

નિવેદન

ચૈતન્ય મહાપ્રભુના વિસ્તૃત ચરિત્રની ખીલ આવૃત્તિ આ સંસ્થા તરફથી સં. ૧૯૯૯ માં ત્રણ જાંઘેમાં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી, તે ઘણા વખતથી ખલાસ થયેલી છે. તેના પુનર્મુદ્રણરૂપે નવી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનું મુશ્કેલ હોવાથી ત્રણે જાંઘેના સારસ્વ આ સંક્ષિપ્ત આવૃત્તિ તૈયાર કરાવીને પ્રસિદ્ધ કરતાં આનંદ થાય છે.

શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુના જીવનપ્રસંગો, સંત પુરુષો સાથેના તેમના સમાગમો ઉપરાંત તેમનાં ત્યાગ, જ્ઞાનચારિત્ર્ય, અપરિ-બ્રહ્મ, સહિષ્ણુતા, સેવા-ભક્તિપરાયણતા અને નામનિષ્ઠા કેવાં ઉચ્ચ પ્રકારનાં હતાં તે અંગેના મહત્વના બધા પ્રસંગો આમાં દ્વંદ્વમાં વણી સેવાનો બનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

આશા છે કે આ પુસ્તકનું વાચન ભાવિકળ્બોને ઉચ્ચ ભક્તિમાર્ગે વિચરવામાં પ્રેરણાદાયી થઈ પડશે.

મુંબઈ,	}	સરસ્વ સાહિત્ય મુદ્રણાલય દરરૂના દૂરદીઓ વતી અમુ સુબેદાર (પ્રમુખ)
તા ૧-૧૨-૧૯		

પ્રાસંગિક

1 સૃણાદપિ સુનીચેન તરોરિવ સહિષ્ણુના ।
ગમાનિના માનદેન કીર્તનીયઃ સદા હરિઃ ॥

શ્રીચિંતન્ય મહાપ્રભુની એક માત્ર કૃતિ 'શિક્ષાપુત્ર' આઃ
શ્લોકની મળી આવે છે; તેમાંના આ શ્લોકથી શ્રીચિંતન્યના ભક્તજીવનનું
સ્પષ્ટ દર્શન થઈ શકે છે.

તુલ્ય જે કશા કામનું ન હોય, જેને જીવનમાં કાંઈ સાધવાનું
ન હોય, જેની કાંઈ કિંમત ન હોય, જે હલકામાં હલકું અને નીચામાં
નીચું છે, તેની સાથે ભક્તજીને પોતાની જાતને સરખાવી લેવી.
આ મારો દેહ લલા કશા કામનો નથી. આ દેહે કાંઈ બને એમ
નથી. આ દેહની કિંમત પણ શું દોઈ શકે? આ જાત એવી તો નીચ,
હલકામાં હલકી કે દીનદીન છે, કે તેનાથી કાંઈ સધાય એમ નથી.

આમ તનથી કાંઈ સ્વાર્થ ન સધાય, તો પરમાર્થ સાધી લેવો
જરૂરી છે; તે માટે મનની જરૂર પડે? એ મનને વૃક્ષ સાથે સરખાવી
શકાય. વૃક્ષનો મોટામાં મોટો ગુણ સહન કરી લેવાનો છે. તે વૃક્ષ
ધણી પરોપકાર કરે છે. તેનાં ફળ, ફૂલ, મૂળ, છાયા, છાલ, લાકડાં,
કાલસા; એ બધું જ ખીજીને માટે છે, છતાં તે ખીજીના પ્રહાર સહન
કરી લે છે. ટાક, તડકા, શરદી એ બધા ઝાતુના ધમો તે વેઠી લે છે.
અને એ રીતે વેડતાં, વેડતાં જ પરોપકાર કરી પોતાનું જીવન ખપાવી દે
છે. ભક્તજીન પણ વૃક્ષના જેવું જીવન જીવે અને પોતાના મનને સહન-
શક્તિથી ઢગવે. વૃક્ષની જેમ પરોપકારનો બદલો આપે નહિ । નિંદા,
અપદ્ધીર્તિ, પ્રહાર, દ્વેષ વગેરે દુર્ગુણોની તેના મન પર અસર ન થાય ।

આથી જ વિશેષ, સર્વ પ્રકારના અભિમાનથી પર રહીને તે
ભક્તજીન સર્વજનોને આત્મગ્વરૂપ માનીને, તે બધાનો આદરસત્કાર
કરતો હોય છે. હરિકીર્તનની આ તૈયારી છે. 'હરિ ખોલ હરિ
ખોલ' કહેતાંની સાથે સાથે ભક્તજીન પોતાનાં તનને તુલ્યથી જ નીચું
ગણતો રહે, પોતાના મનને સહનશીલ બનાવી, વૃક્ષ જેવું જીવન જીવી

રહે તેમ જ સર્વ ભૂતોમાં આત્મદર્શન કરી લે. તેના 'હરિ બોલ'નો પડઘો-સર્વત્ર પ્રસરી રહે!

આજથી પાંચસો વર્ષ પહેલાં 'હરિ બોલ'થી ભારતની ભૂમિને પવિત્ર બનાવનાર એ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ બંગાલના ગૌડ પ્રદેશમાં પ્રગટ થયા. કૃષ્ણકીર્તનની ભક્તિને ફરીથી જગૃન કરી અને તે સાથે જ્ઞાન-વૈરાગ્યને બેડી દીધા. એ કદિન કાળમાં ભક્તિનો પ્રચાર કરી, તેમણે અનેક નીચ પાપીજનોનાં જીવનને ઉગારી દીધાં.

પાંચસો વર્ષ પછીના આજના યુગમાં પણ શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુની જીવનપ્રતિભાનાં રમરણુ તાજાં થાય છે. આજના તત્ત્વવેત્તાઓ, કવિઓ, અભ્યાસકો અને ભક્તજનો તે શ્રીચૈતન્યની પ્રતિભાનો મહિમા ગાય છે.

આ યુગના મહાપુરુષોમાં મહાપ્રભુ ચૈતન્ય દેવનું સ્થાન સર્વોચ્ચ ગણાય છે. તેઓ ભક્તિના મૂર્તિમંત અવતાર હતા. તેઓ પ્રેમની સજીવ મૂર્તિ હતા. તેમના જીવનમાં પરમ વૈરાગ્ય, મહાન ત્યાગ, અલૌકિક પ્રેમ, અમૃતપૂર્વ ઉત્કંઠા અને લગ્નવાનને માટે વિલક્ષણ તલસાટ હતો. તેમનો અવતાર સંસારના કલ્યાણ માટે જ થયો હતો. તે મહાપુરુષના જીવનથી આરંભી અત્યાર સુધીમાં અસંખ્ય જીવોનું કલ્યાણ થયું છે. અને આગળ પણ થશે. આવા મહાપુરુષનું જીવન કલ્યાણની ઇચ્છા રાખનાર જીવોને માટે વિશ્વાસપાત્ર માર્ગદર્શક બની રહેશે.

શ્રી ચૈતન્યદેવનો જન્મકાળ તા. ૧૮-૨-૧૪૮૬નો, તેમ જ તિરોધાન કાળ ઈ. સ. ૧૫૩૪નો નોંધાયો છે. 'શ્રીચૈતન્યદેવ' ગ્રંથના ઉપસંહારમાં એમના જીવનની ટૂંકી નોંધ આપી છે: 'એ રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ પહેલા ચોવીસ વર્ષ ગૃહસ્થલીલાનો અભિનય કર્યો, પછીના ચોવીસ વર્ષ સંન્યાસલીલામાં પસાર કર્યો; તેમાંનાં પહેલાં ૭ વર્ષ સંન્યાસી આચાર્ય તરીકે સમસ્ત ભારતમાં શુદ્ધ ભક્તિનો પ્રચાર કર્યો છે. પછીનાં ૭ વર્ષ ભક્તજનો સાથે નિવાસ કર્યો અને છેવટનાં બે વર્ષમાં પોતાના અંતરંગ ભક્તોને ભક્તિરસનો આસ્વાદ ચખાડ્યો.' આમ તેમની જીવનલીલા અડતાલીસ વર્ષ સુધી પ્રગટ રહી છે. લેખક

અનુક્રમ

૧	બાલક વિશ્વંભર	...	...	૯
૨	નિમાર્ધ પંડિત	...	...	૧૯
૩	શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ	...	...	૪૦
૪	શ્રી કૃષ્ણચૈતન્ય ભારતી	...	...	૬૬
૫	પ્રેમરૂપ શ્રીચૈતન્ય	...	...	૯૫
૬	શ્રી ચૈતન્ય શિક્ષાષ્ટક	...	...	૧૧૨
૭	શ્રી ચૈતન્યની શિષ્યમંડળી	...	...	૧૧૭

ચૈતન્ય મહાપ્રભુ

૧ : બાલક વિશ્વભર

દીપાર્ચિરેવ હિ દશાન્તરમમ્યુપેત્ય
દીપાયતે વિવૃતિહેતુસમાનધર્મા ।
યસ્તાદ્દેવેવ હિ ચ વિણ્ણુતયા વિભાતિ
ગોવિન્દમાદિપુરુષં તમહ મજામિ ॥

જેમ એક દીપાની જ્યોતિ ખીજ ઝડિયાઓની દિવેન્મા પ્રવશી
ને પોતાના જેના જ ખીજ અનેક દીપાઓરૂપે પ્રકટે છે, તેની જ
રીતે જે એક આદિ પુરુષ વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણી-પદાર્થોમા પ્રવેશીત
પ્રકાશી ગયા છે, તે ગોવિન્દને હું ભજુ છું

શકે ૧૪૦૭ ના ફાગણ માસની પૂર્ણિમા તા ૧૮-૨-૧૪૧૬ ।
એ ત્રિપ્પુલ્લક્ષ્મી માટે આનંદપ્રાયક પરિન દિવસ ગણાયો છે

ફાગણની પૂર્ણિમા એન્લે હાગીના દિવસ હતો, સાધ ચંદ્રગ્રહ ચ
પણ હતો સમોસાજે હોળી પ્રગટ થઈ ભક્તજનોએ ભગવાનના
ભક્તજન પ્રફાલનો જન મનાયો

ગૌડ પ્રદશના નવત્રીપમા ગગનદીના પરિન જગ નહોતો એ
નવત્રીપમા માયાપુર નામે ગામ હતું તેમા પડિત જગનાથ મિશ્ર
અને શચિદેવી નામનું એક પરિન કુળ નહેતું હતું શચિદેવીએ
આ કન્યાઓને જન્મ આપ્યો હતો, પણ તે બધી નાની ઉમરમા જ
ચાલી ગઈ હતી તે પછી એમણે 'ત્રિશ્વરૂપ' નામે પુનઃ જન્મ આપ્યો

તે પછી ૨૫ પછી શચિદેવીએ ઉપરના મગન દિવસે
એક ખીજ પુનઃ જન્મ આપ્યો એક બાલુ જ્યારે રાહ ચંદ્રને ગળી
ગયો હતો, ત્યારે ખીજ બાલુ ચૈતન્યરૂપી ચંદ્ર પ્રગટ થતો હતો

પરમાત્માની દીપજ્યોતિ સમા પુ ન્યા ન્યાનવા પ્રગી
જી હતી

પડિત જગનાથ મિશ્ર સનૃતના કુટુંબ નિદાન અને લખાન
હતા નદિનામા પુસ્તક મિશ્ર નામથી તેમની જ્ઞાતિ હતી શયિ
દેરીના પિતા પડિત નીનાળ જકવતી નદિનાના નુપ્રસિદ્ધ જ્યોતિષી
હતા તેમની નાની કન્યાન લમ શ્રી ચદ્રનેળ આચાર્યગ્ન માધે
થયુ હતુ

માત પિતાનો સન્કાનાન્મા આ પુનને જન્મનાની સાધજ
મન છે 'હરિ જોન'ના મધુર ધનિ તેના કાન પગ પ' છે તેના
સુદ્ધ વાકડિયા વાળ, તેનુ ગૌ મનાહુ રફન અને અમી નગસાનતી
તની નિશાળ આખો માયાપુરમા સોને તેન આર્દ્ય નગ્યુ છે મો
તેને હમાની ખેત્રવી નિર્દોષ આનંદ માણે છે

શ્રી નીનાળ જકવતીએ તાગમ્ની જન્મકુળી બનાની અને
મહાનુ કળ જોઈને તે ખૂબજ આનંદ પામ્યા તેમણે જણાવ્યુ કે,
આ માળક મહાન થરો નના દાન અમ ખન ડોલો કલ્યાણ થને
તના પ્રદોષો થયેયો નાજોગ મ્પટ બતાવે છે, તે એક અસાધાણ્ય
મહાપુરુષ છે ગણિ અને નક્ષત્રને અનુસરીને તેનુ નામ 'વિશ્વભુ'
ગખનામા આવ્યુ, પરંતુ તેના આર્ધક સુદ્ધ દહને જોઈને બધા
જોને 'ગોગમ' કહેતા હતા માતાએ તેનુ લાડકનાથ નામ ગખ્યુ
હતુ 'નિમાઈ' એક તો નીમ એટલે લીમડાના દક્ષની નીચે તેનો
જન્મ થયો હતો તેમ જ લીમડો યમના કુતોને પાછા રાખે છે, એ
પ્રકારની માન્યતા છે, તે ઉપરથી આ લાડકો નામની પસંદગી થઈ

પુનની પરીક્ષા કરના માટે તેમના પિતાએ એક પાટલા પર
મોનુ, અન, વસ્ત્ર, અસ્ત્ર, લેખણ અને લાગત અથ આટલી વસ્તુ
ઓ મૂકી અને તેમાંથી કોઈ પણ એક ચીજ ઉપાડના વિશ્વલરને
જણાવ્યુ ચક્રવર્તી અને સારી દેખાતી ચીજ ઉપાડવાને બદલે તે

બાળકે નાના ક્રમણ હાથે ભાગવત ગ્રંથ ઉપાડ્યો, તેથી સૌ પ્રસન્ન થયા અને હર્ષથી કહેવા લાગ્યા કે, નિમાઈ ઘણો મોટો પડિત થયો

નિમાઈ ચાલતો થતા નાના બાળકે સાથે તે રખડના ચાલ્યો જતો, તેથી માતા શયિને વિશેષ ચિંતા થતી એક વખતે નિમાઈ નાગમા જઈ પહોંચ્યો, ત્યાં એક સાપ ગૂચળું રળીને પડ્યો હતો નિમાઈ તેની પાસે જઈ પહોંચ્યો તે બાળકનો સુદર ચમકતો દેહ જોઈને, તે સાપ તેના દેહને વીટાઈને ફણા કરીને ડોલવા લાગ્યો થોડીનારે શયિમાતા અને જગનાથ મિશ્ર પોતાના બાળકને રોધતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને એ દૃશ્ય જોઈને થભી જ ગયા 'નિમાઈનો એક હાથ ફેણ ઉપર હતો અને બીજો જમીન પર ટેકવેલો હતો સાપ તેના પગે વીટાઈને ઝનોમાનો પડ્યો હતો સૂર્યના પ્રકાશમા તેનું કાળું શરીર ચમકી રહ્યું હતું નિમાઈ હસી રહ્યો હતો ' આ જોઈ માતા અને પિતાથી એક કારમી ચીસ ન બાઈ ગઈ અને તે અનાજ સાલળીને સર્પ આ પો ગયો શયિમાતાએ નિમાઈને છાતી સરસો ચાપી દીધો, આડોશીપાડોશી પથ જોગ થઈ ગયા હતા નિમાઈને ગોમૂન, ગોમય વગેરે જળથી આન કરાવ્યું અને તેના શરીર પર ગાયનું પૂછકું ફેંટી ભગવાનના બાર આયુષ્યરક્ષક નામોનું રમરણ કરામા આવ્યું

આની જ એક બીજી ઘટના પણ બની નિમાઈ સાગ નદી બૂપથ પહેરી શરીરમા એકનો ફગતો હતો તેને જોઈ એક ચોગની દાનત બગડી તેણે નિમાઈને ખલા પર ઉપાડી લીધો થોડે દૂર ગયા પછી તેની નજર તે બાળકના ગોરા મોઢા પર પડી નિમાઈ તે મદમદ હસતો હતો તેના ક્રમણ પગ ચોરના ગળા પર લટકતા હતા ચોગની મતિ શુદ્ધ થઈ ગઈ તેનું હૃદય પાણીપાણી થઈ ગયું હતું તે તરતજ પાછો ફર્યો અને નિમાઈને ઘરના વાડામા મૂકીને ચાલ્યો ગયો

આ બાળુ નિમાર્ધની શોધમાં દોડાદોડ થઈ રહી હતી. તેને મોટો ભાઈ વિશ્વરૂપ તેને શોધતો ઘણે દૂર જઈ આવ્યો. માતા શયિ પશુ બેઆકળાં બની ગયાં હતાં. ત્યાં નિમાર્ધ વાડામાં રમતો જોવામાં આવ્યો. જગન્નાથ મિત્રે ત્યાં જઈ ઉપ્પથી પોતાના બાળકને ઉપાડી લીધો.

બાળપણમાં જ નિમાર્ધના પ્રભાવથી સાપ અને ચોર જોવાના મનનું પરિવર્તન થયું, તો પછી તે મોટો થઈને ભક્તજનના હૃદયનું પરિવર્તન કરનાર થાય તેમાં નવાઈ જ શું છે ?

વિશ્વરૂપ નિમાર્ધ કરતાં દશેક વર્ષ મોટો હતો. નાનાભાઈ પર તેને ખૂબ જ ભાવ હતો. તે પામેની શ્રીઅદ્વૈતાચાર્યની પાઠશાળામાં ભણવા જતો હતો. એક વાર ભોજનનો સમય થઈ ગયો છતાં વિશ્વરૂપ ઘેર ન આવ્યો, તેથી શયિમાતાએ નિમાર્ધને કહ્યું 'કે, ' બેટા, જાને તારા મોટાભાઈને બોલાવી લાવ.'

નાની પગલીઓ ભરતો નિમાર્ધ પાઠશાળામાં પહોંચી ગયો. શ્રીઅદ્વૈતાચાર્ય તે વખતે ભાગવતમાની કૃષ્ણની બાળલીલા ગાઈ રહ્યા હતા. કૃષ્ણના બાલસ્વરૂપનું વર્ણન સંભળાવતાં, પ્રેમથી તેમનું હૈયું ભરાઈ ગયું, ત્યાં નિમાર્ધને જોતાં જ તે મુગ્ધ બની ગયા. નિમાર્ધ મોટાભાઈના પોળામાં બેસી ગયો અને મીઠી વાણીથી કહેવા લાગ્યો : 'ભાઈ ચાલોને, બા બોલાવે છે.'

આચાર્યને પ્રણામ કરી, વિશ્વરૂપ ચાલ્યો અને નિમાર્ધ તેની ધાનલીનો છેડો પકડીને દોરતા હતા. શ્રીઅદ્વૈતાચાર્યનું હૃદય તે બાળકે હરી લીધું. આચાર્ય તેને જતો જોઈ જ રહ્યા. નિમાર્ધએ પણ પોતાની નિર્દોષ શરમાળ દૃષ્ટિથી આચાર્યનું હૃદય મુગ્ધ કર્યું હતું. આચાર્યની ઇચ્છાથી વિશ્વરૂપ નિમાર્ધને ઘણીવાર પોતાની સાથે લેાવતા. વિશ્વરૂપ અને અદ્વૈતાચાર્ય આમ નિમાર્ધના બાણે ભક્તજન બની ગયા હતા.

નિમાર્ધનો અક્ષરારંભ કરાવનાર પહેલા શુર તેના પિતા હતા.

તેને લખવા માટે હાથમાં પાટી અને પલાળેલી ખડી લેતો, ખડિયો આપ્યો. પિતાના ઘૂંટેલા અક્ષરો પર બાળકે ઘૂંટવા માંડ્યું. થોડા જ દિવસોમાં તેને બધા અક્ષરો આવડી ગયા અને તે લખતો વાંચતો થઈ ગયો. પંડિત જગન્નાથ મિશ્ર તેની મધુર વાણી અને અક્ષરના સુંદર મરોડ જોઈ, ખૂબ જ પ્રસન્ન થતા હતા.

પાંચમે વર્ષે જ નિમાઈને જનોઈ આપવામાં આવ્યું. માયા-પુરમાં વ્યાકરણની પાઠશાળા હતી. પંડિત ગંગાદાસ પાસે નિમાઈ-એ વ્યાકરણ લણવાની શરૂઆત કરી. બીજા બાળકો પાણિનિનાં સૂત્રો ગોખે એ સાંભળવાથી જ નિમાઈને તે યાદ થઈ જતાં. તેની કુશાગ્ર બુદ્ધિથી ગુરુને ખૂબ જ આનંદ થયો. થોડા જ વખતમાં નિમાઈએ વ્યાકરણ ઉપરાંત ન્યાય અને સાહિત્યનું જ્ઞાન પણ મેળવી લીધું.

બાળપણથી જ વિશ્વરૂપના મનમાં સંસારનો રસ રહ્યો ન હતો. એથી એનું ચિત્ત બીજાં શાસ્ત્રોમાં ન લાગતાં, લાગવતમાં લાગેલું રહેતું. તેના ગુરુ અદ્વૈતાચાર્ય પણ લક્ષિતથી રંગાયેલા હતા. તેમના પિતા શ્રીકુબેર તર્કપંથાનન એક નાનકડા રાજ્યના રાજપંડિત હતા. માતા અને પિતા સંસ્કારી હતાં; પરંતુ અદ્વૈતાચાર્યને બાલપણમાં જ મૂકીને તે બન્ને સ્વર્ગે સિધાવ્યાં હતાં. તે પછી આને એક પુણ્યયોગ માનીને બાળક અદ્વૈતાચાર્ય તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી પડ્યા. મદુરામાં તેમને શ્રીમાધવેન્દ્રપુરી મહારાજનાં દર્શન થયાં અને તેમણે આ સંસ્કારી બાળકને કૃષ્ણમંત્રની દીક્ષા આપી. તેમની આજ્ઞા માથે ચઢાવી અદ્વૈતાચાર્ય ગૌડ દેશ પાછા ફર્યા અને શાંતિપુરમાં આવીને વસ્યા. પિતાની સંપત્તિ અને પ્રતિષ્ઠા સારાં હતાં, તેથી નારાયણપુરના પંડિત નૃસિંહ ભાદુડીની પુત્રી સીતા દાકુરાણી સાથે અદ્વૈતાચાર્યનાં લગ્ન થયાં. તેમનામાં લક્ષ્મિની સાથે સાથે હૃદયનું ઔદાર્ય પણ હતું. એથી તેમણે હરિદાસ નામના એક યવન બાળકને પોતાને ઘેર આશ્રય આપ્યો.

હતો; આથી ખીજ પડિતો તેમના પર ખૂબ જ નારાજ રહેતા.

→ નિમાઈના મોટાભાઈ વિશ્વરૂપને પોતાના ભાગ્યભોગે અઘૂતાચાર્ય ગુરુ મળ્યા હતા. ભક્તિના રંગ સાથે સંસારનો વૈરાગ્ય ભળે, તો ભક્તજનનું જીવન સફળ બને. વિશ્વરૂપ મોટો થતાં, તેના પિતાએ તેનું લગ્ન કરવાની ગોઠવણ કરી. વિશ્વરૂપ કાંઈ બોલી શક્યા નહિ. તે એટલા તો વિનયી અને શરમાળ હતા કે પિતાજીને પોતાનો વિચાર જણાવી શક્યા નહિ. પણ પોતાના લગ્નની તૈયારીઓ થતી જોઈ વહેલી સવારે ઘેરથી ચાલી નીકળ્યા. ગંગાનદી પાર કરી, તેઓ કઈ દિશામાં ગયા તેની જાણને ખચર પડી નહિ. તેમણે સંન્યાસની દીક્ષા લઈ લીધી અને ‘શંકરારણ્ય’ નામ ધારણ કર્યું. વિશ્વરૂપના ચામ્યા જવાથી માતા શયિ અને પંડિત જગન્નાથ મિશ્ર ખૂબ જ દુઃખી થઈ ગયાં. નિમાઈએ પણ હવે બાળપણની ચંચળતા છોડી દીધી હતી અને તે ભણવામાં વિશેષ ધ્યાન આપતો હતો; પરંતુ પિતાજીના મન પર તેની જાંધી અસર થઈ. નિમાઈને ગંભીર અને ઠાવકો જોઈ, તે પણ સંન્યાસી બની જશે એમ તેમને શંકા ગઈ અને તેથી નિમાઈને પાઠશાળામાંથી ઉઠાડી લીધો.

નિમાઈને આ ગમ્યું તો નહિ, પણ તેનામાં બાળપણની ચંચળ વૃત્તિ જાગી ઊઠી અને તેનાં તોફાનમસ્તી શરૂ થઈ ગયા. છોકરાને સાથે લઈ તે ગંગાજીના ઘાટે જતા અને પાણી ઉઠાળી રમતો રમતા. માટીના લાકડું બનાવી, પંડિતોની ઝોળીમાં ભરી દેતા. કિનારે રનાન કરી સંધ્યા કરતા બ્રાહ્મણોને પાણી ઉઠાળી હેરાન કરતા હતા. તેમનાં તોફાનમસ્તીથી કંટાળી, પંડિતો મિશ્રજીને ફરિયાદ કરતા અને પંડિત પોતાના પુત્રને મીઠો કપકો આપતા.

નિમાઈના ઘરના વાડામાં ઉકરડો હતો. ત્યાં એકાં-જૂઠાં, માટીનાં ફૂટેલાં વાસણ નાખવામાં આવતાં. એકવાર ચંચળ નિમાઈ તેની પર જઈને બેસી ગયા. માટલાં પરની કાળી મેશથી પોતાના આખા

શરીરે દીલા કર્યા એકાદ હાથીનો કાસો ગળામા ભરાવ્યો અને માટલીના ઠીકગ હાથમા લઈ, કરતાન બખતતા 'હરિ હરિ જોવા' ગાવા લાગ્યા ગરતે જતા માણસો એ રમુજ દરન જોઈને આનંદ પામતા અને ઘડીભર નિમાઈને જોઈ રહેતા નિમાઈ તેના અનાયગાનમા મગ્ન હતા તેને મઈ દુનિયાની પડી નહોતી

નિમાઈનો આવો હગ જોઈ એક એકીએને શયિમાતાને ખબર આપી અને તે દોડતા ત્યા આવી પહોચ્યા અને આવા અપવિત્ર સ્થાને જેમવા માટે નિમાઈને મ્પમે આપના લાગ્યા એટલે નિમાઈએ જણાવ્યું 'મા, આ ઠીકગ અપવિત્ર શાથી? તેમા તો ભગવાનની પ્રસાદી તૈયાર થઈ છે લના! ભગવાનની ચીત્રે અપવિત્ર થાય ખરી? અને ધાર કે થાન, તો હરિના નામથી બધું પવિત્ર થઈ જાય, એસે હરિનું નામ જોની, આ બધી ચીત્રેને પવિત્ર બનાવું છું'

ભવાભોજા માતા કાઈ જનામ આપી શયા નહિ તેમને બાગમની વાણીમા કહાપણુ દેખાતું હતું તેમને કાઈ ન સૂઝયું, એસે નિમાઈને ધમખીના શબ્દો કહેવા લાગ્યા 'નિમાઈ, તારુ તોફાન બાગમથી ગયું છે તારા પિતા પણુ તારાથી નામી ગયા છે હવે તું આ તોફાનો બધ કર'

તે સાલગા નિમાઈ ખડખટ હમી પડ્યા તેમણે જણાવ્યું કે 'મા, મારી એક શબ્દ માને, તો આ તોફાન મધ કરી દઉ! પિતાએ મને ભણાવનાન મધ કગવ્યું છે એસે મારે હવે શું કરવ, તે તું જ કહે!'

માતાએ કહ્યું 'ઠીક છે, અત્યારે તો આ ઉકગડા પન્થી મહાગ નીકળ પછી તારા પિતાએ મમખની, તને ભણાવ મોકલીશુ'

એ વાત સાલગા, નિમાઈ ખૂબ જ નાજ થયા તેમણે ઠીકગ ફેફા દીધા અને નાહી ધોઈ ભણવા માટે તૈયાર થઈ ગયા,

શચિમાતાએ પંડિત જગન્નાથ મિશ્રને સમજાવી, તેમને ફરીથી પાઠશાળામાં મોકલવા માંગ્યા. બાળકનું મન બળુવામાં લાગી ગયું અને તેમનાં તોફાન ઓછાં થઈ ગયા.

નિમાઈ હવે નિયમિત બળુવા જતા હતા અને રોજ આવીને પિતાજીના ચરણોમા પ્રણામ કરતા હતા. એક દિવસ તેમણે જોયું કે, પિતાજીને તાવ આવ્યો હતો. નિમાઈ પિતાજીની પાટ પર બેસી ગયા અને પિતાજીને માથે હાથ કેરવવા લાગ્યા. ઘોડીવારે મિશ્રજીએ આંખો ખોલી અને નિમાઈના હાથથી પાણી પીધું. નિમાઈએ ગદ-ગદ સ્વરે પૂછ્યું : ‘ પિતાજી, હવે આપને કેમ છે ? ’

મિશ્રજીએ સંતોષથી નિમાઈના મુખ સામું જોયું અને પૂછ્યું : ‘ બેટા, હવે મને માર’ છે; પણ તું બળુવા નથી ગયો ? ’

નિમાઈએ હસતા હસતા જણાવ્યું : ‘ પિતાજી ! જ્યાં મુઠ્ઠી આપને સાર’ નહિ થાય, ત્યાં મુઠ્ઠી હું બળુવા નહિ જઉં. ’

જગન્નાથ મિશ્ર તે સાલગાંને ખૂબ જ રાજી થયા અને આંખ મીંચીને સૂઈ ગયા. નિમાઈ ચૂપચાપ તેમની પાસે બેસી રહ્યા. તેમણે બળુવા જવાનું છોડી દીધું અને માતાની આગા પ્રમાણે પિતાની મેવામાં લાગી ગયા.

દિવસે દિવસે મિશ્રજીની માંદગી વધતી રહી. તેમણે જીવવાની આશા છોડી દીધી. તેમને પોતાનો અંતિમ સમય નજીક આવતો જણાયો, તેથી શચિદેવીને પાસે બોલાવી કહ્યું :

‘ હવે હું જીવી શકું એવી મને આશા નથી, તો જેવી પ્રભુની મરજી ! તમને હું કંઈ સુખ આપી શક્યો નથી. ભાઈ વિશ્વરૂપ ચાલ્યો ગયો, ત્યારથી તો હું હતાશ થઈ ગયો હતો. વિશ્વંલર (નિમાઈ) હજી નાનો છે; નિર્દોષ છે. તેનું જરાજર ધ્યાન રાખજો. ’

એટલું બોલતાં, તો તેમના શ્વાસ ચડવા લાગ્યા. તેઓ વિગેળ

કાઈ બોલી શક્યા નહિ શચિમાતા તો મુસકે મુસકે રડના લાગ્યા નિમાઈએ મીઠી વણીથી માતાને દિલાસો આપ્યો મિશ્રજીને છેલ્લા શ્વાસ ચાલતા હતા અને તેમને પાટ પરથી નીચે ઉતારનામા આ-યા તેમણે મદ અરે જણાવ્યું કે, ‘મને લાગીરથીને કિનારે લઈ જાઓ’ એક ઝાળામા નાખીને તેમને નિમાઈ તથા બીજા કુટુંબીજનો ભાગીરથીને કિનારે લઈ ગયા.

નિમાઈએ પિતાજીને રદ્દ કર્યા અને પૂછ્યું ‘પિતાજી, આપ તો જાઓ છો, પણ મને આપ કોના હાથમા સોપતા જાઓ છો?’ મિશ્રજીએ પોતાનો દુબળો હાથ નિમાઈના મગતક પર ફેરવ્યો અને જણાવ્યું ‘નિમાઈ, ભગવાન મિથ ભગના હાથમા તને સોપતો જાઉં છું, તે જ તારું ગ્હણ કુશો’

એ નાણી બોલતા બોલતા પડિત જગન્નાથ મિશ્રે પોતાના નશ્વર દેહનો ત્યાગ કર્યો સગાસબધી જનોએ તેમના દેહને ભાગીરથીમા રનાન કરાવ્યું અને નિમાઈના હાથે તેનો અગ્નિસસ્માર થતા, દેહ ભગમીભૂત થઈ ગયો.

શચિમાતાને તો સખન રજાઘાત થયો હતો નિમાઈ તેમને ખૂબ જ આશ્વાસન આપતા હતા અને ‘હરિ બોલ’ની ધૂન મચાવી તેમનું કુખ હળવું કરતા હતા હવે તેઓ બધા શાસ્ત્રોમા હીક હીક હોશિયાર થઈ ગયા હતા એથી પડિત ગગાદસજીએ તેમના પર અગ્રાધ પ્રેમને લીધે પોતાની જ પાઠશાળામા તેમને અધ્યાપક નીમ્યા અને આ ચીદ પદર વર્ષનો જાળક અધ્યાપક બન્યો તેની કુશાગ્ર બુદ્ધિ અને શાસ્ત્રો સમજવાની ગભીરતા જોઈને બધા વિદ્વાનો મનમુગ્ધ બની જતા હતા.

શ્રી ગૌરાગ રમણ મગલ સ્તોત્રમા નિમાઈના એ અદ્ભુત નાવ-ચગિતનું સક્ષેપમા નર્ણન કરતા જણાવ્યું છે કે,

પોંગંડાદો દ્વિજગણગૃહે ચાપલં યો વિતન્વન્
 વિદ્યારંમે શિશુપરિવૃતો જાહ્નવી સ્નાનકાલે ।
 યારિક્ષેપૈર્દ્વિજકુલપતીન્ ચાલયામાસ સર્વાન્
 તં ગૌરાંગં પરમચપલં કૌતુકીશં સ્મરામિ ॥

બાલ્યાવસ્થામાં જેએ ક્ષણિયાના બ્રાહ્મણોના ઘેર તોફાનમસ્તી કરતા, પાંડશાળામાં ભણુવા ગયા હોય ત્યાંથી બીજા કુમારોની સાથે ગંગાતટે આસ્થા જઈ ત્યાં ધ્યાન-ઉપાસના કરતા, પાંડિતો ઉપર પાણીના છાટા ઉડાડવાની ગમ્મત કરી તેમને પગવળા એવા પરમ ખેલાડી, અત્યંત ચપળ એ ગૌરાંગ પ્રભુનું હું સ્મરણ કરું છું.

સંન્યાસાર્થે ગતવતિ ગૃહાદ્ મગ્નજે વિશ્વરૂપે
 મિષ્ટાલાપૈર્વ્યથિતજનકં તોષયામાસ તૂર્ણમ્ ।
 માતુઃ શોકં પિતરિ વિગતે સાન્નિધયામાસ યશ્ચ
 તં ગૌરાંગં પરમસુહૃદં માતૃમસ્તં સ્મરામિ ॥

જ્યારે મોટાભાઈ વિશ્વરૂપ સંન્યાસદીક્ષા લેવા માટે ઘર છોડીને આસ્થા ગયા, ત્યારે તે વિશ્વંભર-નિમાર્ધએ ખૂબ જ મીઠાં વચનોથી પોતાના પિતાને આશ્વાસન આપી તેમનું દુઃખ હળવું કર્યું. તે પિતાજી પણ થોડો કાળ જીવીને આસ્થા ગયા અને તેથી શયિમાતાના હૃદય પર વજ્રાઘાત જેટલું દુઃખ આવી પડ્યું. નિમાર્ધએ પોતાની શયિમાતાને એ વિકટ દુઃખમાં પણ આશ્વાસન આપ્યું; એ રીતે સર્વ જતોને મુખ આપનાર અને માતાપિતાની મેવા કરનાર માતૃભક્ત ગૌરાંગ ચૈતન્યનું હું સ્મરણ કરું છું.

૨ : નિમાર્ધ પંડિત .

વેદસ્યાધ્યયનં કૃતં પરિચિતં શાસ્ત્રં પુરાણં સ્મૃતમ્ ;

સર્વે વ્યર્થમિદં પદં ન કમલાકાન્તસ્ય ચેન્ કીર્તિતમ્ ।

હત્લાતં સદૃશીકૃતં વિરચિતઃ સેકોડમ્ભસા ભૂયસા

સર્વે નિષ્ફલમાલવાલવલયે શ્લિષ્ઠં ન વીર્જં યદ્દિ ॥

(સુભાષિત રત્નસાંડાગાર)

જેમ જમીનને બરાબર ખેડી હોય, ખાડાટેકરા દૂર કરી મુંદર સરખી કરી હોય અને ખૂબ પાણી પણ પાચું હોય, છતાં જો તેમાં ધાન્યનાં બીજ વાવ્યાં ન હોય તો તે બધું વ્યર્થ છે, તેમ વેદાનુ અધ્યયન કયું હોય, શાસ્ત્રો-પુરાણો વગેરે યાદ કયું હોય છતાં જો કમલાપતિ ભગવાનના ચરણકમળનાં શુચીગાન ન કર્યાં હોય તો તે બધું વ્યર્થ જ છે.

નિમાર્ધ પંડિતના સમયમાં નદિયા સંસ્કૃત વિદ્યાનું ઉત્તમ ધામ હતું. મિથિલામાં રહીને ન્યાયનો આખો મંથ કાઢે કરી તેનો ઓરિસ્સા અને બંગાળમાં પ્રચાર કરનાર પંડિત વાસુદેવ સાર્વભૌમ નદિયાની એક પાકશાળામાં ભણ્યાવતા હતા. નિમાર્ધના ગુરુ પંડિત ગંગાદાસ વ્યાકરણના પંડિત હતા; તેમ જ સમયકે નૈયાયિક, સાર્વભૌમ વિદ્યા વાગીશ, મહેશ્વર વિશારદ, નીલાંબર ચક્રવર્તી, ભક્તવિદ્વાન અદ્વૈતાચાર્ય વગેરે પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો નદિયાની પાકશાળાઓમાં અનેક વિદ્યાર્થીઓને ભણ્યાવતા હતા.

આ બધા વિદ્વાનોમાં પંડિત વાસુદેવ સાર્વભૌમનું સ્થાન ઘણું જીંચું હતું. તેમની પાકશાળામાં સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ ભણવા આવતા હતા. તે પાકશાળામાં ભણેલા વિદ્યાર્થીઓમાં કેટલાક પ્રસિદ્ધ નૈયાયિક થયા છે. નવ્યન્યાય પર ‘ભગદીશી’ નામની ટીકા લખનાર પંડિત જગદીશના ગુરુ ભવાનંદ ત્યાં અણ્યા હતા, ‘દીધિનિ’ મંથ લખનાર,

પંડિત રઘુનાથજી તે જ પાઠશાળામાં ભણતા હતા. તે ઉપરાંત પંડિત ગંગાદાસજીની પાઠશાળામાં ભણનારા પંડિત નિમાઈના સહાધ્યાયીઓમાં કવિ મુરારિ શ્રમ, કમલાકાન્ત અને તંત્રશાસ્ત્રના આચાર્ય કૃષ્ણાનંદ વગેરે હતા.

મુરારિ પંડિત હોવા ઉપરાંત વિપ્લુસક હતા. તેમની સાથે વાદ-વિવાદ કરવામાં અને તેમને ચીડવવામાં પંડિત નિમાઈને અનેરો આનંદ મળતો હતો. મુરારિ પંડિત ઉંમરે મોટા હોવાથી નિમાઈ તેમની મર્યાદા સાચવતા અને તેમની પ્રશંસા પણ કરતા; પરંતુ નિમાઈની કટાક્ષવાણી મુરારિ પંડિતને ખૂબ અસર કરતી હતી. નિમાઈ પંડિત રઘુનાથજી સાથે પણ નિકટ પરિચયમાં આવતા હતા. બંને મિત્રો રોજ મળતા અને ન્યાયશાસ્ત્રની ચર્ચા કરતા. પંડિત રઘુનાથને ખાતરી થઈ હતી કે, ‘મારી સાથે ન્યાયશાસ્ત્રમાં પંડિત નિમાઈ સિવાય ખીલું કોઈ સ્પર્ધા કરી શકે તેમ નથી.’ તેમને થતું કે પંડિત નિમાઈ મારાથી પણ આગળ વધી જશે; આથી તેમના દિલમાં નિમાઈ પ્રત્યે ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ હતી.

એક દિવસ પંડિત રઘુનાથ પાઠશાળામાં જોવામાં ન આવતાં નિમાઈ તેમના ઘેર ગયા. રઘુનાથ ભોજન બનાવતા હતા. લાકડાં બીનાં હોવાથી તેમાંથી ધુમાડો નીકળતો હતો. પંડિત વારંવાર અગ્નિને ફૂંકતા હતા, આ બધાથી આંખો લાલ લાલ થઈ ગઈ હતી. હસતાં હસતાં જ નિમાઈએ તેમને પૂછ્યું :

‘પંડિતજી! આજે ખરા બપોરે કેમ રમોઈ બનાવો છો ?’

અગ્નિને ફૂંકતાં ફૂંકતાં જ રઘુનાથે જવાબીયું કે, ‘શું કહું ભાઈ! ગુરજીએ ન્યાયની એક પંક્તિ આપી હતી, તેને સમજીને બેસાડામાં આટલો બધો વખત ચાલ્યો ગયો, ગુરુજીને તે સંલગ્નાવીને હમણાં જ આવ્યો.’

‘જરાં મને શંકા છે પંક્તિ સંલગ્નાવોને, ઠેકી અકરી છે, તે

ખમ્મ તો પડે ' રઘુનાથે ન્યામની એ પશ્તિ સભગીની કે તગ્ત જર
તેને સરગતાથી સમજની નિમાર્ધ એ કહ્યું - ' અરે પંડિતગજ, આની
સગળ પક્તિમા આપલા બધા ગંભીર ગના ? '

નિમાર્ધ પંડિતે તો આ બધું મગજતાથી જણાવ્યું, પણ રઘુનાથ
તો સ્વસ્થ જ થઈ ગયા તેમનું તેજ દગઈ ગયું ગસોઈ બનાવનાનું
પણ તેમને સુઝ્યું નહિ સગવ નિમાર્ધ તો હસના હસના આપ્યા ગના,
તેમના મનમા કઈ ઈર્ષ્યા હતી જ નહિ

ફરી એક વખત લાગીગયાનદીમા નાર પડે તે ગને પંડિતોની
મુનાકાત થઈ ગઈ પંડિત રઘુનાથજી તે વખતે નવ્યન્યાય (ન્યાય
શાસ્ત્ર) પર મથ લખતા હતા, જે મથ આજે ' દીધિતિ ' નામથી
પ્રખ્યાત છે નવ્યન્યાયનો આ જટિલ મથ ગણાય છે પંડિત રઘુ
નાથને અભિમાન હતું કે, મારો આ મથ અદ્વિતીય ગણાશે ' તેમના
માલગનામા આવ્યું હતું કે ' નિમાર્ધ પણ ન્યાર પર એક મથ
લખે છે

તક જોઈને રઘુનાથે પૂછ્યું ' નિમાર્ધ, તમ ન્યાય પર મથ
લખો છો એમ મેં સાંભળ્યું છે, તો તે મથ મને બતાવરો ? '

નિમાર્ધ એ હસના હસના જ જણાવ્યું ' અરે પંડિતરાજ, આપ
ત્રેની માત કરા છો ? ન્યાય જેના જટિલ નિયમ પર માગથી શું લખાવ ?
માન મનના વિનોદ ખાતર થોડું લખ્યું છે ખરું

રઘુનાથે આગ્રહ કર્યો અને જણાવ્યું કે, ' જો આપને માધા ન
હોત તો એ મથ મને જરૂર મલગાવો !

નિમાર્ધ પંડિત નસી નીટલ મથ કાઢ્યો અને સગળતાથી જણાવ્યું
આપ જેના નિદાન માગી ફરિ માલગના માગ્રો છો, ને માગ
અહોભાગ્ય છે, તો તાલગો

નિમાર્ધ રઘુનાથને મોતમો મથ મલગાવવા માયા જેમ

જેમ રઘુનાથ અંથ સાંભળતા ગયા, તેમ તેમની મનોવેદના વધતી જતી હતી. ઈર્ષ્યાથી તેમનું હૃદય ધવાતું હતું. એ અંથની વૃક્ષનામાં પોતાનો અંથ કાંઈ હિસાબમાં જ નહોતો ! છેવટે તેમનું હૈયું એટલું ગધું ભરાઈ આવ્યું કે તેઓ ખુસકે ખુસકે રડવા લાગ્યા. નિર્મળ હૃદયના નિમાઈ તેમના રડવાનું કારણ સમજી શક્યા નહિ. તેમણે પોતાનો અંથ બાંધ કરી રઘુનાથને રડવાનું કારણ પૂછ્યું.

પંડિત રઘુનાથના હૃદયમાં ઈર્ષ્યા જાગી હતી; તે હવે ઢંકાય એમ નહોતી. તેમણે હૈયાછટી વાત કરી કે, 'ભાઈ નિમાઈ ! તમે તો સરળ છો, મારા હૈયામાં તો ઈર્ષ્યા ભરી છે. તમારા આ અંથ આગળ મારો અંથ કાંઈ હિસાબમાં નથી. મારી મનની અભિવાધા મનમાં જ રહી ગઈ.'

સરળ નિમાઈ રઘુનાથના મંતોબાવનં સમજી ગયા. તેમના દુઃખને દૂર કરવાનો ઉપાય તેમની પામે જ હતો. પોતાના અંથનાં એકેએક પાન તેમણે ભગવતી ભાગીરથીના જળમાં વહેવડાવવા માંડ્યાં. રઘુનાથ સમજી ન શક્યા. તેમણે નિમાઈને એમ કરતાં રોક્યા. હસતાં હસતાં નિમાઈએ જણાવ્યું કે, 'પંડિતરાજ, તમારી ઈર્ષ્યા એભવવા માટેનો આ એક જ ઉપાય છે કે મારો અંથ હું ભાગીરથીમાં વહેવડાવી દઉં.'

આ રીતે ન્યાયશાસ્ત્રનો એક અપૂર્વ અંથ ગંગાના જળમાં વહી ગયો અને રઘુનાથની ઈર્ષ્યાનાં દર્શન કરાવતો 'દીધિતિ' અંથ લેખકના હૃદય જેટલો જ જટિલ બનીને આજે વિદ્યાર્થીઓને મૂંઝવતો બોલો છે.

નિમાઈના એ અપૂર્વ ત્યાગની વાત નદિયામાં ફેલાઈ ગઈ અને બધા તેમની સરળતાનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. તેમની ભણાવવાની શૈલી અપૂર્વ હતી. ગોખાવવાનું તેમને પસંદ નહોતું. ગમે તેવો જટિલ વિષય હોય તોપણ તે સરળ રીતે વિદ્યાર્થીઓના મનમાં ઉતારી દેતા.

નદિયામાં મુકુંદ સંજય નામે એક વિદ્યારેખી ધનિક સદ્ગુરુથ

કહેતા હતા તેમના 'ચડીમડપ'મા ઘણા ઉસનકીર્તન નગેરે થતા હતા નિમાર્ધ પંડિત પર તેમને ખૂબ જ લાન હતો તેથી મુકુદ સજ્જના કહેનાથી નિમાર્ધ પંડિતે 'ચડીમડપ'મા જ પાશાળા શરૂ કરી ઉમગ્મા તે બધા પડિતો કરતા નાના હતા, છતાં તેમની શૈની એવી સગળ અને સાદી હતી કે તેમની પાશાળામા સેકડો નિઘાથીઓ આનના લાગ્યા આથી પંડિત રઘુનાથ જેના સક્રિયત બલારના બીજા ઘણા પડિતોના તે ઈર્ષ્યાપાન બન્યા હતા બીજા તે પંડિત હતા પણ તેમનામા ગભીરતા, આડબર, દેખાવ જેવું માર્ધ જ નહોતું તેઓ નિઘાથીઓની સાથે ટોળામા લગી જતા અને ચર્ચાસભાઓમા પણ લાગ લેતા પડિતોની ગૂંજ ઉગાનનામા તેમને આનંદ આવતો હતો માર્ધ વૈષ્ણવ સામે મગેડે મીઠો જ તેને પ્રશ્ન કરતા 'કિં ભાવત્ વૈષ્ણવત્વમ્-વૈષ્ણવપણુ એ શી વસ્તુ છે?' વૈષ્ણવ વિચારના ઊભો રહે, ત્યાં તો બીજે પ્રશ્ન પૂછે 'કાવપુટન કિં રચાતુ' ઊંચુ ટીકુ કરે શું થાય?

તેમના આના પ્રશ્નોથી બિચારો વૈષ્ણવ હરાન હંગન થઈ જન નદિયાના વૈષ્ણવો નિમાર્ધને મળતા પણ ડગતા હતા કેટલાક તો કહેતા કે, 'ઘોઠ કળિયુગ આ-ઓ છે પંડિતો પણ વૈષ્ણવોની નિંદા કરે છે બીજા નગી કહેતા 'આ નિમાર્ધને પંડિત પ્રશ્ન કહે? એ તો રસિકશિરોમણિ છે' બીજા તેમા ઉમેરતા કે 'નાનો ઉમગ્મા પંડિત થવાનું આ પગિણામ'

પંડિત નિમાર્ધ તેમની વાતો તરફ ધ્યાન આપતા નહાતા તે તો કહેતા કે, 'લોકોને જે ધાગુ હોય તે ધારે, લોકોને રીઝનાનો ઇજારો મે ઘોડો લીધો છે એમાગ મનને પ્રસન્ન કરવાનું કામ મારું છે લોકો બકતા હોય, તો ભલે બક્યા કરે

લક્ષ્મકનિ અદ્વૈતાચાર્યની પાશાળામા મુકુદ દત્ત નામનો એક નિઘાથી લાગ્યો હતો તે મધુ ગીત ગાતો અને નામસકીર્તન

કરતો, તેથી તેના પર બધા વૈષ્ણવોનો સારો પ્રેમ હતો પંડિત નિમાઈ તેને મનથી ચાહતા, પણ અંચળ સ્વભાવને લીધે, તે તેને ચીકનતા પણ ખગ માર્ગમાં મળે કે તેનો હાથ પકડી એકાદ ન્યાય પકિત પૂછે મુકુંદ દત્ત જણાવે કે, 'ભાઈ, મને માફ કરો હું તમારો ન્યાય વગેરે શાસ્ત્રમાં કંઈ ન સમજીશું હું તો વૈષ્ણવ મથોનો અભ્યાસ કરું છું'

ઉત્તર સાલળીને નિમાઈ ખડખડાટ હતી પડતા અને પાછા હાથમાં થઈને પૂછતા : 'ઠીક ! ન્યારે વૈષ્ણવ શબ્દનો અર્થ શું ? વૈષ્ણવના લક્ષણ શું ?'

મુકુંદ શું ઉત્તર આપે ત સરળતાથી જણાવતા કે, 'ભાઈ, હું હાથો અને તમે બધા મને હવે છોડતો તમારી સાથે મગજ-મારી ટોણું કર' તમારો માથામાં તો શાસ્ત્રાર્થન જ ભૂત બેઠું છે' નિમાઈ તેને છોડી મૂકતા તેઓ વિદ્યાર્થીઓ સાથે ભાગીગદ્યાને કિનારે ફરતા જતા ત્યાં પણ તેમની ધિગામસ્તી ચાલુ જ હોય વિદ્યાર્થીઓ પણ પાણી ખાટે, કંઈને ધક્કો મારી પોતે પાણીમાં પડી જાય

આમ એક દિવસ નિમાઈ પંડિત મથાકિનારે જતા હતા, ત્યાં મુકુંદ દત્ત દૂરથી દેખાયા. આ તોફાની ટોણું આનંદુ ભોઈ, મુકુંદ જલદી જલદી ખીખ રસ્તેથી જતા લાગ્યો, તે ભોઈને નિમાઈ પંડિતે વિદ્યાર્થીઓને જણાવ્યું કે, 'ભોઈ પેના વૈષ્ણવ વિદ્યાર્થીની ચાલાકા, મળે હું તેને જોતો જ નથી ?'

એક વિદ્યાર્થીએ ઉત્તરું કે, 'કાઈ જરૂરી કામે જતો હશે' તે સાલળી, નિમાઈ કહેતા લાગ્યા કે, 'જરૂરી કામ તો કશું નથી તે માને છે કે હું વૈષ્ણવ થઈને અરેષ્ટુન લોકો સાથે નકામી વાતો શું કરના કરું ?' અને પછી મોટેથી કહેતા લાગ્યા કે, 'મુકુંદ દત્ત, અમાગથી કેટલા મજાકા આમ દ્રવ્ય ગે છે, તે ભોઈશું એમ ના

નમસ્કારો કે તુ એકલો જ વૈષ્ણવ છે એક દિવસ અમે પણ વૈષ્ણવ થઈશું અને એના વૈષ્ણવ થઈશ કે તમે બધા હમેશા પાળા પાળા કરતા ગહેગો '

મુકુદ દત્તે તો જ બચ્ચો ખણીને જ બીજો માર્ગ તીથો હતો તેમણે પોતાના ગુરુ અદ્વૈતાચાર્યને પણ નિમાર્ગની ચચગતા વિનંતી કરાવ્યું હતું ગુરુ બધાને આશ્વાસન આપતા જણાવતા હતા કે 'નિમાર્ગ પડિત એક દિવસ વૈષ્ણવ થરો અને આપણા માર્ગદર્શી' બનરો માટે ધીગજ ગખો

તેમની એ લનિપ્પનાણી થોડા જ વખતમા સાચી પડી નિમાર્ગ પડિતના લગ્ન તેમની પાડાશમા ગહતા પડિત શ્રી નલ્લભા ચાર્યના પુત્રી શ્રી લક્ષ્મીદેવી સાથે થયા હતા શચિમાનાને એ લગ્નથ ખૂબ જ આનંદ થયો હતો પડિત નિમાર્ગ અને લક્ષ્મીદેવી માતાની સારી રીતે સેવા કરતા હતા શચિમાના સાક્ષાત્તે તેમની મૂર્તિ જેવા હતા તેઓ જે કોઈ પોતાને ઘેર આવે, તેનો મારી રીતે આદર મકાર કરતા હતા નિમાર્ગ પડિતને પણ એકતા જમતુ ગમતુ નહોતુ તેમની સાથે બેચાર મિત્રા અને અતિથિઓ જમનાગ હાય જ કોઈ કોઈ નાર તો પાચ દશ અતિથિઓ પણ આવી પર નિમાર્ગ પડિત જતે જઈને ભોજનની સાધનસામગ્રી લઈ આવે અને બધાને જમાડીને ખૂબ જ ગજ થાય સાધુ, વૈષ્ણવ, નન્યામી, લિક્ષુ મર્ધ પણ આવે, તે પડિત નિમાર્ગને ત્યાથી ગજ થઈને જ જન લક્ષ્મીદેવી સાક્ષાત્તે લક્ષ્મી જેના હતા તેઓ સેવાસુખ્યા નડે સોને પ્રસન્ન કરતા હતા આમ નિમાર્ગ પડિતનો ગૃહથાશ્રમ આર્ષ કહી શકાતો

તે મમયે જગનાથપુરીમા શ્રી માધવેન્દ્રપુરીના પદ્મશિષ્ય ઇન્દ્રપુરીના હતા તેઓ એકવાર ફરતા કરતા નવદ્વીપમા શ્રી અદ્વૈતાચાર્યના અતિથિ બન્યા આચાર્યે તેમને ગુરુ તુલ્ય માનીને પોતાને ઘેર ગખ્યા

અને તેમની સેનાશુશ્રૂષા કરી આનંદ પામના લાગ્યા તેમણે નિમાર્ધ પડિતની પ્રશંસા સાલગી હતી અને સાથે તેમનો ચચળ અને મજકરો સ્વભાવ છે તે પણ તેમના જાણનામાં આવ્યું હતું.

એક દિવસ નિમાર્ધ પડિત પોતે જ શ્રી અઘ્નિતાચાર્યને ત્યાં આવી પહોંચ્યા તેમણે આ સંન્યાસીને જોઈને પ્રણામ કર્યા ઈશ્વરપુરીજી તો મનમુગ્ધ બનીને નિમાર્ધને જોઈ જ ગયા તેમના અદ્ભુત રૂપ લાનશ્ચને જોઈ જોઈને ઈશ્વરપુરીજી ધગતા જ નહોતા તેમને ખાતરી થઈ ગઈ કે, આ કોઈ અદ્ભુત મહાપુરુષ છે.

નિમાર્ધ પડિતે આદ્યથી જણાવ્યું ‘ પ્રભો ! આજે આપ મારે ઘેર લિક્ષ્ણ લેના પધારો ’ પુરીએ તરત જ તેમના નિમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો અને તેમની સાથે તેમને ઘેર ગયા શયિમાતા પણ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા બંને નયનો પહોંચી પહોંચી જ સમાગમ હતો એકમેકના મિલનથી મને ખૂબ આનંદ થયો.

ઈશ્વરપુરીજી ‘ શ્રીકૃષ્ણલીલામૃત ’ નામનો મધ ન્યતા હતા નિમાર્ધ પડિત જનાર મળના આવે ત્યારે પ્રસન્ન કાઢીને, પુરીજી શ્લોકો સંભળાવે તે સાંભળીને નિમાર્ધ પડિત ખૂબ જ ગાંઠ થાય એક નખતે પુરીજીએ જણાવ્યું કે, ‘ હું આપને મારી વિદ્વતા બતાવના કોઈ સંભળાવતો નથી આપ સુપ્રસિદ્ધ પડિત છો, એટલે મારા શ્લોકોમાં અશુદ્ધિઓ દેખાય તો મને બતાવો ’

નિમાર્ધ પડિતે નમ્રતાથી કહ્યું ‘ શ્રીકૃષ્ણકથામાં શુદ્ધિ કે અશુદ્ધિ કેની ? પોતાના ભાવના આવેશમાં લક્ષ્મણ જ કોઈ ગાન, તે શુદ્ધ જ હોય જે પદમાં ભગવદ્ભક્તિ છે, જે જદમાં શ્રીકૃષ્ણ લીલાનું વર્ણન છે, તે અશુદ્ધ હોવા છતાં શુદ્ધ જ છે હા, જેમાં કૃષ્ણકથા ન હોય, તેની ભાષા ભલેન ગમે તેની શુદ્ધ હોય, તોપણ તેનું ગાન નકામું છે આપ તો ભક્તહૃદય છો, એટલે અશુદ્ધિને અનકાશ નથી જેમ કે,

મૂર્ખા વદતિ વિષ્ણાય ઘીરો વદતિ વિષ્ણવે ।

ઉભયોસ્તુ શુભ પુણ્યં ભાવગ્રાહી જનાર્દન ॥

વ્યાકરણ ન જાણનાર ‘વિષ્ણવે નમ’ એમ બોલવાને બદલે (રામાય કૃષ્ણાય ની જેમ) વિષ્ણવ બોલે અને વિદ્વાન માણસ (વ્યાકરણ જાણતો હોનાથી) વિષ્ણવે બોલે એમ રૂપમા ફેરફાર થવા છતાં ભગવાનનું નામ લેવાનું શુભ ફળ તો બંનેને મળે છે, કારણ કે ભગવાન તો હૃદયનો ભાન બુદ્ધિ છે, તે કાંઈ ભાષાના રૂપ જોવા ખેસતા નથી.

તેમનો એ ઉત્તર સાલળીન, ઇન્દિરપુરીજી ખુબજ પ્રસન્ન થઈ ગયા તેમણે મદ હાસ્ય કરતા જણાવ્યું કે, આ ઉત્તર તો આપની મહત્તા બતાવે છે શ્રીકૃષ્ણલીનાનો મહિમા આપે તો વધારી આપ્યો ‘આપ વ્યાકરણના શુદ્ધ પડિત અને અત્યંત ચપલ સ્વભાવના છો,’ એવું કહેનારા સાચેસાચ આપને ઝોગખી શક્યા નથી.

નિમાર્ધ એ ઇન્દિરપુરીએ રચેલ શ્રીકૃષ્ણલીનામૃત પૂરપૂર સાલળ્યું અને પોતાના હૃદયનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

હૃદયનો અને વડીલ પડિતોના સૂચનથી નિમાર્ધ પડિતે પૂર્વ જગાનની યાત્રાએ જવાનો નિશ્ચય કર્યો થોડાક શિષ્યોને માથે લઈ તેમણે ગંગાજી પાર કરીને પદ્માનદીને કિનારે આવેલ ગડ દેશમાં પ્રવેશ કર્યો આ દેશના પડિતો અને નિઘાથીઓ તેમના નામથી પ્રગિયિત હતા કેટલાક નિઘાથીઓ લણના માટે તેમને ત્યાં નદિયામાં ભણીને આવ્યા હતા, તે અહીં પડિતો બનીને પાશ્ચાત્યાઓમાં બણાવતા હતા તેમની અને તેમના નિઘાથીઓની સાથે શાસ્ત્રોની ચર્ચા કરતા, નિમાર્ધ નાના પ્રદેશમાં ફરી ગયા હતા ગામેગામ તેમના ખૂબજ માનપાન થતા અને શ્રીમત સદ્ગૃહસ્થો તેમને ભોજ-સોગાદો ધરતા તેઓ પોતે પણ ગરીબ માણસોને છૂટથી દાન આપતા હતા.

એક ટેકાણે ‘તપન મિત્ર’ નામે એક લક્ષ્મણન રહેતા હતા. ત્યાગ અને વૈરાગ્યથી તેમનું જીવન શુદ્ધ બન્યું હતું; પરંતુ સાચા જ્ઞાન માટે તેમનું હૃદય આતુર રહેતું હતું. નિમાઈ પંડિતને જોતાં જ તેમને યુર જેવો લાવ જાગ્યો અને તેમણે એમના ચરણો પકડી લીધા. તે આનંદહૃદયથી નિમાઈને વીનવરા લાગ્યા અને યુરમંત્રની માગણી કરવા લાગ્યા.

નિમાઈ પંડિતે તેમને ઉકાશા અને પોતાની પામે બેસાશા. મંદ ગંભીર સ્વરે ઉપદેશ આપનાં જણાવ્યું :

‘તપન મિત્ર ! તમે ઘણા લાગ્યશાળી છો. તમારા હૃદયમાં કૃષ્ણના મિલન માટે જે લાવ જાગ્યો છે, તે જ તમારું સાધન છે. આ કલિયુગમાં કૃષ્ણકીર્તન એ જ લવસાગર તરવાનો સરળ અને ઉત્તમ ઉપાય છે. જે કૃષ્ણનું નામ ઉચ્ચારે છે, તે પુણ્યશાળી બની જાય છે. પછી તેને જીવનમાં બીજી કંઈ સાધવાનું રહેતું નથી. તમે ‘હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ, કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે’ એ સોળ વર્ણના શ્લોકનું ઉચ્ચારણ કરો; તેથી તમારા સર્વ શોક-સંતાપ દૂર થઈ જશે.’

પ્રભુની તે ઉપદેશવાણી સાલળી, તપન મિત્ર ખૂબ જ રાહ થયા. તેમણે રડતાં રડતાં ફરીથી પ્રભુના ચરણ પકડી લીધા અને પ્રાર્થના કરી કે, ‘પ્રભો ! આપની કૃપાથી મારા સંશયો દૂર થઈ ગયા. હવે મને કોઈ શંકા રહી નથી. કૃપા કરીને આપ મને શરણે લો.’

નિમાઈ પંડિતે જણાવ્યું કે, ‘તમે કાશી જઈને રહો, હું ફરતો ફરતો ત્યાં આવી પહોંચીશ.’

તેમના આદેશ પ્રમાણે તપન મિત્ર પોતાના વતનનો ત્યાગ કરી કાશીની યાત્રાએ ચાલ્યા ગયા. નિમાઈ પંડિત પણ રાહ દેશનો પ્રવાસ પૂરો કરીને પોતાના વતનમાં પાછા ફર્યા.

→ શ્રી હરમોહી ચલણે ખૂબ જ ડામળ હતો. પ્રતિજ્ઞા વિરહ તે

વેડી શક્યા નહિ પતિ ગર દેશની યાના પૂરી કરીને વતન આવ્યા તેલા સમયમા તો તેઓ આ અસાગ સસાર છોડીને સતીલોકમા ચા'ના ગયા હતા શયિમાતાને તેથી ખુબ જ દુ:ખ થયું નિમાર્ધ પંડિતને જોતા જ, તેઓ યોધા આમુએ ગરા લાગ્યા માતાના અગ્ર પંડી નિમાર્ધ પંડિત તેમને આશ્વાસન આપના લાગ્યા તેમને પત્નીના મગણની ખબર યાનામા જ મળી ગઈ હતી એથી તેમના હૃદયને પણ આઘાત થયો હતો, પણ ખૂબ જ ગભીરતા અને ધૈર્યથી તેમણે શયિમાતાને આશ્વાસન આપ્યું

નિમાર્ધ પંડિતને આવેના સાલગી, પંડિતો અને વિદ્યાર્થીઓ તેમને મળના આવ્યા બેચાગ દિવસ તો મુનાકાતમા અને વાર્તાલાપ મા જ આવ્યા ગયા ફરી પાછું તેમણે પોતાની પાઠશાળામા ભણાવતું શરૂ કર્યું હવે તેમના ન્વલાવમા ઘોડી ગભીરતા આવી હતી, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓને જોતા જ તે ત્રિનોદમા આવી જતા અને સગળ સીધી નાતમા શાસ્ત્રની ગભીર પંક્તિઓ ઉઠેલી આપતા હતા મધ્ય વિદ્યાર્થીઓ તેમના પર મુગ્ધ હતા

તે રખતે 'દેશન કાશ્મીરી' નામના એક દિગ્વિજયી પંડિત ફરતા ફરતા નદિયામા આવી પહોંચ્યા તેમની સાથે હાથી, ઘોડા, પાવખી રંગે દગ્ગારી દારમાઝ ઘણો હતો તેમની સેવામા ઘણા પંડિતો પણ ગહેતા હતા નદિયામા આવીને એક સદ્ગૃહસ્થના 'ચડીમડપ' યત્રશાળામા તેમણે ધામા નાખ્યા નદિયાના પંડિતો તો તેમનું નામ સાલગીને જ કરી ગયા હતા બધાને ખબર હતી કે, દેશન કાશ્મીરી શાસ્ત્રાર્થ કર છે, ત્યારે સાક્ષાત્ સગ્ગવતી તેમની જીભ પર બેસે છે પંડિત નિમાર્ધને પણ તેમના વિદ્યાર્થીઓએ ખબર આપી, પરંતુ તેથી તે ક્યાં નહિ, તેમ જ તેમણે શાસ્ત્રાર્થ કરવાનું ખીકું પણ ઝડપ્યું નહિ, આથી બધા પંડિતો ખૂબ જ ઉદાસ થઈ ગયા

એક કમલ સાલગી ગાને ત્રિનોદે બધા વિદ્યાર્થીઓ સાથે

નિમાર્ષ પડિત બેઠા હતા અને વાતાવિનોદ ચાલતો હતો તેવામાં ઠાશ્મીરી પગિત ફગતા ફગતા ત્યા આની પડોચ્યા તેમને જોઈને બધા બીબા ધઈ ગયા નિમાર્ષ પગિત તેમને બેનવાની પ્રાર્થના કરી, પરંતુ એ દિગ્વિજય પગિતને એ બધા નિવાધીઓ સાથે બેસતા મદાય થયો. આથી એમ ચતુર નિવાધીઓ આનીને જણાવ્યું કે, 'પગિત નજર ! અહીં આ અમાગ ચુર નિમાર્ષ પગિત છે અને અમે તારા વિનોદ કરીએ છીએ આપની સાથે તારાવાપ પ્રસાદી અમને ખુશ આનંદ આવશે '

દિગ્વિજય ॥ પગિત નિમાર્ષ પગિતનું નામ તો માત્રાધુ જ હતું તેમને ખુશ ન આનંદ થયો નિમાર્ષ પડિતે પાતાની શાત પાથરીને પગિતનજરને બેમાત્રા

બધા મનોરંજનીત પગિતનજરને જોઈ ન્હા હતા, એમણે પગિતગજે જણાવ્યું કે, 'બધા મ ચૂપ છે ! માત્ર આનંદ પાત્રા ખુશ ચર્ચા ચાલતી હતી તો હવે ઠાઈ ચાલતી ચર્ચા થતા હો

નમ્રતાથી નિમાર્ષએ જણાવ્યું કે, 'પગિતનજર, અમે તો વિનોદ કરતા હતા, ત્યા આપના આનંદથી વિનોદ આનંદ થયો આપે તો નિવા અને હુદિથી બધાને હતી લીધા છે આપની પ્રિત્યથામિની પરુ પ્રસાદ સામગી છે, તો કૃપા કરી, આપ પ્રવિતા સભગાવો, તો આનંદ આવશે '

બેચાત્ર નિવાધીઓ પરુ બોલી બિડચા 'હા, મહાગજ ! અમે આપની કરિતા સાલગના ઉત્સુક છીએ

પડિતનજરને નિધિયામા પોતાની નિવૃત્તા બતાવવાની આ પદ્ધતિ જ તક મળી હતી તેમણે પ્રસન્ન થઈને પ્રહુ, 'તમારે જે સામગ્રી હોય તે હું સંભળાવીશ, માટે તમે જ વિવરણ પ્રસન્ન કરો '

નિમાર્ષ પડિતે મદ હાસ્ય કરતા જણાવ્યું, 'પડિતનજર, આ ભગવતી ભાગીચીનોજ મહિમા ગાયોને, જેથી માન પરુ

પવિત્ર થાય અને કાવ્યરસનો આસ્વાદ મળે. ’

એ સાંભળતાં દિગ્વિજયી પંડિત ગંગાજીની મહત્તાનાં વર્ણન કરતા શ્લોકો એક પછી એક સંભળાવવા લાગ્યા. તેઓ નવા જ શ્લોકો રચીને બોલ્યે જતા હતા. આમ સોએક શ્લોકો તેમણે થોડી જ વારમાં બોલી નાખ્યા. વિદ્યાર્થીઓ તો સરસ્વતીના એ વહેતા પ્રવાહને સાંભળીને મુગ્ધ બની ગયા. આવી વાગ્ધારા તેમણે પહેલી જ વાર સાંભળી હતી. બધાને અપ્રત્યાપ જોઈ નિમાર્ધ પંડિતે જણાવ્યું, ‘ પંડિતરાજ, આપના મુખની અમૃતવાણી સાંભળી અમારાં હૃદય ડોકી ઊડ્યાં છે. આપ જેવા મહાકવિના દર્શન કરી અમારાં જીવન સફળ થયાં. આપે ઘણી કૃપા કરી. આપના કાવ્યને સમજવાની શક્તિ પણ ઘણામા નથી. કૃપા કરીને આપ એકાદ શ્લોકનો ભાવ સંભળાવો તો આનંદ આવે અને સાથે તેના ગુણદોષની ચર્ચા કરો, તો વિશેષ આનંદ થાય. ’

ગુણદોષની વાત સાંભળીને પંડિતરાજને જરાક અભિમાન આવ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે, ‘ દેશવતી કમનીય (સુંદર) કવિતામાં દોષ તો હોય જ નહિ. હા, વિવરણ કરવાનું કહે, તો તે કરું. કહેા, કયા શ્લોકનું વિવરણ કરું ? ’

એ અભિમાની પંડિતને ખાતરી હતી કે મારો એક પણ શ્લોક કોઈને યાદ રહ્યો નહિ હોય અને એમાંનો કોઈ પણ શ્લોક મને કોઈ બતાવી શકશે નહીં, એથી આપોઆપ મારો વિજય થઈ જશે. પ્રભુની કૃપાથી નિમાર્ધ પંડિત તો હતા જ, સાથે શ્રુતિધર (અવધાની) પણ હતા. દિગ્વિજયીએ રચીને જે શ્લોકો ગાયા હતા, તેમાંનો એક શ્લોક તેમણે સંભળાવ્યો :

મહત્ત્વં ગંગાયાઃ સતતમિદમામાતિ નિતરાં

યદેવા શ્રીવિષ્ણોશ્ચરણકમલોત્પત્તિસુભગા ।

દ્વિતીયશ્રીલક્ષ્મીરિવ સુરનરૈરર્ચ્યચરણા

મવાનીમર્તુર્યા શિરસિ વિમલત્યદ્ભુતગુણા ॥

આ મગાની મહત્તા એધારી સદાકાળ પ્રકાશી ની છે, કાન્ધ તેને ભગવાન વિપ્લવના ચગચુ-મળમાધી ઉપન ધનાનુ મોભાગ્ય મળેનું છે, શોભામા તે સાક્ષાત્ બીજા લક્ષ્મી જેના છે અને બધા દેવો તેમના પૂજનઅર્ચન કરે છે, એ અદ્ભુત મહાવાળા મગાનું મહાદેવના મમ્તક પર સોની રચ્યા છે

નિમાર્ધના મુખમાથી પોતાનો ગ્વેનો શ્લોક સાલગીને દિગ્વિજની પડિત તો આશ્ચર્ય પામી ગયા નિમાર્ધ પડિત સામે ઘડીબજ તો તે જોઈજ શ્વા તેમની પ્રતિગ, પ્રાતિ નગે નજે કે હુગર્ધ જતા હોય તેનું તેમને બાગ્યુ પણ જગત ઉપેક્ષા મતાવતા તે કહેના લાગ્યા કે,
'નિમાર્ધ પડિત ! તમે ભાર ચતુર છો, આટલી અડપથી શ્વેદન મોલ્યે જતો હોનો, છતાં શ્લોક ૨૨ શ્રી નીધો

નિમાર્ધ પડિતે ધીજ્જથી જણાવ્યું મહારાજ, એ બધી આપની રૂપા છે આ શ્લોકની વ્યાખ્યા અને શુણ્દોષ આપ સલગાવો !'

દિગ્વિજથીએ જરા છછેડાઈને શ્લુ કે, 'પડિત, એ અલ-કાગનો પ્રિય છે તમે વ્યાકગ્યના પડિત છો, એમ્લે તમને તેમા ખમગ ન પડે

નિમાર્ધએ જગ દહનાથી જણાવ્યું 'મહારાજ, અહીં અને કાગના ઘણા પ્રિધાથીઓ બેઠા છે, તેમને આનંદ આનંદો

હવે દિગ્વિજની પડિત નધારે બોલ્યા કયા વિના, તે શ્લોકની વ્યાખ્યા કરના લાગ્યા અને શ્લોકમાના બેએ અલકાગની ચમકૂતિ મનાવી મધ થઈ ગયા

નિમાર્ધએ જણાવ્યું મહારાજ, જો આના હોય અને અરિ વેદ ન થતો હોય, તો આ શ્લોકના શુણ્દોષની ચર્ચા કરે

તેમનું હૃદય તો સગા હલુ અને વાર્તાવિનોદ કરના માટે જ તેમણે ચર્ચાની માગણી શ્રી હતી, પરંતુ પાશ્વતજની દશા તો

જાહેરાતેલા સાપ જેવી થઈ ગઈ. આ એક નાનો વાળક મારા શ્લોકના ગુણદોષની ચર્ચા કરવા તૈયાર થયો છે, એ વાત જ તેમને ગમતી નહોતી. પરંતુ ચર્ચાની ના તો પાડી શકાય જ નહિ. તેમણે રોપધી જણાવ્યું :

‘ હીક છે, બતાવો, શ્લોકમાં શું ગુણદોષ છે ? ’

નિમાર્ધ પંડિતે સાદી સરળ વાણીથી પહેલા શ્લોકમાં રહેલા પાંચ ગુણો સંભળાવ્યા અને પછી પાંચ દોષોનું વિવરણ કર્યું. વિદ્યાર્થીઓ તો એ ચર્ચા સાંભળીને ખૂબ જ રાજ થઈ ગયા. બધા બેઠે રહ્યા હતા કે દિગ્વિજયીના ગર્વના ચૂરેચૂરા થઈ રહ્યા હતા. દોષની ચર્ચા વખતે ઘોડાકે ચપળ વિદ્યાર્થીઓ હસી પડ્યા હતા. તેમને શાંત કરીને, નિમાર્ધ પંડિતે દિગ્વિજયી પંડિતની ક્ષમા માગી અને જણાવ્યું કે, ‘ મહારાજ, આ તો વાતોવિનોદ છે. મારાથી કાંઈ અપગ્રહ થયો હોય, તો માફ કરશો. આ તો ગુણદોષની વાત રહી, બાકી તો સૃષ્ટિની કાંઈ પણ વસ્તુ દોષવિનાની નથી. કલિદાસ, ભવમુતિ, જયદેવ વગેરે મહાકવિઓનાં કાવ્યાનાં પણ ગુણદોષની ચર્ચા થાય છે. જે દોષ ના હોય, તો ગુણોની મહત્તા શી રીતે અંકાય ? ’

નિમાર્ધની વાણીથી દિગ્વિજયી પંડિત તો અંખરાઈ ગયા હતા. તેમના હૃદયને દુઃખ આપવાની નિમાર્ધ પંડિતની ઇચ્છા નહોતી. એટલે પંડિતરાજની આજ્ઞા માગી, તે ત્યાંથી જઈને ચાલવા લાગ્યા તેની સાથે જ બધા વિદ્યાર્થીઓ પણ ત્યાંથી જિલા થઈને ચાલવા લાગ્યા. નિરતેજ અનેક દિગ્વિજયી કેશવ કાશ્મીરી પણ પોતાના ઉનારા પર ચાલ્યા આવ્યા.

આખા નદિયામાં એ શાસ્ત્રચર્ચાની વાત ફેલાઈ ગઈ. તે દિગ્વિજયી પંડિતને રાતે જીંધ પણ ન આવી. નિમાર્ધ પંડિતની અદ્ભુત પ્રતિભા અને નમ્રતાની તેમના હૃદય પર અપૂર્વ છાપ પડી હતી. બીજે દિવસે સવારે જીડી નિન્યકર્મથી પરવારી તે દિગ્વિજયી પંડિતરાજ સાદા વેગે પૂછતા પૂછતા નિમાર્ધ પંડિતના બારણે આવીને જિલા

રહ્યા નિમાર્ધ પડિત સધ્યાપૂજા કરીને તુલસીના પ્રાગમા ગંગા
જલ મેંતા હતા ત્યા દુઘ્ધી જ તેમણે પતિગત્ને લેયા તેમને
અમરમાત આવેતા નેઈને નિશ્ચિન થયા, પણ એલામા તો
દિગ્વિજયી પડિતગત્ને દોડતા આવીને નિમાર્ધના ચણે પડી લીધા
નિમાર્ધએ તેમના હાથ પડી નઈ તેમને ધગમા લારી આમન પ-
ળેસાયા અને ખુળ નમ્રતાથી કહ્યું 'પતિગત્, આપે ઘણી તમ્હી
લીધી અને આ ઝૂપડી પવિત્ર કરી મને આના આપી દોત, તો
! આપની મેનામા હાજર થાન

દિગ્વિજયી પડિત તો પોતાના અભિમાનનું ત્રિપદાતાપરપ
ધાગાધાળીને પીતા હતા એવે તે તો મુગ્ધભાવે સાબળી ન્યા હતા
તેથી પ્રભુએ નિગેરમા જણાવ્યું ?

'મહાગત્, મને મને પાછળથી ખૂલ જ મંડાય થયો
આપે તો સાબળ્યું હતો ૮ મારો અમાન મુમજ ચચગ છે તેથી
મને નાના-મોટાનું ધ્યાન નહતું જ નથી એથી મેં લો માર્ધ અનુચિત
નાતો કરી હોય તો આપ તેને મનમા ન ગણવો હું તો આપનો
માગ છું '

દિગ્વિજયી પ્રેશ હવે દિગ્વિજયી ન્યા નહોતા તેમનું અભિ-
માન ત્યારનુચ હગઈ ગયું હતું તેમના હૃદયમાથી શુદ્ધ લક્ષિનો
પ્રનાહ નહી રહ્યો હતો તેમણે અધીગ થઈને જણાવ્યું 'મહાગત્
તમે તો મારા પ્રભુ છો મારા તો ભાગ્ય જીધડી મયા આપે મારી
આપો ખોલી આપી હવે કૃપા કરીને આ જવો ઉદ્ધાર મેં મને
ઉપદેશ આપો અને શરણે લો

એ નમ્રતાલરી ઘણી સાલગમથી નિમાર્ધને લાગ્યું કે,
પડિતગત્નું અભિમાન ઓસરી ગયું છે તેમણે પ્રેમના નયનોથી
જણાવ્યું કે, 'મહાગત્, આપ તો શાસ્ત્રના મર્મનયનો સારી રીતે
જાણો છો મનુષ્યમાનું એ જ કર્તવ્ય છે કે સર્વ સાધનો છોડીને

પ્રભુને શરણે જતુ સસારના ભોજો અથવા વાણીના વિલાસોથી ભગવાનની શરણાગતિ મળતી નથી, માટે આપ દયાળુ પ્રભુને શરણે જાઓ, તે આપણા સર્વ પાપો અને દોષો હરી લેશે.

નિમાર્ઘ પંડિતની આજ્ઞા લઈ, તે દિગ્વિજયી પંડિત પોતાને ઉતારે ગયા તેમણે બધા શઠમાઠ છોડી દીધા હાથી, ઘોડા, પાલખી વગેરેના દાન આપી દીધા અને એકના જ કોઈ અન્નદયા સ્થળે ચાલી નીકળ્યા દિગ્વિજયી પંડિતના જીવનપરિવર્તનથી નદિયાના પંડિતો અને વૈષ્ણવો પર અનોખી અસર થઈ તેમને નિમાર્ઘ પંડિત માટે ખૂબ જ ભાન જાગ્યો તેઓ તેમનો ખૂબ જ આદર કરના લાગ્યા.

શયિમાતાની આજ્ઞા શિરે ચઢાવી, નિમાર્ઘ પંડિતે ખીજવાઃ લમ કયાં હતા નદિયાના ગજપંડિત અનાતન મિશ્રના પુર્વ વિષ્ણુપ્રિયાદેવીને એ ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું તે બંનેના લમ ખૂબ જ ધામધૂમથી કરનામા આવ્યા હતા નદિયાના રાજ્ય બુદ્ધિમતે લમનું બધું જ ખર્ચ ઉપાડી લીધું હતું પામશાળાના વ્યવસ્થાપક મુકુદ સજયે પણ નદિયાના પંડિતોને બોલાવી દાનદક્ષિણા આપ્યા હતા શયિમાતા વૃદ્ધ થયા હતા, તેથી બધી જ વ્યવસ્થા વિષ્ણુપ્રિયાને કરનાની હતી તેમનો રસભાવ ખૂબ જ મૃદુ અને સહાયનાળો હતો તે ઘણું જ ઓછું બોલતા, પણ સેનાશુશ્રૂષા કરનામા તે રાત કે દિનસ પણ જોતા નહોતા શયિમાતાના મધા ભાવો તેઓ પૂરા કરતા હતા.

નિમાર્ઘ પંડિતનું માન પંડિતમર્મા પણ ખૂબ વધી ગયું હતું બધા પંડિતોએ ભેગા થઈને તેમને 'વાદી સિંહ'નું માન (કે ઇનકાબ-પદવી) આપ્યું નિમાર્ઘએ તેનો હસતા હસતા સ્વીકાર કર્યો જો? મનકાપણ કે ગલીગતા તેમનામા આવે એમ નહોતા, કારણ કે તેમનું હૃદય નિર્મળ હતું ચપલતા અને ઉત્સાહ એ જીવનના પ્રેરક બળો છે, અને મહાત્મા પુરષોમા તે સ્વાભાવિક જ હોય છે નિમાર્ઘને યદ્યપિ ગભીર બનવાનો ઉપદેશ આવે, ત્યારે તે એને

યયા છે. તમારા મુખે આવી વાતો શોભતી નથી. ' નિમાઈ પંડિત હસના હસતા ચાલ્યા જતા.

એક દિવસ તેઓ ગંગામાં સ્નાન કરીને ઘેર જતા હતા. માર્ગમાં તેમને શ્રીવાસ પંડિત મળ્યા. તેઓ અઢૂતાચાર્યના સાથી અને રતેડી હતા તથા પંડિત જગન્નાથ મિત્રના અનન્ય મિત્ર હતા. માર્ગમાં મળતાં જ નિમાઈએ તેમને પ્રણામ કર્યા એટલે શ્રીવાસે તેમને મીઠો હપકો આપતાં જણાવ્યું :

‘ નિમાઈ, હવે તમે બાળક નથી. હવે જરા ગંભીર બનો. તમારા પિતા તો પરમ વૈષ્ણવ હતા. ’

નિમાઈએ સરળતાથી જણાવ્યું : ‘ મહારાજ, થોડા દિવસ આપ રાહ જુઓ. પછી હું પૂરેપૂરો જ વૈષ્ણવ બની જઈશ. ’

ચોક્કસ તક જોઈ, શ્રીવાસે જણાવ્યું : ‘ હવે વળી રાહ શું જોવાની ? અન્યારથી જ ભક્તિભાવ ભગવો જોઈએ. જુઓ, તમારા જેવો મોટો વિદ્વાન અને લોકપ્રિય પંડિત વૈષ્ણવ બની જાય, તો આખા દેશમાં વૈષ્ણવધર્મની ધજા ફરકે. ’

નિમાઈએ આજીવંત રમિત કરી, ઉત્તર આપતાં, એટલું જ કહ્યું કે, ‘ જેવી પ્રતિભા હશે. આપ સર્વ વડીલજનોની આશિષ જરૂર ફળીભૂત થશે. ’

નિમાઈ પંડિત એકલા પુસ્તકિયા પંડિત નહોતા જ ! અન્યંત સરળતા અને સાદાઈ તેમના જીવનની સાથે વણાયેલાં હતાં. પંડિતાઈનો ધમંડ તેમનામાં જરાય નહોતો. વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય જેવા જટિલ વિષયો તે રમતની જેમ લખાવતા હતા. આની સાથે તેમના હૃદય પર ભક્તિભાવના રંગ ચડ્યે જતા હતા, પરંતુ હજી તેનો પરિપાક થયો નહોતો ! તેમના જીવનમાં પ્રેમનો-ભક્તિભાવનો વિકાસ ક્રમેક્રમે થતો આવ્યો છે.

શ્રી ગૌરાંગમ્ભરણુ સ્તોત્રમાં તેમની વિદ્વતા ગાતાં જણાવ્યું છે કે,

માતુર્વાજ્યાન્ પરિણયવિઘ્નો પ્રાપ્ય વિષ્ણુપ્રિયાં યઃ
ગંગાતીરે પરિકરજર્નદિગ્જિતો દર્પહારી ।

રેમે વિદ્વજ્જનકુલમણિઃ ધીનવદ્ધીપચન્દ્રઃ
ઘંદેઽહં તં સકલવિષયે સિંહમધ્યાપકાનામ્ ॥

માતાના વચનથી જેમણે વિષ્ણુપ્રિયાની સાથે લગ્ન કર્યું,
પોતાના મંડળની સાથે ગંગાતીરે બેઠાં બેઠાં જેમણે ગવિંદ દિગ્વિજયી
પંડિતને વિનોદમાત્રથી શ્રુતી લીધી, તે નવદ્વીપમાં ચંદ્રની જેમ શોભી
રહેલા વિદ્વદ્ગણુશિરોમણિ અધ્યાપકશ્રેષ્ઠ સર્વશાસ્ત્રવિશાળદ શ્રી નિમાર્ઘ
પંડિતને હું વંદન કરું છું.

વિદ્યાવિલાસૈર્નયલ્લખ્ણડમધ્યે સર્વાન્ દ્વિજાન્ યો વિરરાજ જિત્વા ।
સ્માર્તાશ્ચ નૈયાયિક-તાન્ત્રિકાશ્ચ તં જ્ઞાનરૂપં પ્રણમामિ ગૌરમ્ ॥

જેમણે નવદ્વીપ વગેરે નવખંડોમાં તીર્થયાત્રા-ખ્રમણ કરતાં કરતાં
પોતાના જ્ઞાનવાર્તાલાપોથી સર્વ પંડિતોને શ્રુતી લીધી છે, તેમ જ
સ્માર્ત, નૈયાયિક અને તાંત્રિક વિદ્વાનોને પણ જેમણે શ્રુતી લીધી છે,
તે જ્ઞાનસ્વરૂપે વિરાજ રહેલા ગૌરાંગ પ્રભુશ્રીને મારા પ્રણામ છે.

૩ : શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ

ત્વ માયયોગપરિભાવિતહૃત્સરોજ

આસ્તે ધૃતેશ્વિતપથો નનુ નાથ પુંસામ્ ।

યદ્ યદ્ ધિયા ત ઝરુગાય ! ત્રિમાસ્યન્તિ

તત્ તદ્ વપુઃ પ્રણયસે સદનુગ્રહાય ॥

(ભાગવત, સ્કંધ ૬, અધ્યાય ૯, શ્લોક ૧૧)

હું અનત કાર્તિવાળા પ્રભુ! આપનો માર્ગ, આપનું સ્વરૂપ
વેદાન્ન-ઉત્તમોત્તમ ભુદ્ધિથી જ નહીં સકાય એવું છે, હજી શુદ્ધ હૃદય
નાગો જનો પાનાના હૃદયમાં જે જ ભાનથી યુક્ત થઈ તમને ભજે છે,
તેવા જ સ્વરૂપે બનીને આપ તેમના ઉપર અનુગ્રહ કરી તેમને પ્રેરો છો

➤ ‘ભક્તિ પડતી હ પડતું જ્ઞાન’ એ સત્ત્વ ભક્તો અને જ્ઞાનીઓ
વચ્ચ થતા જ રહ્યો છે ‘ભક્તજનોને જ્ઞાનની પગ નથી તો જ્ઞાની
જનો ભક્તિને ઘેનછા કહે છે’ ભાગવત પ્રથમે આ બામનનો નિર્ણય
કરી આપ્યો છે ભક્તિ પ્રેમ-સના પ્રવાહની સંગિતા છે, તો જ્ઞાન
અને વૈગમ્ય તેની મર્યાદારૂપે રહેના બે દિનાન છે મર્યાદા વિનાની
ભક્તિ છીછરી અને ખાગી બની જાય, તો પ્રેમ-સ વિનાના જ્ઞાન-
વૈગમ્ય સુષ્ક અને જડ બની જાય, ભાગવત-જનનુ સ્પષ્ટ દર્શન શ્રી
‘ચૈતન્ય મહાપ્રભુ’ના જોવાને મળે છે નિર્માર્ધ પડિત ‘વાદિસિદ્ધ’
બનીને સર્વોત્તમ નિદ્ધાનની પ્રતિભા મેળવે છે, તોપણ તેમનામાં અભિમાન
હ ધમક નથી, ગસિકશિરોમણિ બની તેઓ સદ્ગૃહસ્થના ધર્મો સેવ
છે, પણ તેમનામાં આસક્તિ કે રાસના નથી તેમના જીવનમાં જ્ઞાન
સાથે વૈરાગ્ય જોવા મળે છે, જે આમાન્ય રીતે પોથી પડિતો અને
શાસ્ત્રીઓ-અધ્યાપકોમાં જોવા મળતું નથી તેમના હૃદયમાં જીડે જીડે
ભક્તિરૂપી સંગિતાનો પ્રેમપ્રવાહ વહી જવા છે, હવે તે પ્રકટ થવા
ચાહે છે ‘જ્ઞાન ભક્તિનું વિરોધી છે, જ્ઞાન અને ભક્તિનો સુમેળ નથી’

એ ખોરી માન્યતા દૂર કરા જ જાણે કે ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ પોતાના
જીવનનું દર્શન આપ્યું છે તેમા જ્ઞાન, લક્ષિ અને વૈરાગ્યનો મુમેગ
સધાયેલો જોવા મળે છે

નિમાર્ધ પડિત પોતાના પિતાજીનું શ્રાદ્ધ કરવા માટે પોતાની
મડળી સાથે ગયાજી હોનમા ગયા ન્યા રનાન, સ્વધારદન કરીને ગયા
ધર ભગવાનના દર્શન કરવા ગયા ગદાવર દૃષ્ટિ ભગવાનની મૂર્તિ
મદિમા બિગાજમાન હતી દર્શન માટે ભક્તજનોની ભીડ ગમી હતી,
શ્રાદ્ધલેખો મધુર કહે ભગવાનના ચરણકમળના મદિમાના રનોના ગર્ધ
જ્યા હતા નિમાર્ધ પડિત મુગ્ધ મની એ રણેન સાલગી ગયા હતા
તેમની આખો બિડાયેની હતી, તે ધ્યાનસ્થ મની ગયા હતા, બીજી
તમામ બાગતોનું વિગમગ્ય થઈ ભગવાનના ચરણકમળમા તેમનું
ચિત્ત પડેલાતું હતું શ્રાદ્ધલેખો જાન બોનાર્ધ જોવા જ્યોતના ભા
તેમને ચેતન આપના હતા

‘ પ્રભુના આ ચરણકમળ છે, શ્રદ્ધાએ ઝમકવુના જળથી ભગ
વાનના પગ ધાયા એ પગના અશ્રુગમ્ભીર જલ પ્રગ્ન થયું, એ જ
ગગા કનાસનાસી મહાદેવે તેને મળ્ય પર ચદાન્યુ ગાન ભગીન્ધ તેને
હિમાલય પન્થી પૂતી પગ લાવ્યા એથી તે ગગા પનિતોને પાનન
કરનાગ મન્યા છે

‘ પ્રભુના એ ચરણકમળને રોજ લભીજી મેવે છે ચિત્તની ચચ
ળતા હોડી, જાની ભક્તજન પ્રભુના ચરણોદકને મસ્તક પગ ચદાવે છે,
ગોગીઓ એ ચરણનું હૃદયમા ધ્યાન વર છે જોણે ભગવાનના ચરણ
સેન્યા, તને યમના દૂતો લેતા આનના નથી પાત્ર તેને ભગવાનના
દૂતો લેતા આવે છે

‘ એ પુણ્યશાળી જનો ! ભગવાનના ચરણકમળ મેવો એ પાપ,
તાપ અને સન્ધાપ જનાન છે, એ ભરસાને મગડનારા છે આવો,
આવો, એ ભક્ત જનો ! એના પ્યાગુ પ્રભુના ચરણોન શરણ લો

ચૈતન્ય એ શ્લોકના ભાવને અમૂલ્યની જેમ પી ન્હા હતા, તેમને
 નખે કે પ્રભુ જ બોલાવી ન્હા હતા તેમનું શરીર કપરા લાલુ તે
 સ્તુતિ કરના ચાહતા હતા, પણ તેમની વાણી મધ હતી મૂર્છા
 આવના જ તે દગી પગા પામે જિભેના એક નન્સામી મહાનગે તેમના
 શરીરને ટેક આપ્યો સાથીઓએ તમને જિયળી લીધા અને મદિગના
 યોગાનમા એક ખૂણે મુસાડી દીધા ગ્રામી ઇશ્વરપુરીએ તેમને ઓગખી
 લીધા આ નખતે અકરમાત જ તઓ દર્શન કરના મદિગમા પનાયા
 હતા. ચૈતન્યની પાસે જ તે જિભા ન્હા હતા અને દર્શન કરતા હતા
 તેમના હૃદયમા જે ભાવાવેશ જગતા હતો તેથી તે પ્રસન્ન થતા હતા
 ચૈતન્યનો અર્થ થતા જ તેમને પાડુ ભાવાવેશ જાગ્યો હતો તે પછી
 ચૈતન્ય ભાનમા આવતા રફન કરના લાગના ગ્રામીની આખમાથી પણ
 યોધાગ આશુ નહેના લાગ્યા

ચૈતન્ય જગતના ભાનમા આ ના એટલે તજ જ તમણે ગ્રામી
 છતા પગ પકડી લીધા તે ગગગગા થઈને કહેના વાળ્યા 'મહાનગ' !
 આજે મારે જીવન સફળ થયું ગયાડની વાત મને દુઃખથી થઈ
 ગતાતીર્થમા શ્રાદ્ધ કરનાથી ઘાડા પિતૃઓનો ઉદ્ધાર થાય છે, પણ તું
 આપના દર્શનથી મધા લેગિનો ઉદ્ધાર થાય છે, આપ પોતે હનુ-
 હનુ તીર્થ છો અને લેગિને પાનન કરના માટે લુપ્ત જુદા પ્રદેશોમા
 વિહાર કરા છે. મને આપના ફરીથી દર્શન થના હવે તૃપ્ત કરો અને
 મારે હાય આવો આપ જ મારા ગુરુ છો' એમ કહીને ચૈતન્યે
 ગ્રામીના પગ પકડી લીધા

ઇશ્વરપુરી તો મુગ્ધભાન તેમની સાણી ચાલતી ગહા હતા
 રૂપનામણથી રોલતી તેમની અલૌકિક મૂર્તિ આ દિવ્યભાનથી
 વિરોધ ગોમતી હતી તેને જોઈને જ ઇશ્વરપુરી પોતાના જીવનને
 ધન ગણતા હતા મને લક્ષ્મણનો ફરીથી બેટ્યા અને છૂટા પગા

ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ ગાડના મધા તીર્થોના દર્શન કર્યા અને

શાસ્ત્રની રીત પ્રમાણે પિતૃઓને પિંડદાન, શ્રાદ્ધ, તર્પણ વગેરે કર્યું. કૃષ્ણનદીનાં જળ અંદર વહે છે, ઉપર રેતી ઢંકાયેલી રહે છે. રેતી ખસેડીને પાણી કાઢવામાં આવે છે. અહીં પિતૃઓને રેતીના પિંડ આપવાનો રિવાજ છે, તે બધી વિધિ પતાવીને ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પોતાના ઉતારા પર આવ્યા. ઉતારે આવી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ જાતે જ ભોજન ખનાવવા લાગ્યા.

દાળ અને શાક તૈયાર થઈ ગયા. ભાત ધીરા તાપે ચઢી રહ્યો હતો. ત્યાં જ ઈશ્વરપુરીજી આવી પહોંચ્યા. ચૈતન્ય તરત જ દોડ્યા. તે પગે પડ્યા જાય તે પહેલાં તો ઈશ્વરપુરીજી તેમને બાથમાં લઈ લીધા. બંને ખૂબ જ લાગથી ભેટ્યા. ઈશ્વરપુરીજી હસતાં હસતાં જણાવ્યું : 'અમે ઘેરથી શુભ મુહૂર્ત જોઈને જ નીકળ્યા હતા એટલે બરાબર જમવાની તૈયારીને વખતે જ અમે આવી પહોંચ્યા છીએ.'

પ્રભુએ નમ્રતાથી જણાવ્યું : 'મહારાજ, જ્યારે લાગ્યોને ઉદય થાય છે ત્યારે જ પુણ્ય જગે છે અને આપ જેવા સંતનાં દર્શન થાય છે. આપને માટે ભોજન તૈયાર છે. હાથપગ ધૂઓ અને લિંક્ષા લો.'

હસતા હસતાં પુરી મહાશયે પૂછ્યું : 'મહાશય ! આ રસોઈ અમને જ જમાડી દેશે તો પછી આપ શું જમશો ?'

તેટલી જ નમ્રતાથી પ્રભુએ જણાવ્યું : 'મહારાજ, અમ તો આપનું જ છે, હું તો ફક્ત રાંધનાર રસોઈયો જ છું. આતા થશે, તો બીજી રસોઈ બનાવી દઈશ.'

પુરી મહાશયે તકલીફનો વિચાર કરતાં, વચલો તોડ કાઢ્યો અને જણાવ્યું : 'ફરીથી બનાવવાની શી ગરૂર છે ? જે થયું હશે, તેમાંથી અધુરું અધુરું વહેંચી લઈશું. કેમ મંજૂર છે ને ? પરંતુ અમે રહ્યા સંન્યાસી અને તમે રહ્યા ગૃહસ્થી ! અમે ભિક્ષા લઈશું અને તમે ભોજન કરશો. આમ ક્યાં સુધી ચાલશે ?'

ચૈતન્ય પ્રભુ એ વાણીનો મર્મ સમજી ગયા. ઈશ્વરપુરીજી પોતાને

સંસાર છોડવાનો આદેશ આપી રહ્યા હતા; પરંતુ એ બધી ખાતન તો સમય પાડેજ થાય ને? પરંતુ સંતની કૃપા થાય, તો સમય જલદીય પાત્રી બન્યો! આમ વિચારમાં પડી જતાં, તે કશો નિર્ણય કરી શક્યા નહિ; એટલે માત્ર કે કંઈ સમજ્યા જ ન હોય, એમ સરળતાથી તેમણે ઉત્તર આપ્યો : ‘મહારાજ, જેવી આત્મા હશે તે પ્રમાણે થશે. આપ હાથપગ ધોઈ આવો. આસન તૈયાર છે.’

પ્રભુશ્રીએ જીડીને સ્વામીશના ચરણ ધોયાં અને પોતાના બેસથી પગ લૂછી નાખ્યા. તે ભિક્ષા લેવા બેઠા અને ચૈતન્ય પ્રભુ તેમને પીરસવા લાગ્યા. આમહ કરી કરીને તે જમાડના હતા અને પુરીશ જમ્યે જતા. બધી જ રમોઈ તે જમી ગયા એટલે તેઓ ખડખડાટ હસી પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા.

‘તમે તો બધું જ જમાડી દીધું, હવે તમે શું જમશો ? મહારાજ ?’

હસીને પ્રભુશ્રી બોલ્યા : ‘જેને કળા આવડી છે, તેને કશું જ અધરું નથી. અગ્નિ તૈયાર છે. આપ જોતા રહેજો અને રમોઈ તૈયાર થઈ જશે.’

અગ્નિ સજગતો જ હતો. રસોઈ બનતાં વાર લાગી નહિ. ભોજન તૈયાર થઈ ગયું એટલે આગા લઈ ચૈતન્યે ભોજન કરી લીધું, સાથી-દારો પણ ભોજનથી પરવારી ગયા હતા.

બીજે દિવસે સ્નાન, સંધ્યાવંદન કરી, ચૈતન્ય પ્રભુ પોતાની મંડળી સાથે ઈશ્વરપુરીનાં દર્શન કરવા તેમને ઉતારે ગયા. તેમણે અત્યંત નમ્રતાથી પુરી મહાશયને પ્રાર્થના કરી કે, ‘મહારાજ, વ્યવહારનાં કામોમાં આ શ્રવન અટવાઈ ગયું છે. હવે આપ કૃપા કરો અને મને આપનાં ચરણોનું શરણ આપો, કૃપા કરીને મને કૃષ્ણભક્તિનું રહસ્ય સમજાવો.’

ધ્વિગ્પુરીએ ચૈતન્ય પ્રભુને સારી રીતે જાળખી લીધા હતા તે જ્યારે ભાગવેશમાં હતા, ત્યારે તેમને ચૈતન્યમાં સાક્ષાત્ કૃષ્ણસ્વરૂપના દર્શન થયા હતા, એટલે તેમણે નમ્રતાથી જણાવ્યું કે, 'ભગવન્ ! આપ પોતે જ કૃષ્ણરૂપ છો ભક્તિનુ રહસ્ય આપને ગણુ સમજાવી શકે ? સમસ્ત સ સાગને પ્રેમના દાન કરના માટે, તો આપ પધાર્યા છો '

પોતાની પ્રશંસા થાય, તે ચૈતન્ય પ્રભુને સ્વર્તુ નહોતુ તેમના હૃદયની આતુરતા નથી રહી હતી તે તો પોતાની જાનને અતિ તુરંચ લેખતા હતા, ગદ્ગદ કહે તેમણે જણાવ્યું

‘ મહારાજ, આપ તો સત છો મારી અનગણના શા માટે કરો છો ? મારી પ્રાર્થના સ્વીકારો અને મને શ્રીકૃષ્ણમત્ર આપો ’

પ્રભુની એ માણી વેધક હતી પુરીએ સન્નતાથી જણાવ્યું ‘ પ્રભુજી હુ તો આપનો હુ આપના કહેનાથી આ પ્રાણ પણ આપી દેવા તૈયાર છુ, પરંતુ આપને કૃષ્ણમત્ર આપવાની યોગ્યતા મારામાં નથી હુ પોતેજ અધમ છુ પ્રેમનુ રહસ્ય હુ પોતેજ જાણુતો નથી, તો પછી આપ જેના ઉત્તમ, કુસોન અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણને માગથી શી રીતે મ નાન આપી શકાય ? ’

પુરીજીની એ નમ્રતા હતી અને તેજ તેમની યોગ્યતા પુગાગ કરે છે ચૈતન્યપ્રભુને ધણા વૈષ્ણવ સતોના દર્શન થયા હતા પરંતુ ધ્વિગ્પુરીજીને જોઈ, તેમનું હૃદય મુકું હતુ અને તેથી તેમને જ શુરુ પદે સ્થાપના પોતે તૈયાર થયા હતા તેમણે ખૂબ જ આમહથી જણાવ્યું કે ‘ મહારાજ, મારા તો આપ જ પ્રભુ છે આપ સર્વ શક્તિમાન છો આપ પ્રેમની વ્યતી જગતી મૂર્તિ છો આપ જ મારું ક્યાણુ મરી શકરો માટે વિવળ ન કરો અને મને આ ભવસાગરમાંથી તારો ’

પુરીજી એ સાલણીને ગદ્ગદ થઈ ગયા તેમના શરીરે હાંના

રોમાંય પ્રગટ થયાં. તેમણે અત્યંત લાગણીપૂર્વક જણાવ્યું કે, 'પ્રભુજી, સંસારને પ્રેમસાગરમાં કુબાડવાની શક્તિ તો આપની અંદર રહેલી છે. આપ મને ગુરુપદ આપવા માગો છો, તે આપની મોટાઈ છે. જો આપ મારું ગૌરવ વધારવા જ ઇચ્છતા હો, તો હું લાચાર છું. હું તો આપને આધીન છું. આપ આજા આપણો તે પ્રમાણે કરવા હું તૈયાર છું.' '

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે ઈશ્વરપુરીએ તેમના દાનમાં દશ અક્ષરોનો મંત્ર 'ગોપીજનવસ્તુમાય નમઃ' લખ્યો; તે સાથે જ શ્રી-ચૈતન્યને મૂરતી આવી ગઈ. ઘણીવાર પછી તેમને દાર્દ્રિક ભાન આવ્યું. હવે તેમની દશા વિચિત્ર જ થઈ ગઈ. તેઓ ખૂબ જોર જોરથી રદન કરતા હતા. 'હા કૃપ્યુ, હા પિતા' એમ કહીને તે ભિન્ના થઈને દોડવા લાગતા હતા. ઘડીકમા હસતા, તો બીજી જ ક્ષણે ભાન ગુમાવીને મૂરતી પામતા હતા.

ઈશ્વરપુરી પણ તેમને જોઈ ભાન ગુમાવી બેસતા હતા. હવે ચૈતન્યપ્રભુએ સાથીઓને કહ્યું, 'તમે તમારે ઘેર જાઓ. હવે તો હું વૃંદાવન જઈશ. મારી માતાને કહેજો કે નિમાઈ ગાંડો થઈ ગયો છે.' સાથીઓ તો તેમના એ ભાવ જોઈ ગલરાઈ ગયા હતા. પછી ઈશ્વરપુરીએ સમજાવવાથી પ્રભુ સૌ સાથીઓનો સાથે નદિયા જવા વિદાય થયા અને ઈશ્વરપુરી જગન્નાથજીમાં જવા નીકળ્યા. થોડા દિવસોમાં ચૈતન્યપ્રભુ પોતાના વનન પાછા આવી પહોંચ્યા. તે હવે તદ્દન બદલાઈ ગયા હતા. હવે તે નિમાઈ પંડિત રહ્યા નહોતા. ગયા જગ્યાથી તેમના ભાવ પણ બદલાઈ ગયા હતા. ભક્તિભાવથી તેમના હૃદયની આતુરતા વધી ગઈ હતી. તેમને હવે બધા 'ચૈતન્યપ્રભુ' તરીકે જ ઓળખવા લાગ્યા હતા.

તેમના આ નવા ભાવની ચર્ચા નદિયામાં ઘેરે ઘેરે થવા લાગી. શ્રીવાસ પંડિત તો ખૂબ જ આનંદમાં આવી ગયા. બધા વૈષ્ણવોને તે

જણાવના લાગ્યા કે નિમાર્ધ પડિત જે સાનેસાય બદલાઈ ગયા હોય
તો વૈષ્ણવોના લાગ્ય બિધડી ગયા વૈષ્ણવોને તો મોટી મદદ મળી ગઈ
હવે આપણુ કલ્યાણુ જ થનાનું

બધા વૈષ્ણવો ચૈતન્યપ્રભુને મળના ગના અને ગયાની યાનાની
હકીમન પૂછના લાગ્યા પ્રભુના ચરણકમળનો મહિમા ગાતા, તેમણે
જણાવ્યું, કે ' ગયાજીની યાનાનું તો દુ શુ વર્ણન કર ? ' તો ગાગિ જ
થઈ ગયો ગાધનના મ દિરમા જતા જ લગવાનના ચરણકમળનો મહિમા
સાલખ્યો પ્રભુના ચરણકમળ બધી જાનના હોવાને પાવન અને પ્રેમ
મય નનાનના છે પાપીમા પાપી હન પણુ લગવાનના ચરણમળ
પામી સહેજે સસાને તરી જાય એ ચરણકમળના દર્શન થના જ
મને પરમ શાંતિ મળી ગઈ અને હું તો ભાન જૂની ગયો '

એ છેવટના શબ્દો બોલના બોલતા, ચૈતન્યપ્રભુ ભાનાવેશમા
આની ગયા અને મોટેથી રફન કર્યા લાગ્યા વૈષ્ણવો તો ખૂબ જ
ગજ થઈ ગયા પ્રભુને આશ્વાસન આપી તે બધા લક્ષ્મી પોતપોતાને
ઘેર નિદાય થયા

ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પોતાના ગુરુ ગગાદાસને મળના ગયા ગગાદાસને
ચૈતન્યના ભાનપગ્વિર્તનની ખબર મળી ગઈ હતી તેઓ પોતે પુગતક્રિયા
પડિત હતા શાસ્ત્રો લખના અને લણાવના, તે જ તેમના જીવનનો
વ્યવસાય હતો આમ હતા તેમને નિમાર્ધ પડિત પર ખૂમ જ ભાન
હતો, કાગણુ કે તે કુશળ નિઘાર્યાને લીધે પોતાની પ્રતિજ્ઞા ખૂમ જ
વધી હતી તેમની લણાવનાની સરળ અને સચોટ શૈલીથી તે નધારે
પ્રસન્ન હતા તેમણે લખેની વ્યાકરણ પગની ' પયોગિકા ' વિઘાર્યા
ઓને અત્યંત પ્રિય થઈ હતી એટલે જનસભા નિમાર્ધ પડિત
અધ્યાપક બની ગહે અને નદિયાની પ્રતિજ્ઞા મેળવે, તે સિવાય ગુરની,
નિશોન ભાનના શુ હોઈ શકે ? તેથી જ્યારે તેમણે સાલખ્યુ કે ' નિમા
ર્ધના હ્રદયનું પગ્વિર્તન થયું છે ' ત્યારે તે વાત તેમને ગમી નહીં ,

ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ શુર ગંગાસના ચન્દ્રકમળમા પ્રગ્ભામ મ્યાં શુર તેમને બેટી પજા અને તેમના માથા પર હાથ ફેરવવા લાગ્યા તેમના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી તેમણે કહ્યું

‘ભાઈ નિમાઈ, તમે માન પ્રિય વિદ્યાર્થી છો તમાન જેવા શોગ્ય વિદ્યાર્થીને લખાનનાથી માગે પન્નિશ્રમ સફળ થયો છે તમે એક સમર્થ પડિત મનીને માર નામ વિરોધ દીપાવ્યુ છે અધ્યાપનમર્થમા પણ તમે ઘણી નામના મેળવી છે તમાર નામ સાલણી સે કરો વિદ્યાર્થીઓ નમ્વામા આવે છે તમારો અભાન પણ ખૂબ સ જ છે તમે લખાનનાનુ પ્રમ છોડો નહિ અને મૂર્ખાઓની નમ્લ પ્રો નહિ જોઓ લખ્યાગરના હાતા નથી અને જમનામા બુદ્ધિ હાતી નથી, તેઓ ભક્તિને નામે ઘેનજા પ્રે છે તમે તો વિદ્વાન, સમજુ અને મેઘાવી છો તમારે એની ઘેનજા કરવાની જરૂર નથી લના ! આ બધા તો સોપામા પૂજારાના અને ‘નાહ નાહ’ કહેવાનાના દલ અને પાખડ છે’

ચૈતન્યપ્રભુ શુરની શિખામણુ સાલણી ગલા હતા તેઓ નમ્રતા અને નિનયના અનતાગ હતા તેમને ટેયે જે પ્રેમનો ઉન્માદ ભગ્યો હતો, તે માર્છ દલ કે દેખાન નહોતો તેઓ અભાવે ખૂન જ સગળ હતા તેમને સમજતુ નહોતુ કે ‘માર આ શુવન દેમ નાનાઈ ગયુ છે?’ તેમણે સગળતાથી જણાવ્યુ

‘શુરદેવ ! આપની આગ્ર પાળનાનો ! સ પૂર્ણ પ્રયત્ન કરીશ ! શ કરુ ? માર મન કાળૂમા નથી કહેવા કઈક ઇચ્છુ છુ અને કહેવાઈ જાન છે ખીજુ આપ મને શુભ આશિસ આપો આપની જ રૂપાથી ! પડિત થયો છુ’

શુરએ તેમને માથે પ્રેમપૂર્વક હાથ મૂક્યો અને જણાવ્યુ બેટા, બંધુ ઠીક થઈ જશે ચિત્તને રેખાણે અખલુ જોઈએ સમજુ બનીને

હવે વિદ્યાર્થીઓને પાઠ લખાવવા શરૂ કરો. સે કયો વિદ્યાર્થીઓ નિગમ થઈ નય, એનું નતન કરતો નહિ.

‘જેવી આપની આજ્ઞા’ કહી ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ નિમય લીધી બીજે દિનસે તેઓ નિયમ પ્રમાણે પાઠશાળામાં ગયા. સજય અને તેમનો પુત્ર આથી ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈ ગયા. પિતાપુત્રે પ્રભુના ચરણ-કમળમાં પ્રણામ કર્યા બધા વિદ્યાર્થીઓ પણ પાઠ લખવા માટે આની ગરા હતા, કાળ્ય કે હેતના નણ્યાગ માસથી તેમના પાઠ બંધ ગયા હતા અને તે વિદ્યાર્થીઓને બીજે લખના જનામાં આનંદ આનંદો નહોતો. ચૈતન્ય સાથે થોડીક આડીઅનળી વાતે ક્યાં પછી વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના લખનાના રિપયો સબધી વાતો કરી પણ ચૈતન્ય મહાપ્રભુની નિયતિ હવે શાસ્ત્રોને લખાવી શકે, એવ ક્યા હતી? તેમના હૃદય પર તો પ્રભુએ સ્થાન મેળવી લીધું હતું. વિદ્યાર્થીઓએ પાઠ લખાવના આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે, ‘ભાઈઓ! આ લૌકિક શાસ્ત્રોમાં શું સાગ લરેલો છે? શ્રીકૃષ્ણનું નામ એ જ એક માન સાગ છે. કૃષ્ણનું નામ ઘણું જ મધુર છે. તેનું જ પાન કરો. તે કૃષ્ણ જ સર્વના ઉદ્ધારક છે અને સર્વના હૃદય માં બિગળમાન છે. તેમની ઈચ્છાથી જ સર્વ કંઈ થયા કરે છે. તેમની કૃપા મેળવની, એ જ જીવનની સિદ્ધિ છે, માટે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહે એ જ સાચી વિદ્યા છે.’

પ્રભુની એ મધુરી નાણી ટેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તો ખૂબ જ ગમી ગઈ, પરંતુ થોડા વિદ્યાર્થીઓ એના પણ ટતા, કે જેમને લણી-ગણી, શાસ્ત્રી અને આચાર્યની પદ્ધતિઓ મેળની લોકમાં ધન અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હતી એના વિદ્યાર્થીઓ નમ્રતાથી જણાવવા લાગ્યા, ‘ગુરુદેવ, આપ કેવી નાત કરો છો? એ બધી વાતો તો ભક્ત વૈષ્ણવો-એ વિચારવાની છે. અમને તો કૃપા કરીને અમાગ જે લખાવનાના પુસ્તો છે, તેના જ પાઠ આપો.’

ગુરુદેવ તેમની નાન સાલગીને હસ્યા અને પછી ધીરથી પૂછ્યું, 'તમારે કયું શાસ્ત્ર ભયુક્ત છે?' તેમણે આ પ્રમાણે પૂછનાથી વિદ્યાર્થીએ ગાળ નાળ થઈ ગયા એક વિદ્યાર્થીએ વ્યાકરણનું મહાભાષ્ય ઉઘાડીને પૂછ્યું, 'ગુરુદેવ, સિદ્ધ વર્ણસમાપ્તાય એ સૂત્ર આપ કૃપા કરીને સમજાવો.'

ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ હસતા હસતા જણાવ્યું 'માલગો, ચર્ણોના (અક્ષરોના) સમૂહમાં કયો ચર્ણ (અક્ષર) સિદ્ધ છે, એનો ઉત્તર આપના આ સૂત્ર જણાવે છે, નાનાચ્ય એ જ સર્વ વર્ણોમાં સિદ્ધ છે કેમ બગમન છે ને? ત્યાં તો ખીન્ને વિદ્યાર્થી પૂછતો, 'ગુરુદેવ, ચર્ણોની સિદ્ધિ કના પ્રકારે થાય છે?' તેનો ઉત્તર આપના ચૈતન્યદેવે જણાવ્યું 'ભાઈ, રૂપભગવાનની નજર પડતા જ બધા વર્ણો સિદ્ધ થઈ જાય છે વિદ્યાર્થીઓ તેમના એ ઉત્તર સમજી શકના નહિ એન્ને કહેના', 'ગુરુદેવ, ભક્તિભાવની નાતો જ્યાં દો જે નાત બગમન હોય તે જ મતાવો

ચૈતન્યદેવ મનમાં જ ચિન્તાવતા, 'શ્રીકૃષ્ણના નામનું ગટણ એ જ નાત બરાબર છે, પણ આ વિદ્યાર્થીઓને હવે તે હું સમજાવું શી રીતે?' ત્યાં તો એક ઉતાવળિયા વિદ્યાર્થીએ વ્યાકરણનો અથ ખોલ્યો અને પૂછ્યું કે, 'ગુરુદેવ, આ ધાતુ(ક્રિયાપદ)નો પ્રયોગ કયા અર્થમાં થાય છે અને કાળ પ્રમાણે તેનું રૂપ કેમ બદલાય છે?' બધા વિદ્યાર્થીઓને આનંદ થયો કે આ તો વ્યાકરણનો જ વિષય છે, એન્ને ગુરુદેવ સીધી જ નાત કરો ચૈતન્ય પ્રભુએ જણાવ્યું, 'ભાઈ, શ્રીકૃષ્ણના અર્થમાં જ બધા ધાતુઓનો સમાવેશ થાય છે આ શરીરમાં સાત ધાતુઓ છે, તે ઉપગત સસારમાં જેટલી ધાતુઓ છે, તે બધીનું મૂળ આદિકાળે રૂપ છે રૂપ સિવાય ખીન્ને યાદ ધાતુ નથી, જેનો પ્રયોગ થઈ શકે દરેક કાળમાં એ જ એક ધાતુનો ઉપયોગ થાય છે બધા કાળમાં અને બધી દશામાં તેનું સમાન રૂપ

જ ગઢે છે લગનાનનુ રૂપ નીલશ્યામ છે તેમની કાંતિ નરીન મે
જેરી તદ્દન અચ્છ અને ભૂરા ગગ જેરી છે 'રૂઝમણિ' કે વાદળન
ઉપમા તો ફક્ત એને સમજાવના પૂરતી જ છે, બાપી તો સસાગન
કોઈ રસ્તુ સાથે તેની સખામણી કરી શકાય એવો તે નથી '

પ્રભુનો એ ઉત્તર સાલગીને તો નિઘાર્યાંઓ નિચાનમા જ પડી
ગયા પ્રશ્ન પૂછનાર નિઘાર્યાં તો કોઈ સમજી શકે જ નહિ તેણે
હાથ જોડી, સિનતિ કરી કે, 'ચુરહેન, ધાતુનો અર્થ કહેનાને બદલે
આપ તો આડીઅવળી વાતો ક'વા લાગ્યા '

ચૈતન્યપ્રભુ તે આલણી ખડખડા હસી પડ્યા અને ફરી પાછા
ગભીર થઈ ગયા થોડીનાર પછી તે રદ્દન ક'વા લાગ્યા અને બોલના
લાગ્યા, 'હા કૃષ્ણ, તમે મ્યા ગયા કે હું તમને મ્યા રોધુ ?' થોડી
વાર પછી ભાનમા આનતા, તે કહેના લાગ્યા 'નિઘાર્યાંઓ ! શ્રીકૃષ્ણ
કીર્તનથી જ ઉદ્ધાર થરો, સર્વ સિદ્ધિઓને આપનાર શ્રીકૃષ્ણનું નામ
શાશ્વત શાંતિ આપનાર અને પ્રાણીમાનનુ મ્યાણુ ક'નાર કૃષ્ણ
જ છે, માટે હવે તમે બધા જાએથી કૃષ્ણકીર્તન કરો' અને એમ
કહીને, તે મોટેથી ગાના લાગ્યા

‘હરે હરયે નમ કૃષ્ણ યાદવાય નમ. ।

ગોપાલ ગોવિન્દ રામ શ્રીમધુસૂદન ॥

પ્રભુ લાનાવેશમા આનીને ગાઈ ગ્લા હતા નિઘાર્યાંઓ પણ
બધુ ભૂલીને એ અવગથી બોલના લાગ્યા કીર્તનના મધુર ધ્વનિથી
ચારે દિશાઓ ગુંજવા લાગી ચડીમડપમા આનદસાગર જામગમ
લાગ્યો નિઘાર્યાંઓ સાથે બીજા પ્રેક્ષકો પણ કીર્તન ક'વા લાગ્યા
સ્થાન અને જગમ બધા એ કીર્તનના ગમમા ડૂબી ગ્લા દતા
પ્રભુનો લાનાવેશ ઓછો થવા લાગ્યો ધીમે ધીમે તાળાઓ મધ ધર્મ
ગઈ નામકીર્તન પૂરુ થતા જ બધા ચૂપચાપ શાંત થઈ ગયા થોડી
વારે પ્રભુ જિજ્ઞાસા અને એક પછી એક બધા નિઘાર્યાંઓને બેટના

નાગના નિઘાથીઓ ક્રુષ્ણે ક્રુષ્ણકે જના લાગના તેમને લાગ્યુ , ' હવે ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પાંચાગામા નહિ પધારે ' સાને જ પ્રભુની એ છેલી મુનાકાત હતી તેમને હવે શાસ્ત્રોની પકિતઓ સુઝતી નહાતી તેમને તો હવે કૃષ્ણકીર્તનની લેહ લાગી હતી નિઘાથીઓ બધા જ તેમના પગે પડી માફી માગના લાગના અને કરણ્ય અવધી કહેના લાગના, ' ચુરદેન, અમને જૂનરો નહિ ભલે આપ ભણાવના ન આવો, પણ અમને આપની સાથે ગખલો અમે પણ કૃષ્ણકીર્તન કરીને ઝનન કલ્યાણ કરીશુ '

શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુએ પાંચાગાની નિઘાય લીધી અને તેઓ ગગાકિનારે સાધ્યા ગના દરોજ સાજના ત્યા વૈષ્ણવ ભક્તજનોની ભીડ જામતી હતી મૃદગ મંગલ, નાસા, ઢોન રગેરે નાદો સાથે ભક્તોના મુમધુગ કાથી કીર્તન-ભજનના પદો ગનાતા હતા શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ પણ તે ભક્તમણીમા ભળી જતા અને મધુગ પ્વનિધી કીર્તન કરતા હતા

• પડિતાર્થ પૂરી થતા જ ચૈતન્ય મહાપ્રભુના ઉગ્મા સેવકાર્થ જાગી હતી ગગાકિનારે તેમને જે અર્થ વૈષ્ણવજન દેખાય તેના ચગચની જ્ઞ લઈ પ્રભુજી મગત પણ ચઢાવતા અર્થ વૃદ્ધ વૈષ્ણવજન મળતા જ, તે કાલાવાલા કગતા અને ગદ્ગદ અવરે જણાવતા, ' મહારાજ, માગ પણ કૃપા કરો મુજ દુખિયાના દુખ દૂર કરો મને શ્રીકૃષ્ણ સાથે મેળની દો મારી આટલી મન કામના પૂરી કરો '

તેમની એ કરણ્ય નાણીથી વૈષ્ણવોના શરીર પર હર્ષના રોમાચ પ્રગળ થતા અને તેમના દર્શનમા હર્ગિના દર્શન તથા તેમની સાથેના નાર્તાનાપમા હર્ગિ સાથેનો વાર્તાવાપ માનીને વૈષ્ણવો પોતાની જાતને ધન ગણના હતા મહાપ્રભુએ વૈષ્ણવોની સેવા કરવાનુ સ્વીકાર્યુ હતુ તેઓ કોઈને ચદન ધસી આપતા, તો અર્ધનુ ધોતીયુ ધોઈ આપતા, અર્ધને પાણીનો ઘડો ભરી આપતા, કોઈના શરીરે

તેમની માલિશ કૃતા વૈષ્ણવો સાથેની ચર્ચામાં તેમને ખૂબ આનંદ આવતો તેમના માર્તાનાપનો સાગ્ર એટલો જ હતો કે,

નિગતૃ કૃષ્ણપીર્તન કરતા ગહેતુ, એ જ જનનો સાર છે
કૃષ્ણના મનોહર નામ વાણીને પનિન કરે છે આ-સમન્-હનન-કૃષ્ણ
મય બની જાય, તો જ પ્રેમરસ નગે ખાતા કૃષ્ણ, પીતા કૃષ્ણ
ચાલતા કૃષ્ણ, જિંતા કૃષ્ણ, બેસતા કૃષ્ણ, હનતા કૃષ્ણ, ગડતા કૃષ્ણ
આ રીતે સદા કૃષ્ણ કૃષ્ણ જ કહેતા કૃષ્ણમા નન્મય ગહેતુ જોઈએ

પ્રભુ સૌ વૈષ્ણવગ્જનોના પ્રિય બની ગયા વાણી કહેતા કે
ચૈતન્યપ્રભુને કોણ ગાડા હઈ છે? તેઓ તો શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમમાં મરત
છે આ તેમનો પ્રેમોન્માદ તો ભક્તની જિંદગી કોટિનો છે જેની કૃપે
આવે તેજસી ભક્ત પ્રગટ થયો એ માનવે ધન્ય છે

હવે નદિયાના વૈષ્ણવોની નિગદ્યા દૂર થઈ હતી પહેલાના
નિમાર્ધ પડિના આચરણથી ધણી વૈષ્ણવોના દિલ ધરાયા હતા, પરંતુ
તેમની આ પ્રેમભક્તિના દર્શન કરતા જ તેમના હૃદય ભક્તિભાવથી
જીભગા લાગ્યા હતા

ચૈતન્યપ્રભુની એ નિચિન દશા જોઈને શચિમાતા ખૂબ જ દુઃખી
થયા, 'તેમની દશાને પ્રેમોન્માદ કહેવો કે આડપણ કહેવું' તેનો નિર્ણય
તે કરી શક્યા નહોતા તેમના ખાનાપીનામાં, હન્વાફગ્રામાં કે સુના
બેસનામાં કંઈ પણ જાતની વ્યવસ્થા ગંદી નહોતી કંઈ તેમને જમાડે
તો જામે, કંઈ મુનડાવે તો સૂવે આ નિપરીત દશા જોઈને શ્રીનિષ્ક
પ્રિયાદેવી પણ મૂઝવણમાં પડી ગયા હતા માતા અને પત્નીની મનો
વેદના કોણ જાણી શકે? રનેલી સબધીજનો આરીને આશ્વાસન
આપી જતા કંઈ કંઈ તો ચતન્યને વાયુરોગ કહીને, તેના ઉપચાર
બતાવતા, તો ઈ જણા નિમાર્ધને બાધીને ઘેટડીમાં પૂરી દેનાની
સલાહ આપતા હતા શચિમાતાની મૂઝવણ ખૂબ જ વધી ગઈ હતી,
તેમને કંઈ ઉપાય સૂઝતો નહોતો એક વખતે તો તેમણે શ્રીરાસ પડિન

તને મોનાવના માણુમ મોજુ અને તે તરત જ આવી પહોંચ્યા

તે સમયે ચૈતન્યપ્રભુ સધાવદન કરીને તુલસીકથાગમ પાણી રડતા હતા પિતા જેના પૂજ્ય શ્રીનાસ પડિને જેના જ દોડતા ગયા અને તેમના ચગ્ગોમા પગ શ્રીનાસ તો તેમને ભેગી જ પગ પ્રભુના અગનો અર્પણ થતા જ શ્રીનામના શરીરમા ચીજી જેના ચૈતન્યનો સ્વાગ થયો તેમના શરીરે રોમાચ પ્રકટ થયો, તે તો ચૈતન્યને મુગ્ધ માવે ભેઈ જ રહ્યા શચિમાતા આન્યા અને શ્રીનાસ ચૈતન્ય સાથે ગમ્યા ગયા શ્રીનાસના ખોળામા માથુ મૂકીને ચૈતન્ય ઘૂસઠ ધ્રુપડે ડાલા લાગ્યા તે ભેઈને શચિમાતા પણ રુદન કર્યા લાગ્યા અને શ્રીનાસ પાસે પોતાના પુત્રની એ નિપરીત દશાનુ રજુન કર્યા લાગ્યા શ્રીનાસ પડિતે ધીજીથી બધી નાના સાલગીને જણાવ્યું, ‘શચિમાતા, નમાર જન ધન્ય છે, તમે લાગ્યશાળી છો તમે એના પુણશાળી પુત્રને જન્મ આપ્યો છે’, જ સર્વ જોનુ કન્યાણુ કરને, લક્ષિને ને માનાવેશ ચૈતન્યને જગી જિયો છે તેનું તો રજુન થઈ શો એમ નથી આ દશાને જોઓ નાયુગમ કહ છે, તઓ પોતે જ નાયુરોગથી પીડાતા નાગે છે આ ઈ રોગ નથી માટે તમે ચિતા દૂર કરો અમે બધા અખતા હતા ‘નિમાઈ વૈષ્ણુન થઈ જન તો વૈષ્ણુન વર્મનો બેગ પાગ થઈ જાય પ્રભુએ અમારી નાત સાલળી છે

શ્રીનાસ પડિતની એ નાત સાલગી શચિમાતાને ગઈ સતોષ થયો ચૈતન્યપ્રભુએ પણ સજ્જનાથી જણાવ્યું, ‘પિતા, આપના દર્શનથી મને શાંતિ થઈ બધા લોભ મને નાયુરોગ જ નેતા હતા માતાનું દુખ ભેઈ માર હૃદય પણ કપાઈ જતું હતું આપે મારું દુખ પારખ્યું અને માતાને આશ્વાસન આપ્યું તે ઘણું સગસ થયું’

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ શ્રીનાસ પડિત સાથે ખૂબ જ નાર્તાલાપ કર્યો શચિમાતાને અને વિષ્ણુપ્રિયાને આશ્વાસન આપીને શ્રીનાસ પડિતે નિદાય લીધી

શ્રીરામ પકિતને ખાતરી થઈ હતી કે, 'ચૈતન્યપ્રભુને જે ભાના વેશ આવે છે, તે ભક્તિનો જ ભાનાવેશ છે' શ્રીરાસ પકિતને ત્યાં દરોજ નૃપ્યુગીર્તન થતુ હતુ તેમા ચૈતન્યપ્રભુ પણ નિયમિત આવના ભાગના બધા મુખ્ય ભક્તો આની જતા ત્યારે ઘડના પ્રમાડ અદ્યથી બધા પ્રી દેવામા આનતા અને પછી કીર્તન શરૂ થતુ કીર્તનમા દોષ, કળાલ, મૃદગ, મૃગ વગેરે નાદો આરોહ, અર રોહના અંગ સહિત નાગના, બધા ભક્તોની નયમા ઊમા નહીને, ચૈતન્યપ્રભુ નાયતા હતા તેમનુ નૃપ ધાતુ જ મધુર ભાગતુ આનદના આવેશમા આવીને ભક્તો પોતાની જનને ભૂતી જતા હતા અને પ્રભુ સાથે નૃત્ય પ્રમા ભાગના આ ભજન-કીર્તન બધા મકાન મા થતા, એવે તેનો લાભ ધણીને મળતો નહોતો, તેથી ધણી ભક્તો હાથ જોડી નમ્રતાથી કીર્તનનો લાભ લેવા અદ્ય આવના ઇચ્છતા ધીરેધીરે ભક્તજનોની ભીડ વધના લાગી અને શ્રીરાસનુ ધર નાનુ પડના ભાગતુ તેથી હવે તો ચોકમા જ કીર્તન જમતુ હતુ અને ત્યાં ભક્તજનોની ખૂબ ભીડ થતી આખી ગત સંકીર્તન ચાનતુ

આ કીર્તનના કેનાક નિરાધી જનો પણ હતા તેમને આ બધુ ગમતુ નહોતુ શ્રીરાસ પકિતનુ ધર તો કીર્તનમદિગ મની ગયુ ગદાધર, શુક્લામ્બ મલ્લચારી, અંબાચાર્ય વગેરે રાષ્ટ્રવેા તો પ્રભુના અતંગ ભક્તો બની ગયા હતા અને શ્રીચૈતન્યની નાતદિવસ સભાગ રાખતા હવે ચૈતન્યપ્રભુ આ ભક્તોની મડગી સાથે જ ગહેતા હતા તેમનુ હંગા-ફગાનુ, ખાના-પીવાનુ તેમ જ સૂના-બેગવાનુ બધુ જ અનિ યમિત થઈ ગયુ હતુ પરંતુ તેમના ભાનાવેશમા ઓગ નધારા થના ભાગો હતો તેમના કીર્તનની હાથ ભક્તજનોના હૃદય પર અનેગ ભાર જગાડતી હતી ધણી તેમને કીર્તન કરતા જોઈને જ ભાન ભૂતી જતા અને ગત કયા વીતી ગઈ, તેની ખબર પણ પડતી નહોતી !

જે લોકોને આ કીર્તનભક્તિ રચતી નહોતી, તેમાના અભાવ

નદિયાના મજા પાસે આને માટે ફગ્યાદ કરી આના તેમને આપ્યા સન આપના કાજએ જણાવ્યું કે, 'તમે ભોગી મ્શી ચિતા કરના નહિ અમે કીર્તન બધ કરની મ્શી' મજના જગમથી આ ભોગી ગજ થઈ ગયા નદિયાના બજગમા પણ આ કીર્તન સમધી ખતનનની અફનાઓ ભડના લાગી શ્રીવાસ પંડિને પણ ગજગમણ થઈ તેઓ ભક્ત મડળાને કહના લાગ્યા, 'જે કાજ અહી આની પહોચને, તો આપણે શ કરીશુ?' ભનનનો પોતપોતાની સુઝ પ્રમાણે જના : આપના તાગના પગ તુ શ્રીનામ પડિતે ધીગજથી 'હુ કે, 'જે થરાનુ હરો તે થગે આપણે તો અહી જ નહેતુ છે અને રૂઝગીર્તન કરવુ છે જે કદ આનગે, તે સહી ભેશ'

ચૈતન્યપ્રભુએ પણ ન રાનમા સમત થઈ જણાવ્યું, 'અર, જે થવુ હોય તે ભવે થાય, હવે ગોંડ દેશ છોડીને જીજે ક્યા જઈશુ ? ત્યા કઈક કદ તો હને જ શુભ કારોની આવા સમનમા જ પરીક્ષા થાય છે, દુખ એ તા ધર્મની મોટી છે

પ્રભુના ઉત્તરથી ભક્તજનો ખુશ જ આનંદ પાગના અને 'હરિ બોન હરિ બોન'થી રાનાનગણ પનિન કરના લાગના દિનમો વીતતા ગયા તેમ અફનાઓ ઓછી થતી ગઈ અને સમીર્તનની પ્રતિપા નના લાગી

ચૈતન્યપ્રભુના સમીર્તનમા એક ભનનનો ઉમેરા થયો હતો નિમાઈની સાથે નિનાઈની જોડી મગી હતી અને 'તે જણે કે એક જ ભક્તિમાતાના પુત્રો હોય, તેમ અજન બની ગયા હતા ચૈતન્યપ્રભુ પોતે જ નિમાઈ હતા, તો નિનાઈ નામ ધાગણ કરના સનાસી નિત્યાનંદ હતા

ગોંડ દેશના સીન્ધૂમિ જિલ્લામા એક ચાકા ગામમા તેમનો જન્મ થયો હતો પામેજ માંડેશ્વર નામે એક પ્રસિદ્ધ શિવાન

હવું, તેની કૃપાથી હાકાર્ષ ઓઝા અને પદ્માવતી દેવીને ત્યાં એ દિવ્ય બાળકનો જન્મ થયો હતો. યુવાન થતાં જ એક સંન્યાસીએ આવીને તેમનાં માતાપિતા પાસેથી તેમને માગી લીધા અને તેમને સંન્યાસની દિક્ષા આપી. ભારતનાં બધાં તીર્થોમાં ભ્રમણ કરતા કરતા, તે નવદ્વીપમાં આવી પહોંચ્યા અને પંડિત નંદનાચાર્યને ત્યાં જિતયાં. ચૈતન્ય પ્રભુ થોડાક ભક્તજનો સાથે તે ઘેર પહોંચી ગયા, ચૈતન્યને જોનાં જ નિત્યાનંદને ભાવાવેશ ભળ્યો અને તે મુગ્ધભાવે પ્રભુને જોઈ રહ્યા. પ્રભુએ તેમના બે હાથ પકડ્યા અને પોતે નૃત્ય શરૂ કર્યું. નિત્યાનંદ પણ ભાવાવેશમાં આવી નાચવા લાગ્યા. તેમને સાથે લઈને પ્રભુ શ્રીવાસ પંડિતને ત્યાં આવ્યા, શ્રીવાસ પંડિતે તો નિત્યાનંદને પોતાના પુત્ર જ માની લીધા અને તેમને પોતાને ઘેર જ રાખી લીધા.

નિમાર્ષ-નિમાર્ષની જોડી હવે તો સાથે જ નીકળતી અને નાચીકૂદીને ‘હરિ ખેલ, હરિ ખેલ’ની ધૂન મચાવતી. તેમનાં નૃત્ય એટલાં તો આકર્ષક હતાં કે એ જોઈ બધા મંત્રમુગ્ધ બની જતા હતા, પખાવજ વગાડનારના હાથ પખાવજ પર જ રહી જતા, મંદિરનાં વગાડનારાના હાથ બંધ થઈ જતા; વાદ્યો બધાં શાંત થઈ જતાં; ‘હરિ ખેલ’ની ધૂન પણ શાંત થઈ જતી અને બધા એક જ ભાવાવેશમાં સ્તબ્ધ થઈ જતા હતા.

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુની ઇચ્છાથી શ્રી અદ્વૈતાચાર્ય પણ શાંતિપુર છોડીને માયાપુરમાં રહેતા હતા. વૈષ્ણવ ભક્તોમાં તે સૌ કરતાં વિશેષ વૃદ્ધ હતા. તેમની વિદ્વતા અને પ્રતિષ્ઠા ઘણાં ઉચ્ચ હતાં; તોપણ તે પ્રભુની ભક્તમંડળીમાં એકરૂપ થઈ જતા. તેઓ પણ જાને હાથ જિંચા કરી, ખૂબ ભાવમાં આવી સંપ્રીર્તન કરવા લાગી જતા. અદ્વૈતાચાર્ય પ્રેમના આવેશમાં આવી જોરથી નૃત્ય કરતા હતા, શરીરની સૂઝબૂઝ ભૂલી, તે પ્રેમમસ્ત બની જતા હતા. ભક્તજનો પણ પોતાના દેહનાં ભાન ભૂલી અદ્વૈતાચાર્યના તાલની સાથે સાથે પોતાના તાલ-સ્વર મેળવતા હતા.

નિમાર્ઘ અને નિવાર્ઘની જોડી તો નાચસામા મન્ત હતી, તેની માથે આ વૃદ્ધ આચાર્ય પાત્ર ભાનારેશમા આનાને નાચી ન્થા હતા

અંત્રતાચાર્યે પોતાને ન્થા એક વનન ભક્ત હર્દિમતે ગખ્યા હતા નગાગના યજોહર વિનાના હુન ગામમા તમનો જન્મ થયો હતો માદ્યમગમા જ તેમના માતાપિતા ગુરુગી ગરા હતા તેઓ નાની ઉમરથી જ ધન છોડીને રતમામ પામના જેનાપોદ્ધ નામના ધોગ જગનમા ગઈતા હતા પામના ગામમાથી ભિયા માગી લાવે અને રાતદિવસ ભગરાનના નામનો જપ કર ધોડા રખનમા તમની ખ્યાતિ વધી ગઈ અને તેઓ 'હર્દિસ' નામ પ્રખ્યાત થયા તેમનુ મૂળ નામ તો જુતાઈ જ ગયુ હતુ તમના નામ સંજી રૂનવી જગનમા પથુ મગલ ઘઈ ગયુ હતુ દિસ-પ્રાણીઓ પથુ દિમા-વે જુલી તેમની શ્રુ પડી પામે આનીન બસના હતા તેમનો પ્રિય મન હતો

હર ગમ હર ગમ ગમ રામ હર હર,
હરે રૂપુ હર રૂપુ રૂપુ રૂપુ હર હરે

એ જપ તેમના હોડ પન સદા ગગા કરતો હતો તેઓ મોટે મોટે ભગરાનના જપ કરતા હતા ઘણીવાર તો તેઓ નગલાખ જપ કરવાનો નિવમ લેતા અને નતદિવસ તે ચાનુ ગખતા ચાન દિવસ નુધી તે હર્દિનામમ્મન્યુ ચાલુ ગઈતુ અને ત્યાગ પછી જ તે લિશ્તા લેરા ગામમા જતા હતા ત્યાથી તેઓ શાતિપુન્મા આની ગલા અને અંત્રતાચાર્યની નાથે ચૈતન્ય મહાપ્રભુની ભખન મડગીમા લગી ગરા હતા તે અમથે જગાગમા મુસવમાનોનુ શામન હતુ હર્દિસ પોતે મુમનમાન હોરા હતા હરિનામ ગાતા તે કટલાક મુસવમાનો અને જાગ્યોને રુચ્યુ નહિ, તેમને ઘણા સમજનરામા આવ્યા, પથુ તેઓ તો હર્દિના દામ બની ચૂના હતા ગોના નામના કાગ્યે તેમની વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી અને બાદશાહ મુનુકપતિ આગળ તેમને પકડી જવામા આવ્યા તેમની સરળતા અને સાધુતા

જોઈને બાદશાહે ધીરેથી તેમને જણાવ્યું, ‘ભાઈ, તમે જાતના મુસલમાન છો. નમારે તો કલમા પઢીને મહંમદ સાહેબને શરણે આવવું જોઈએ. તમારા મુખમાં હરિનામ શોભતું નથી.’

હરિદાસે નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું, ‘બાદશાહ, આપે જે કહ્યું તે આપના વિશ્વાસ પ્રમાણે બરાબર છે. દરેક માણસનો વિશ્વાસ જુદો જુદો હોય છે. જેનો જેવો વિશ્વાસ, તેવું તેને ફળ મળે છે. ધર્મકાવ-વાંચી કે ભય આપવાથી વિશ્વાસ બદલાતો નથી. આપના હુકમથી મારો વિશ્વાસ શી રીતે બદલી શકું?’

તેમની વાત સાંભળી, બાદશાહનું હૃદય પીગાળ્યું અને તેણે જિંદાસા-થી પૂછ્યું કે, ‘ભાઈ, તમારી વાત મારા સમજવામાં આવે છે; પરંતુ હરિનામ તો હિંદુઓ માટે છે અને તમે તો મુસલમાન છો; માટે તમારે મુસલમાનોની પેઠે ઈમાન રાખવો જોઈએ.’

હરિદાસે જણાવ્યું, ‘બાદશાહ, આપનું કહેવું બરાબર છે, પરંતુ વિશ્વાસ કોઈ કોઈને આધીનની વાત નથી, જેવા પૂર્વના સંસ્કાર હોય, તેવો જ વિશ્વાસ રહેવાનો. મને લગવાનના નામ પર વિશ્વાસ છે. તો હું તે નામ લઉં છું. કોઈ હિંદુ મુસલમાન બની જાય, તો તેને આપ સજા કરતા નથી; પણ કોઈ વિશ્વાસને લીધે હિંદુ બની જાય તો તેને આપ કેમ શિક્ષા છો? આપ મને શા માટે કલમો પઢવાની ફરજ પાડો છો?’

બાદશાહ તો તેમના ઉત્તરથી ચૂપ થઈ ગયા; પણ કાંઈ અને મુસલમાનોના સખત આગ્રહથી તેમને દેહાનંદનની શિક્ષા કરવામાં આવી. સિપાઈઓ તેમને ફટકા મારતા મારતા લઈ ગયા અને તેઓ બેભાન બનતાં તેમના શરીરને ગંગામાં કેંકરી દેવામાં આવ્યું. ગંગા-ભાગીરથીના શીતળ જળથી તેમના ઘા રૂઝાઈ ગયા અને શાંતિપુર પાસે તે બહાર નીકળ્યા. ત્યાંથી તે સીધા જ અદ્વૈતાચાર્યને ત્યાં ચાલ્યા ગયા. આચાર્યે તેમને પોતાના પુત્ર ગણીને રાખ્યા. પંડિતોને એ વાત સ્પષ્ટ

નહિ. પરંતુ એ આચાર્ય હતા અને હરિદાસને પોતાને ઘેર રાખવામાં તેમને હૃદયથી આનંદ થયો હતો.

જેવી નિમાર્ધ-નિનાર્ધની જોડી હરિકીર્તનનો મહિમા વધારી રહી હતી; તેવી જ રીતે નદિયાનાં ત્રાસોમાં તે વખતે જગાર્ધ-મધાર્ધની જોડી કળિયુગનો મહિમા વધારી રહી હતી. તે બંને બ્રાહ્મણ-કુમારો હતા; પરંતુ આચારવિચારે ધણી જ દૃષ્ટ હતા. ચોરી, લૂંટ-ફાટ, ખૂન, ત્રાસ વગેરેથી તેઓ ન્યાંના સોદાને ત્રાસ આપતા હતા. તે એક ઢેકાણે રહેતા નહોતા; પરંતુ જુદા જુદા મહોલ્લાઓમાં જઈ ત્યાંના સોદા પર ઈંર વર્તાવતા હતા. દારૂના નશામાં પડી, તે ગમે તેમ ગાડાનો જેમ લવતા અને રાતદિવસ રખા કરતા. તેઓ કાચ, અમલદાર, વહીવટદાર વગેરેને લૂંટમાંથી ભાગ આપતા હતા; તેથી તે બંને ભાઈ વિશે કોઈ કાંઈ ફરિયાદ સાલજતુ નહિ. જે ફરિયાદ કરવા આવતું, તેની પર જ ત્રાસ વર્તાવવામાં આવતો. હવે આ બંને ભાઈઓ કીર્તનના વિરોધી બન્યા હતા. દેવચાક લક્ષ્મીને તેમના હાથનો પ્રસાદ પણ મળતો હતો. એક બે વખત તો તેમણે મૃદંગની ખેળ પણ ફાડી નાખી હતી.

એક દિવસ હરિદાસ અને નિત્યાનંદ તેમના ત્રાસનો શિકાર થઈ પડ્યા. હરિદાસ મરત થઈને કીર્તન કરતા કરતા આવતા હતા. ત્યાં માર્ગમાં જ તેમને આ જોડીનો ભેટો થઈ ગયો. લક્ષ્મી તો કીર્તન કરતા બંધ થઈ ગયા. પરંતુ હરિદાસે તો કીર્તન કરવાનું ચાલુ રાખ્યું.

જગાર્ધએ તેમને કીર્તન બંધ કરવા કહ્યું. પણ તેથી તો હરિદાસ વધારે મગ્તીમાં આવી ગયા. જગાર્ધ અને મધાર્ધ તેમને લાડીથી ફટકારવા લાગ્યા; પણ તેથી કાંઈ કીર્તન ઓછું રોકાય? હરિદાસ તો વધારે નાચવા લાગ્યા. બે ચાર લક્ષ્મીના ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પાસે જઈ પહોંચ્યા; તેથી તે પોતાની લક્ષ્મીના સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. હરિદાસના માથામાંથી સોડીની ધાર નીકળતી હતી. તે જોઈને ચૈતન્યપ્રભુને કોવે આનંદ અને તેમનું સ્વરૂપ બતાવક બની ગયું. તે

વિકરાળ ભયંકર અરૂપ જોઈને પેલા દુષ્ટો ડરી ગયા. હરિદાસે પ્રભુના ચરણ પકડી લીધા અને દુષ્ટો પર કૃપા કરવાની પ્રાર્થના કરી. ચૈતન્ય-પ્રભુનો ક્રોધ ઊતરી ગયો અને લાવાવેશમાં આવીને તે બંને દુષ્ટ પુરુષોને ભેટી પડ્યા. પ્રભુના ક્રોમણ શરીરનો સ્પર્શ થતાં જ એ દુષ્ટજનો મૃત્તિચિંત થઈ ગયા. ‘હરિ બોલ’ના નાદથી તેમની મૂર્છા જાગી અને તેઓ પોતે કરેલાં પાપોનો પરતાવો કરવા લાગ્યા. બંને ભાઈઓને સાથે લઈ ચૈતન્યપ્રભુ ભક્તમંડળી સાથે ગંગાકિનારે ગયા અને ત્યાં તેમનાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં આવ્યું. ત્યારથી તે બંને ભક્ત બની ગયા.

પ્રભુના સંકીર્તનનો પ્રચાર કરનારા હરિદાસ અને નિત્યાનંદ ‘હરિ બોલ હરિ બોલ’ કહીને આખા નગરમાં ફરતા હતા. કોઈ મંગલ પ્રસંગે કીર્તન કરનારી મંડળીઓ પણ નીકળતી. જ્યારે મંડળીમાં ચૈતન્ય મહાપ્રભુ પોતે નીકળવાના હોય, ત્યારે પહેલેથી ખબર આપવામાં આવતી. ભક્તો હાથમાં ઘંટ વગાડના નગરના મહોલ્લે મહોલ્લે ફરતા અને ખબર આપતા કે, ‘આજે સાજે શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ સુમધુર સંકીર્તન કરતા કરતા નગરમાં ફરશે; માટે દરેક ભક્તો પોતપોતાના મહોલ્લામાં સંકીર્તનનું સ્વાગત કરવા આવી પહોંચવું.’

નગરજનો એ સમાચાર સાંભળી ખૂબ જ રાશ્ત્ર થતા. કીર્તનના ઘેટલાક વિરોધીઓ પણ હતા. તેમણે ત્યાંના કાશને ભડકાવ્યો હતો અને તેણે જાહેર કીર્તન બંધ કરવાનો ઢંઢેરો પિટાવ્યો હતો. ચૈતન્ય-પ્રભુ તેના વિરોધમાં કીર્તન કરવાને નીકળવાના હતા. તેમણે પહેલેથી જ નક્કી કર્યું હતું કે ‘મારે કીર્તન કરતા ફરતા કાશને ત્યાં જવું અને તેને કીર્તનનો મહિમા સમજાવવો.’

૭ નગરકીર્તનમાં ચૈતન્ય મહાપ્રભુ લાગ્યે જ નીકળતા હતા; તેથી પ્રભુનાં કીર્તન અને નૃત્ય જોવા માટે લોકો ખૂબ ઉત્સુક હતા. નગરનાં સૌ પ્રજાજનોએ પોતપોતાનાં ઘરઆંગણાં તોરણો, કેળના થાંભલા અને ધત્તપત્તાકાથી સજવવા માંડ્યાં. નગરની સડો પર પાણીના

છંટકાવ કરવામાં આવ્યા. ધૂપ, ગૂગળ વગેરે મુગંધિત પદાર્થોને સળ-
ગાવવામાં આવ્યા. રત્નાની બંને બાલુએ તોરણો અને ધન્યપતાકાઓ
ગોમતી હતી. ભક્તજનોએ પોતપોતાનાં બારણાં આગળ પાણી ભરેલા
મંગળકળશે મૂક્યા હતા.

સાંજ થતાં પહેલાં તો ચૈતન્ય મહાપ્રભુ કીર્તનમંડળી સાથે 'હરિ
બોલ' નો ધ્વનિ કરતા નગરમાં નીકળી પડ્યા. જિંચા હાથ કરીને
પ્રભુ બધાંને આમંત્રણ આપતા હતા. તેમને જોઈને સોદાનાં ટોળાં
નાચી જિંતાં હતાં. ભોં, પુરવ, બાળક, વૃદ્ધ, યુવાન બધાં જ માણસો
કીર્તનમંડળી સાથે ચાલતા હતાં. ભક્તજનો પ્રેમથી નૃત્ય કરવા લાગ્યાં.
બધાના પગ એકસાથે જ જીપડતા હતા. ધૃધરાના રમઝૂમ ધ્વનિની
સાથે ઢોલ, કરતાલ, અંજ, મંજરા વગેરે એક તાલથી બજતાં હતા.
કીર્તનની લુદી લુદી મંડળીઓ પડી ગઈ હતી. પ્રભુની મંડળી સૌથી
છેલ્લી હતી. ભાવાવેશમાં આવીને પ્રભુ હાથ જિંચા કરી મસ્તક ટોલાવી-
ને અલૌકિક ભાવ પ્રદર્શિત કરતા નૃત્ય કરતા હતા. આખી મંડળી
મંગાજીના ઘાટ તરફ જઈ રહી હતી. ભક્તજનો પોતાના ઘર આગળ
આરતીઓ લઈને જીભા રચા હતા. દોઈ પ્રભુને પુષ્પો ચઢાવતાં, દોઈ
માળા પહેરાવતા, દોઈ અત્તર સાથે શુભાખચ્છ જાંટતા, તો દોઈ
પ્રભુને અશ્વત્, કુંકુમથી વધાવતા હતા.

ગંગાના ઘાટ પર આવીને થોડોક વિશ્રામ લઈ મંડળી આગળ
વધી. પ્રભુએ કાજીને ઘેર જવાનું વિચાર્યું હતું. મંડળીઓમાં પણ
ધણાં ટોળાં ભેગાં થયાં હતાં. તેમાંના જેટલાક અણસમજી માણસો
'કાજીને મારી નાખો. તેનાં ઘરબાર લૂંટી લો.' એ પ્રકારે હોદા કરવા
લાગ્યા. મહાપ્રભુએ તેમને શાંત રહેવાનું કહ્યું. અને તેમને તોફાન
કરતાં અટકાવ્યા. કાજી તો પહેલેથી કરી ગયો હતો, એટલે બારણાં
બંધ કરી અંદર ઘૂસી ગયો હતો. તેના આંગણમાં પ્રભુ મંડળી સાથે
આવી પહોંચ્યા અને 'હરિ બોલ' ના મધુર ધ્વનિથી નૃત્ય કરવા
લાગ્યા. થોડીવારે શાંતિ પથગયા પછી પ્રભુએ કાજીના મેવકોને કહ્યું

દે, 'કાઝ સાહેબને બહાર બેસાવો તેમને ઓઈ કશું નહિ કરે, તેની પાતરી આપુ છું.'

તે સાબળીને કાઝ સાહેબ બહાર નીકળ્યા ચૈતન્યપ્રભુ તેમને ભેગી પધા અને પોતાની પાસે બેસાવ્યા મીઠી વાણીથી કાઝને કપા આપતા, પ્રભુએ જણાવ્યું, 'કાઝ સાહેબ, આ યાત્રી રીત', અમે આપને ઘેર આ ના અને આપ તો અમને જોઈને મળાઈ ગયા.'

કાઝએ શરમાતા શરમાતા જણાવ્યું, 'ભાઈ, આપ માટે ઘેર પધાર્યા, તે મારા ભાગ્ય મં ધાર્યું હતું કે આપ દોષાયમાન થયા હોય, એવે આપનાથી ન લાગતો હતો.'

હનતા હમતા પ્રભુએ જણાવ્યું, 'આપ તો અહીંના નબળા જાતો છો એવે આપની પગ રીતે કોથ થાય? પણ આપ મધ્યાંત્ર કીર્તન કરતા મ અટકાવો છો, તે જણાવો.'

કાઝએ સળતાથી જણાવ્યું કે, 'નગરના વગ્ના માણસોએ કૃતિયા કરી એવે અમારે કાયદેસર કીર્તન અનુક્રમણ પડ્યું છે, પણ આપના પ્રેમ અને ભાનાવેશ જોઈ હું પોતે મુગ્ધ થયો છું હવે આપને ઓઈ નહિ અનુકાવે.'

કાઝના એ શબ્દો સાંભળી ભક્તજનો ખુશ જ આનંદ પામ્યા ચૈતન્યપ્રભુએ ત્યાં જ ઘોડીસાં કીર્તન કર્યું અને પછી મધી મહાળા આવેને લઈને શ્રીવાસ પડિને ત્યાં બધા પહોંચી ગયા ક્રિયા કરી પોતે અને ભીરજનો તો તે દિવસે મહાક વમતાણ મયગે એક ધારીને ધનમા ભગઈ ગયા હતા કાઝના માણસો પણ વગઈ-ગયા હતા તૈયા હતા, પણ પ્રભુએ ભાનાવેશમા આવીને જે અદ્ભુત ભગવન કીર્તન કર્યા તેથી આખા નગરમા આનંદ વર્ષા મયો હતો.

ચૈતન્ય મહાપ્રભુના એ મ કીર્તનની ભારે અત્તર ધઈ ગઈ હતી, તે સાથે તેમની પોતાની અમથા પણ બલાની જતી હતી તેમજ ચિત્ત હવે કીર્તનમા પણ લાગતું નહતું ભક્તો ન કીર્તન કરતા અને

પ્રભુ મૌન ધરી પચમાં ચાલ્યા કરતા. તેમનું મન હવે કાંઈક ખીલુ જ
 ઝંખી રહ્યું હતું. કૃષ્ણદર્શનની તાલાવેલી તેમને આતુર બનાવતી
 હતી. સંસારનાં બધાં જ બંધનો છોડી દૂર લાગી જવાની તેમની
 ઇચ્છા ભક્તોથી છૂપી રહી નહિ. ધીરેધીરે તેમની ત્યાગ અને વૈરાગ્ય-
 ત્વત્તિ વિશેષ જગવા લાગી અને બધાને ખાતરી થઈ ગઈ કે, ‘હવે
 ચૈતન્ય મહાપ્રભુ તેમની વચ્ચે બહુ રહેશે નહિ.’

શચિમાતા અને વિષ્ણુપ્રિયાને પણ પ્રભુના ત્યાગની ખાતરી થઈ
 ગઈ હતી. બંને પ્રભુની સેવામાં ખૂબ જ સાવધાન રહેતાં હતાં. તેમની
 મરજી વિરુદ્ધ કાંઈ પણ કાર્ય કરતા નહિ. બંને માટે પ્રભુના હૃદયમાં
 ખૂબ જ આદર હતો; પરંતુ જ્યાં અલૌકિક ભક્તિભાવ પ્રગટ થવાનો
 હોય ત્યાં ત્યાગ અને વૈરાગ્ય સિવાય બીજી બાબતો શી રીતે બની શકે ?

ચૈતન્ય મહાપ્રભુની ત્યાગત્વત્તિ તીવ્ર બનવા લાગી હતી. તેમનું
 હૃદય વૈરાગ્યથી પૂર્ણ બન્યું હતું. તેમણે હવે જવા-આવવાનું, પ્રીતિ-ન-
 મંડળીમાં ભળવાનું અને શણગાર સજવાનું છોડી દીધું હતું. તેમનું
 ચિત્ત ઉપરામ સેવતું હતું. નિત્યાનંદ અંગત સાથી બન્યા હતા. પ્રભુએ
 તેમને ખાનગીમાં બોલાવી, પોતાના હૃદયનો બધો નિશ્ચય કહી દીધો
 અને તેમણે જે દિવસે ઘર છોડવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, તે દિવસ
 આવી પહોંચ્યો. તે રાતે જ ચૈતન્યપ્રભુ ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યા.

ખીજ દિવસનું પ્રભાત થતાં જ, આખા નવદ્વીપમાં તે વાત
 વીજળાવેગે પ્રસરી ગઈ. શચિમાતા અને વિષ્ણુપ્રિયાને જે આઘાત થયો,
 તે તો કાંઈ વત્સલ માતા કે પતિપરાયણ સ્ત્રી જ સમજી શકે ! અદ્વૈ-
 તાચાર્ય, હરિદાસ, ગદાધર, શ્રીવાસ વગેરે પ્રભુને ઘેર આવી પહોંચ્યા.
 તે બધા ભક્તજનોને પણ ખૂબ જ આઘાત થયો હતો; પરંતુ ‘હરિ
 બોલ’ ના પવિત્ર નામસ્મરણથી તેમણે આખો દિવસ હરિકીર્તન કર્યું.
 શચિમાતાના હૃદયને દિલાસો આપી બધા ભક્તજનો છૂટા થયા અને
 મહાપ્રભુજનો મહિમા ગાતા ગાતા પોતાને ઘેર ગયા.

શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુના એ શ્રીકીર્તનથી અનેક જનોના હૃદયોના પાપ ધોવાઈ ગયા હતા તેમ જ અનેક ભક્તજનોના હૃદયમાં ભક્તિ ગસતો પ્રસાદ નહેતો થયો હતો, એ સંકીર્તનનીનાનું મર્થન કરતા શ્રીગૌગંગમંથુમ ગનમાં જણાવ્યું છે ?,

આજ્ઞાપયન્ન ભગવાનવધૂતદાસો

નામાન્તિ ગોકુલપતેર્નગરેષુ દાતુમ્ ।

સર્વત્ર જીવન્તિચયેષુ પરાયરેષુ

યસ્ત સ્મરમિ પુરુષ કરુણાવતારમ્ ॥

ભગવાન ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ નિત્યાનંદ અવધૂત અને હંદિદાસને ગામે ગામે ફરી ભગવાન કૃષ્ણના નામોનું કીર્તન કરાવી આજ્ઞા કરી હતી અને એ રીતે તેમણે સર્વ જીવો પર ખૂબ જ કૃપા વગસાવી હતી, એવા તે કરુણાસાગર પ્રભુનું હું હૃદયથી સ્મરણ કર છું

ચૈતન્યપ્રભુ પોતે કીર્તન-મંથરણમાં એટલા તો લીન બન્યા હતા કે, તે સ સાગના સર્વ શુભદુષ્ણ સીસરી ગયા હતા તેમના ભાના વેશનું આ એક ચિત્ર છે

નિદ્રાત્યાગ સ્વપનમશન ગોદ્રમાદૌ વિહારો

ગ્રામે ગ્રામે વિચરણમહો કીર્તનશ્ચાલ્પનિદ્રા ।

યામે યામે ક્રમનિયમતો યસ્ય ભસ્તેર્થમૂષુ

તં ગૌરાગં ભજનસુખદ દૃષ્ટયામ સ્મરમિ ॥

ભક્તિના ભાનાવેશમાં શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ રાતદિવસના સર્વ પ્રકારે ભક્તજનોની સાથે ગાળતા હતા તેમને નિદ્રા, સ્વપન, ભોજન વગેરે બધું અનિયમિત બની ગયું હતું ગામને ગોદરે, વનમાં કે નદી વગેરેના કિનારે તેઓ વિહારો કરતા હતા, તેમ જ વાનરાગ ભક્ત મહાળી સાથે જેઓ કીર્તન કરતા નીકળી પડતા હતા, તે સર્વને પગેપગ ભજનનું-અભિનુ શ્રુષ્ણ આપનાર શ્રી ગૌગંગ પ્રભુનું હું હૃદય થી સ્મરણ કર છું

૪ : શ્રી કૃષ્ણચૈતન્ય ભારતી

વિના સર્વત્યાગં ભવતિભજનં નણસુપતે
 इति त्यागोऽस्माभि कृत इह किमद्वैतकथया ।
 अयं दण्डो भूयान् प्रपलतरसो मानसपशोः
 इतीमाहं दण्डग्रहणमविशेषादकरवम् ॥

(ચૈતન્યચરિતનાટક)

‘જીવનસ્વામી ભગવાનનું ભજન મર્ષ પદાર્થોના ત્યાગ સિવાય
 અર્થ શબ્દ નથી’ અર્થા અમે આ સંન્યાસનો ત્યાગ કર્યો છે, આમાં
 અદ્વૈતની કથા કંઈ આવતી નથી આ મન પડ્યું જેવું ચ ચળું છે
 અને વિષયોથી ભગવા લીલોતરી જેવા સંન્યાસી ચલાવે આપું જાય,
 તેને ગેફના માટે, આપ આ સંન્યાસનો દંડ ધાગ્યું કર્યો છે આ
 દંડ તો મંન્યાસ-સર્વત્યાગનું આધન છે એમ સમજીને અમે મામાન્ય
 રીતે દંડ હાથમાં લીધા છે’

મંન્યાસીના બાહ્ય ચિહ્નો નિષેધોદ્ધાર મતભેદ જેવા મળે છે.
 શ્રી શંકરાચાર્યની જ્ઞાન-સંન્યાસદીક્ષામાં ભગવા વસ્ત્ર આવશ્યક છે,
 પાછલા જીવનની બધી વાતોને બાળી અગ્નિમય બની જવું, તેવા
 અર્થ ભગવા વસ્ત્રોનો છે ભક્તિમાર્ગના સંન્યાસમાં સફેદ વસ્ત્રને પાડ્યું
 ન્યાન છે, પાડ્યું ભગવા વસ્ત્રનો ત્યાગ નથી આમ ત્યાગ અને વૈગર્હ્યની
 પ્રતિજ્ઞા બંને માર્ગમાં જોડી છે જ્ઞાનપૂર્વકનો ત્યાગ હોય કે ભક્તિ-
 પૂર્વકનો ત્યાગ હોય; પરંતુ ત્યાગ પછી, વૈગર્હ્ય બન્યા પછી સંન્યાસ-
 મા પાછા ફરવાનો નિષેધ તો બંનેમાં જોવા મળે છે; તેથી પૂર્વાશ્રમ-
 નું નામ પાડ્યું મલ્લાર્થ જાય છે.

શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રજ્ઞના જીવનમાં જ્ઞાન અને ભક્તિ બંને માર્ગોના
 મધ્ય મિશ્રન થયાં છે. તેમણે દંડ અને ભગવા વસ્ત્ર ધાગ્યું કર્યો છે;
 તે માથે વૈષ્ણવી દીક્ષા લીધી છે. તેમણે પ્રવતવિવેક ગૌડીય મંત્રપ્રાપ્ત

ત્યાગપ્રધાન છે અને તેમાં શક્તિને પ્રાધાન્ય મળેલું છે

શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુએ અકંઠી ગને માતા અને પત્નીને ભગનિદ્રા મૂળી ઘરનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે તેમનું વય ચૌનીસ વર્ષનું હતું તેને એટલા જ ગંગાપાત્ર મળીને કટકા ગામે આવી પહોંચ્યા ત્યાં ગંગા કિનારે સ્વામી કેશવ ભાગતી તેમની પર્ણકુટીમાં નિરાશ કરતા હતા પ્રભુએ આનીને તેમના ચણેલા પ્રણામ થયાં અને સન્યાસદીક્ષા માગણી કરી

શ્રી કેશવ ભાગતી નદિના ગંગા હતા અને તેમણે પ્રભુને ત્યાં લિપી લીધી હતી શ્રી ચૈતન્યના ભક્તિ, ભાવ, ત્યાગ, વેગગત વગેરે ઉપગ્રહોથી તે પરિચિત હતા, પરંતુ તેમને સન્યાસદીક્ષા આપી, અને ભક્તજનોને તેમનાથી નિમુખ ગણવાની ઇચ્છા કોને થાય ? ઉપગત તેમના વાકડિયા વાળ, પીનામગ, કામળા ગંગા વગેરે એટલા મનોહર અને આકર્ષક હતા કે, વેશમુખાની શોભાથી તેમને નિમિત્ત ગણના, તે જાણેઅજાણે પ્રભુનો અપગ્રહ કરના જનું હતું

પણ શ્રીચૈતન્ય તો ભક્તિભાવથી એટલા બધા આતુર બન્યા હતા અને તેમનો નિશ્ચય એટલો બધો દઢ હતો કે, તેમને નદિયા પાસે મોકલવા અશક હતું આખરે શ્રી કેશવ ભાગતી તેમને સન્યાસ આપવા તૈયાર થઈ ગયા. તેમના વાકડિયા કેશમદાને કેશને ઉતારવાનું કામ, હરિદાસ નામના હાથમે કર્યું હતું, તેણે ઘણી વિનવણી પછી મૂળ હાથે પ્રભુના કામળા મસ્તક પર અભો કેળવ્યો હતો અને પછી હજાર મનના તાલમેલ ગંગામાં કેળવ્યાં, પ્રભુનો મેનક બની મર્યો હતો

કેશવ ભાગતીએ પ્રભુના જનમાં નારાયણ મંત્ર કહ્યો અને 'હૃદય' કહી પ્રભુ બેભાન બની ગયા નિન્યાનદ અનવૃત્તે 'હરિ ઓવ મંત્ર'થી તેમને જગાડ્યા 'હૃદય' 'હૃદય' નામ ગાતા પ્રભુએ ભજન વગ્ન ધાગણ કર્યાં. તેમણે એક હાથમાં કમંડલ અને બીજા ખંડમાં પદ્મ ધાગણ કર્યો અને ગુરની ગામે આવીને ઊભા રહ્યા ગામજનો

તેમની કૃપા પ્રતિ ચેતનમણિ જોઈને ‘પ્રયુચૈતન્ય’ નામ આપ્યું અને સાથે શરૂપર પગ પ્રમાણે લાગતી નામ જોડીને ‘૬ડી આમી શ્રી, પ્રયુચૈતન્ય ભાગતી તરી’ તેમના નામની પ્રતિજ્ઞા કરી.

શ્રી આમી એ પ્રયુચૈતન્યને પહોંચા માટે બે ભગવાન વચ્ચે, એક ઉપરસ્થ, બે કોપીન (લગાતી), એક લિક્ષા ભાગવાનું વસ્ત્ર, એક ગોદડી અને એક કનિસલ તેમ જ મ્હકડુ અને ૬૩ આપ્યા.

હુનપુર જંગના પ્રમુખા શરીર ઉપર લગવા જંગના વસ્ત્રો ધણી જ મુશ્કેલી લાગતા હતા તેમના ખભા પર જ્યાં (ગોદડી) પડી હતા, નાનું વસ્ત્ર માથા પર બાંધ્યું હતું પ્રભુએ સર્વજનો ત્યાગ કરી, મન્નામીના એ સુલ ચિહ્ન ધારણ કર્યા હતા.

ઈશ્વરપ્રીતી પ્રેમચૂરી દીક્ષા લીધી ત્યાથી જ તેમના હૃદયનું પવિર્તન થયું હતું સમીર્તન દારા તેમણે નવલોપમા ઉત્તમ રીતે ભક્તિનો પ્રયાગ કર્યો હતો, પરંતુ તેમના રાખડિયા નાજ, ગૌર ચર્ચુ, પીતામ્બર વગેરે મનમોહક વેશભૂષા ખીમના હૃદયમાં ઈર્ષ્યા જગાડતા હતા તમા બગાળમાં રામાચારનો પ્રયાગ સધારે હતો એટલે ક્રેટલાક સન્નામી પણ ત્યાં ગૃહસ્થની અદાથી ગંદેતા હતા તેથી લોહિ ગેગગતે દોગતા હતા એટલે લોહિના દૂગચાળ શમાવરા માટે તેમ જ વિશ્વમાં ભક્તિની ભાવનાને જગાડવા માટે શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ સન્નામી દીક્ષા લીધી હતી.

સન્નાસદીક્ષા લઈને તેઓ ગુરુદેવની આના લઈ નિત્યાનંદને સાથે લઈ પગિચામાં આવેના ગદ પ્રદેશમાં ભ્રમણ કરતા મૃતા પોતાના પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા કૂનિયા ગામમાં હરિદાસજી ગંદેતા હતા તેમને સાથે લઈને ચૈતન્ય શાંતિપુરમાં અદ્વૈતાચાર્યને ત્યાં ગયા.

માનાપુરમાં ખમર મળતા જ લડનજનો કીર્તન કરતા કરતા ચૈતન્ય પ્રભુને મળવા શાંતિપુર આવ્યા પ્રભુ તે બંધોને મળવા સામે

ગયા અને બધા જ રનેહી લક્ષ્મણનોને મળી ખૂબ આનંદ પામના
લાગ્યા તેમનો ભગવો વેશ અને મુકન જોઈને ક્રેલાક પ્રેમી લક્ષ્મણ
તો ચોધાગ આમુઓ સાગ્યા લાગ્યા નિયાનંદ માયાપુર જઈને શયિ
માતાને તેડી લાવ્યા હતા માતાને જોતા જ ચૈતન્યપ્રભુ તેમના ચ
છોમા દગી પડ્યા અને માતાના આશીર્વાદ માગ્યા પુત્રના નિયોગથી
તેમના હૃદયને સખન આધાન લાગ્યો હતો, છતાં તે નીચ પુત્રના માતા
હતા તેમણે ધીજી ધાગણ કરી અને પુત્રને શુભાશિષ આપતા જણા
વ્યુ ક, 'ચૈતન્ય! તારો માર્ગ મગનમય બને તુ અમારો મગીને
વિશ્વનો બન્યો છે તારાથી અનેકના કયાણુ ઘસે અમારુ ગૃહાણુ તો
ભગવાન કંગે, એ વિશ્વભર છે, મારે તુ નચિત થા' ←

માતાના એ ધીજીલયાં ચૈતન્યથી ચૈતન્યપ્રભુ ખૂબ જ નાચ
થયા અને નિત્યાનંદને સાથે લઈને જગન્નાથપુરીના માર્ગે ચાલી
નીકળ્યા તે મડળી ફગતી ફરતી થોડા દિવસોમા ખાડી ગામ પાસે
આવેલ ઇનભોગ તીર્થમા આવી પહોચી ત્યાં અણ્ણસિંગ નામે
જળમા જંહલુ શિનતુ બાણુ હતું, તેના તેમણે દર્શન કર્યા અને પછી
ગૌડદેશની સગહદ પૂરી કરી અને ઓગીસાના પ્રદેશમા પ્રવેશ કર્યો

ત્યાં ઓગીસાની સગહદ ખગમચદ્રખા નામનો અમનદાર
ચોક્કી કરતો હતો ઓગીસાના રાજ પ્રતાપરદ અને ગૌડદેશના બાદ
શાહ વચ્ચે ઝઘડો ચાલતો હતો, તેથી સગહદ પગ્ની કડક ચોક્કીને લીધે
તે ઓગગની ખૂબ જ ખુસ્કેલ હતુ ધણાધ યાનાગુઓ અહીં આનીને
અટ્ટી જતા અને અમનદારોનો ખૂબ જ નાસ પામના અમલદારો
ની દયા થાય, તો જ સગહદ ઓગગાય! ચૈતન્ય પ્રભુના દર્શન
થતા જ ગમચદ્રખા ખૂબ ખુશ થઈ ગયો અને તેણે પ્રભુની મડળીને
ગગા પાન કરાની ઓગીસાની હદ સુધી પહોચાડી દીધી ઓગીસાના
અમનદારોએ પણ હેરાનગતિ કર્યા વિના જ પ્રભુની મડળીને યાના
કરનાની સગળના કરી આપી ઓગીસાના તીર્થસ્થાનોમા યાના કરતા

ગતા શ્રી ૧ ગુરૂચન્ય થોડા જ દિવસમાં જગન્નાથપુરી પાસે આની પહોચ્યા જગન્નાથના દર્શન કર્યાની તેમની આતુરતા ખૂબ જ રૂઝી ગઈ હતી એટલે બધી મહાળાને પાછળ મૂકીને તેઓ દોડતા દોડતા જગન્નાથપુરીમાં પહોચી ગયા પુરીના ગજગેમાં એ અનૌકિક તેજસ્વી મન્યાસીને દોડતા જોઈને, ઘણા તો આશ્ચર્ય પામી ગયા કેટલાક તેમને જોઈ ગયા, તેમ જ જલા ના કુતૂહલને રંગ થઈ તેમની પાછળ પાછળ દોડના લાગ્યા

મદિના સિંહભાગમાં પ્રવેશ કરીને તેઓ સીધા એકદમ કૂદકો મારીને લગ્નનાની પાસે પહોચી ગયા મુલકા અને બજારામની સાથે બિગજતા જગન્નાથ લગ્નનાના દર્શન કરતા જ તેમનો ભાગવેશ રૂઝી ગયો અને લગ્નનાની મુર્તિનો ચણ્ણપર્શ કર્યા દાગ્યા, એના માં જ પૂજારીઓએ તેમન રોખી લીધા તેની સાથે જ તેમને મૂરજો આની ગઈ અને ત્યાં ઢળી પડ્યા બધા લોકો ભેગા થઈ ગયા અને તે અલૌકિક દિવ્ય મન્યાસીના દર્શન કરતા જ બધા આનંદનો અનુભવ કર્યા લાગ્યા

એ જ રખતે ઓગીસાના ગજપડિન આચાર્ય વાનુદેન સાર્વ લૌમ દર્શન કરના માટે જગન્નાથમાં આન્યા હતા તેમણે પ્રભુના એ દિવ્ય ઉન્માદના ભાવને ઓળખી લીધા તેમને ખાતરી થઈ ગઈ કે ભક્તિશાસ્ત્રમાં જે ‘અધિરૂઢ મહાભાવ’નું વર્ણન છે, તે દિવ્ય ભાવ આ મહાપુરુષમાં જોના મળે છે

તેમણે મેરઠોની મદદથી તે સન્યાસીને ઉપાડ્યા અને પોતાને ઘેર લઈ ગયા નિયાનંદ, મુકુદ્દત વગેરે થોડી જ વાન્યા ત્યાં આની પહોચ્યા સાર્વલૌમના બનેની ગોપીનાથ નદિયાના હતા તેમણે પ્રભુની મહાળાના માણસોને ઓળખી લીધા અને તે બધા સાર્વલૌમને ત્યાં જઈ પહોચ્યા ચૈતન્યપ્રભુની મૂર્છા જિતરી નહોતી મહાળાએ આનીને ‘હરિ જોલ’ના મૃદુ ધ્વનિથી પ્રભુને જગાડ્યા પ્રભુ નરત જ બેગ

ઈ ગના અને 'હા નાથ' યા હો ?' કહી મિલાપ ન્ના લાગ્યા પૂના
ભાનમાં આન્યા પછી તેમણે આચાર્યના ચન્દ્રોમાં પ્રણામ કર્યા
આન ચરેરે નિન્યકર્મથી પન્નારી ચેતન્ય પ્રભુએ પોતાની મડળી
સાથે આચાર્યને ત્યાં લિહા તીધી અને તેમના આગ્રહથી પાસેના
તેમના માસાના ખાતી ઘન્માં પ્રભુએ પોતાની મડળી સાથે ઉતારે ખ્યો

પ જિનજ નામુદન આર્ભીમ નૈનાયિક હતા, ઉપગત અદ્વૈત
વેદાન્તના સાન અભ્યાસી હતા પગિયન રધતા તેમને શ્રી ચેતન્યની
ભક્તિભાવના નિરે ખૂમ જ આદર જાગ્યો શ્રી શકગચાર્યના મન
પ્રમાણે તેમણે જો સન્ધાસદીક્ષા લીધી હતી, તેપણુ તેમના સિદ્ધાન્ત
ભક્તિમાર્ગને અનુસન્ના હતા, તે જાણીને આજ્ઞામાં આચાર્યને થોકુ
પ્રખ થયુ અને વ્યાસસૂત્રો પન્ના શાસ્ત્રલાખ્યાના સિદ્ધાન્તો તેમણે
પોતે શ્રીકૃષ્ણચેતન્યને સભળાવના સાન નિવૃત્ત નુધી તેમણે મૌન
ગખીને આચાર્ય પામેથી શાસ્ત્રચર્ચા સાલગી, પરંતુ તે પોતે કાઈ પણ
ખો પા નહિ આચાર્યના આગ્રહથી તેમણે અપહ્ર ગીતે જાણ્યાવ્યુ ક,
'વેદન્યામ ભાગવતશાસ્ત્રના ગ્યયિના છે અને તેગણે જ વેદાન્ત
સૂતાની રચના કરી છે હવે એક જ વેદ નાત બે મ ધોમાં લુદા લુદા
મિદ્ધાતો રજૂ કરે, તે બરોમગ નથી અર્થાત્ મને મ ધોમાં એક જ
સિદ્ધાન્ત રજૂ થયો છે'

આચાર્યની શકા નિર્મળ મ્ના, શ્રીકૃષ્ણચેતન્યે પોત જ
વેદાન્તમૂતો પર ભક્તિપૂર્વકની યાખ્યા સભળાવી

'ભગવાન વ્યાસદેવના સૂત્રોનો શબ્દાર્થ ઘણી સહેનાઈથી સમ
જન એવો છે, પણ લાખ્યકાર શ્રી શકગચાર્યે એકદલીપ અર્થ કન્વા
શબ્દાની ખેચનાણુ ખૂમ જ કરી છે શ્રુતિમાં જેમ જ્ઞાનના નિર્મુલુ
નિગકાર રપનુ વર્ણન છે, તેમ જ જ્ઞાનના અચણુ સાકાર રપનુ વર્ણન
પણ છે શ્રુતિના સાધ્યોમાં અનેક કેમણે ભગવાનના સચણુ સા
રપનુ વર્ણન પ્રયક્ષ રીને જો મળે છે તેમ જ તેમની દિવ્ય લીનાઓ

અને કર્મોનાં વર્ણન પણ છે; તે વાંચ્યોને ગોણુ કહી છોડી દેવા, તે તો બુદ્ધિની વિલક્ષણતા છે. ભાષ્યકારે પોતાની પ્રતિભાશાળી બુદ્ધિનો અદ્ભુત પરિચય કરાવ્યો છે; પરંતુ ભગવાન વ્યાસદેવના અભિપ્રાયને તેમણે જ ઠીક રીતે વ્યક્ત કર્યો છે, એમ આપણે શી રીતે કહી શકીએ? એ જ સૂત્રોનું ભાષ્ય ભગવાન રામાનુજે વિશિષ્ટાદૈત્યપરક કર્યું છે, ભગવાન મધ્વાચાર્યે એ જ સૂત્રો પર દ્વૈતપરક વ્યાખ્યાન કર્યું છે. એમ ત્રણેય ભાષ્યકારો વેદવ્યાસનાં સૂત્રો પર વ્યાખ્યાન કરે છે. ભગવાન વેદવ્યાસે વેદાંતસૂત્રો રચીને ભાગવતશાસ્ત્રની રચના કરી છે, તેમાં ભગવાનના જાને સ્વરૂપોનું સ્પષ્ટ દર્શન જોવા મળે છે, માટે વેદવ્યાસને ભગવાનનાં નિર્ગુણ અને સગુણ જાને સ્વરૂપ અભિપ્રેત હોય, એમ જોવા મળે છે.

એ રીતે સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય જેમ જેમ ચૈતન્ય પ્રભુના પ્રસંગ-મા આવતા ગયા તેમ તેમ તેમનું અભિમાન ત્રણી રહ્યું હતું. તે હવે શુદ્ધ જ્ઞાની મટીને સહૃદય ભક્તજન બની ગયા હતા. એક વખત સવારે ખૂબ વહેલા ચૈતન્યપ્રભુ જગન્નાથનો પ્રસાદ લઈને સાર્વભૌમ પાસે આવી પહોંચ્યા અને તેમને પોતાને હાથે જ પ્રસાદ ખવડાવવા લાગ્યા. સવારે નાહ્યાંધાયા વિના વાસીમુખે પ્રસાદ લેવો, તે એક પવિત્ર શીયાચાર બાણુનાર વિદ્વાન માટે તો અશક્ય જ; પરંતુ મહાપ્રભુના હાથનો પ્રસાદ લેવામાં તે વિદ્વાન એક અપૂર્વ આનંદ માણી રહ્યા હતા.

ચૈતન્યપ્રભુ આનંદમાં આવી નાચવા લાગ્યા અને સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય પણ તાનમાં આવી તેમની સાથે નૃત્ય કરવા લાગ્યા. સાર્વભૌમનાં સ્ત્રી, પુત્ર અને શિષ્યો તો એ અપૂર્વ દ્રશ્ય જોઈને આનંદ અનુભવી રહ્યાં હતાં. મહાપ્રભુ સાર્વભૌમને આલિંગન આપીને ગદ્ગદ કંઠે કહેવા લાગ્યા :

‘ આજે સાર્વભૌમ કૃતાર્થ થઈ ગયા, ભગવાન વાનુદેવે તેમને

શરણે લઈ લીધા. તેમનાં સંસારી બંધનો છૂટી ગયાં અને હવે તે પ્રભુના બની ગયા. તેમણે મને પણ ખરીદી લીધો છે. મારું આ પુરીમાં આવવું સફળ થયું. ’

સાર્વભૌમ આનંદમાં આવી ગયા હતા. પ્રભુનાં ચરણકમળની રજ માથે ચઢાવી, તેમણે બાળ્યાપ્યું કે, ‘ આ બધી આપના ચરણોની કૃપા છે, નહિ તો મારા જેવા સંસારી મનુષ્ય ઉપર પ્રભુ કૃપા કેમ કરી શકે ? આપે તો હાથ પકડીને મને સંસારસાગરમાંથી ઉગારી લીધો છે. હવે તો હું આપનો દીનહીન દાસ બની ગયો છું. ’

આ વખતે બધા ભક્તગજનો પણ આવી પહોંચ્યા હતા. પં. ગોપીનાથ, નિત્યાનંદ, મુકુન્દ દત્ત વગેરેને ત્યાં આવેલા ભેઠને ચેતન્યપ્રભુએ કીર્તનનો મહિમા ગાવા માંડ્યો.

સાર્વભૌમે નમ્રનાથી પૂછ્યું : ‘ પ્રભો, ભક્તગજનાં ચરણકમળમાં અનન્ય ભક્તિ-સ્તંભ-શાય. તે માટે સર્વોત્તમ સાધન શું ? ’

કમળોમા પોનાની જાતને સોપી દીધી. સાર્વભૌમના એ જીવનપતિ વર્તનની યાત્રા દેલાના જ, જગન્નાથ અને ઓગીસાના ખીજ પ્રદેસો- માથી રસિક ભક્તજનો ચૈતન્યપ્રભુના દર્શન કરના માટે આના લાગ્યા. થોડો કાળ પુરીમા રોકાઈને ચૈતન્ય પ્રભુ એકલા જ દક્ષિણ ની યાત્રા કરના નીકળી ગયા. કોઈ પણ ભક્તજનને સાથે ગહેવાની તેમણે ના પાડી દીધી તેમની સાથે થોડાક ભક્તજનોએ આનાનો આગ્રહ ગમ્યો, તેમને માર્ગમા જ ગમીને તે આગળ વધી ગયા એકલા નિત્યાનંદ તેમની સાથે રહી ગના કૂર્માચલ પર્યટમા આવેલ કૂર્મ ભગવાનના ક્ષેત્રમા આવીને એક કૂર્મ નામના વૈષ્ણવ ભક્તજનને ત્યાં તેઓ થોડા દિવસ રોકાયા અને કૂર્મનિવાસી જનોને ભજન-કીર્તન નો આનંદ આપ્યો. અહીં ‘વાસુદેવ કોઢી’ નામે વૈષ્ણવ ભક્તજન ગહેતો હતો તેને આખા શરીરે ગંગા ડોઢ થયા હતા અને અદ્વ કાંડા પજા હતા આ ભક્તજન કીર્ત્યોને કાઢવાની કોશિષ કરતો ન હતો એટલું જ નહિ, પણ જે કાંડા જમીન પર ખરી પડતા તેમને ઉપાડીને શરીરમા મૂકી દેતો અને પ્રેમથી જણાવતો : ‘ભાઈ! તમે ક્યા જરો? કોઈના પત્ર નીચે ચગદાઈ જશે. આ શરીરમા વાસ કરો, ત્યાં તમને ખોગક પણ મળશે’

• સસારીજનો તેના આ વર્તનથી હસતા હતા અને તેને ગાડો ગણતા હતા તે સદા ભગવાનના નામ ગાઈ, પ્રારબ્ધકર્મના ફળ ભોગ વગરના આનંદ માણતો હતો તે પરમ ભક્તને જોઈ, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ તેને ભેટી જ પજા વાસુદેવને માટે તો એ કોમળ સ્પર્શ અદ્ભુત પની ગયો એ ભક્તજનના ગંગા કોઢ તો ક્યાય ચાલના ગયા અને તેનું શરીર કયન જેવું પની ગયું. ભક્ત તો મસ્તોમા આવી નાયવા લાગ્યો ચૈતન્યપ્રભુ પણ ભાગાવેશમા આવીને નાયવા લાગ્યા એ રીતે પ્રવાસ કરતા અને સર્વજનોને ભગવાનના નામનો આનંદ આપતા, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ ગોદાવરી નદીને કિનારે આવી પહોચ્યા.

ગોદાવરીને કિનારે વિદ્યાનગર નામે શહેર હતું તે ગળ્યનો

કારભાર કરનાર ગજ ગમાનદગાય કમળની કાયરથ હતા સગૃહ
સાહિત્યમાં તે ધણા નિપુણ હતા અને જાતે કાવ્યો ગ્યતા હતા
લક્ષિતમાર્ગમાં પણ તે આગળ રહેતા હતા ચાર્લ્સોમ નામુદેવે
વિદ્યાનગરમાં ગેદના ગમાનદરાયને મળતા માટે ચૈતન્ય મહાપ્રભુને
ખાસ જણાવ્યું હતું

ચૈતન્ય મહાપ્રભુને ગોદાવરીને કિનારે આપોઆપ જ ગમાનદની
મુનાકાત થઈ આ બહેનના મિલન આકર્ષક અને મધુર હતા એવું
બન્યું કે ચૈતન્યપ્રભુ રનાત કરીને એક વૃક્ષની નીચે બિગજમાન
હતા, ત્યારે ત્યાં એક પાનખી આવી પહોંચી તેમાંથી એક ભૂં પુરત
નીચે જીતનાં અને ગોદાવરીના જળમાં તેમણે આન ક્યું પછી સાથે
આવેલા બ્રાહ્મણોની સાથે સ્નાનપાઠ લાણીને, દાન-દક્ષિણા આપી,
તે પાછા ફરી ગયા હતા, ત્યાં જ તેમની નજર વૃક્ષ નીચે બિગજમાન
એ તેજસ્વી સન્નાસી પગ પડી તે તરત જ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને
પ્રભુના ચગ્ગોમાં પ્રણામ કર્યા

શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુએ માનગી કરતા માટે પછી કીડું, 'શું
આપનું નામ જ ગમાનદગાય છે ?'

અયત નમ્રનાભરી નાણીથી તે બદ્ધ પરમે જણાવ્યું

'ભગવન્ ! આ દીન, હીન, લક્ષિવિહીન, અધમ શબ્દને જ
લોભે ગમાનદ કહે છે'

એ ભૂં પુરત નરકારી, શાની અને કુનીન હતા, તોપણ હૃદય
લક્ષિભાવથી ભરેલું હતું, તેથી પોતાની જાતને અન્યત અધમ લેખતા
હતા તેમની નમ્ર વાણીથી ચૈતન્યપ્રભુને ખૂબજ આનંદ થયો અને
તેમને ભેગી પડ્યા અને લક્ષ્મણનો વચ્ચે ઘોરેક રસિક નાર્તાલાપ
થવા પછી, ગજ ગમાનદ છૂગ પડ્યા અને શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ એક
બ્રાહ્મણને ત્યાં લિહ્તા લેવા ગયા

નિધાનગંગા ઉપરનમા ગોદારીને કિનારે શ્રીપ્રભુ દશ દિવસ
મુઘી રોકાયા હતા ગંગા રામાનદ રોજ ત્યાં આવતા હતા તે સાગ
લક્ષ્મીનિ હતા તેમણે કૃષ્ણલક્ષ્મિ નિયત અનેક સ્તોત્રો રચ્યા હતા
શ્રીચૈતન્ય પોતે ઉત્તમ જ્ઞાની અને લક્ષ્મી હતા, તોપણ લક્ષ્મીના
મુખેથી કૃષ્ણલક્ષ્મિ સાલળનામા બીડો ગસ લેતા હતા તે પોતે ગિરિાસા
ભાવે અનેક પ્રશ્નો પૂછતા હતા અને ગંગા રામાનદ હૃદયની સગળ
તાથી ઉત્તરો આપે જતા હતા તોપણ જ્ઞાની તન હોનાન અભિ
માન તેમને હવે રમ્યું નહોતુ । લક્ષ્મિગસથી ભગલા એ નારીનાપથી
તેમને અપૂર્વ આનંદ આરતો હતો ભગવાનના ગુણાનુવાદથી તેમની
વાણી બની ગઈ હતી । તેમની ભાવના આ શ્લોક મા બિનરી છે

કૃષ્ણમકિરસભાષિતા મતિ ।

ફ્રિયતા યદિ કુતોઽપિ લભ્યતે ।

તત્ર લૌલ્યમપિ ફલમેક

જન્મકોટિસુજૈર્ન લભ્યતે ॥

આપણી મતિને કૃષ્ણલક્ષ્મીના રસથી ભાવનામય બનાવવી
જોઈએ જ્યાંથી મળે ત્યાંથી કૃષ્ણલક્ષ્મીનો લાભ મેળવી લેવો લક્ષ્મિ
ગસમા લોતુપતા એ પશુ એક એડુ ફળ છે કે, તે કરોડો જન્મના
પુણ્યોથી પણ મળતુ નથી

તેમની નિદાય લેતા શ્રીચૈતન્યે મ્હુ ‘રાધ મહાશય, આ
દશ દિવસ કૃષ્ણકથા સાલળના ખૂબ જ આનંદમાં નહીં ગયા ।
આગે અપૂર્વ ગસ મં કહી મેળવ્યો નહોતો । હવે આપ નાજકાજથી
નિવૃત્તિ લઈ, પુરી જાઓ ।’

અયત નમ્રભાવે ઉત્તર આપતા, ગમાનદે જણાવ્યું ‘પ્રભો ।
એ બધું આપના જ હાથમાં છે જ્યારે આપ આ ભવજ જાગ છોડા
વશે ત્યારે જ તે છૂટે અ નારે તો એ મારી શક્તિ બહારની માત
છે આપ કૃપા કરો, તો મારે શ્વન ધન બને ?’

તેમના હૃદયનો અભિપ્રાય મમજી જાના, શ્રીચૈતન્યને વાર લાગી નહિ તેમણે સગલભાવે જાણ્યાન્યુ.

‘ ઠીક છે દક્ષિણની યાના કરી હું પાછો ફરુ, ત્યારે આપ મારી સાથે પુરી આવજો ’

રાત્રી ગમના દ તેમના ચગ્ગેમા પડી ગયા પ્રભુએ તેમને ઊભા કરી, પ્રેમથી આલિંગન આપ્યું અને તેમણે દક્ષિણની યાના માટે વિદાય લીધી આ દક્ષિણની યાનામા તેમની સાથે વૃષ્ણદાસ નામનો એક મેવક હતો કૃષ્ણા, કાવેરી, તામ્રપર્ણી જેની નદીઓને કિનારે તેમ જ દક્ષિણ સમુદ્રના સગમ પર આવેલા પુષ્પતીર્થેમા દર્શન, સ્નાન વગેરે કરતા કરતા, તેઓ શીરામૈશ્વર અને કન્યાકુમારી આવ્યા પછી ત્યાંથી અન્બી સમુદ્ર પડના પશ્ચિમ ધાટોના તીર્થેમા ભ્રમણ કરતા કરતા, તુલસી, કૃષ્ણા, ભીમા વગેરે નદીઓને કિનારે થઈને તેમણે નિવેન્દ્ર, નાસિક, ચંદ્રચુડ વગેરેની યાના પૂરી કરી પછી ખડના થઈ ચુગરાતના દ્વારકાતીર્થ સુધીની યાના કરી, તે પછી તેઓ દક્ષિણ તરફ પાછા ફર્યા ગોદાવરીને કિનારે થઈ વિજયનગર આન્યા અને ત્યાંથી જગન્નાથપુરી પધાર્યા હતા શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુએ પહેલો ચાતુર્માસ શ્રીગંગા ગાળ્યો હતો તેમની આ યાનામા લગભગ બેથી ત્રણ વર્ષ જેટલો સમય પસાર થયો હતો તેમના સપકમાં આવનારા અનેક દીન, દુખી, પાપીજનોતુ કલ્યાણ થયું છે, તે સાથે અનેક ભક્તજનો, શાનીજનો અને યોગીજનોએ તેમના સત્સમ્પદથી પગમ લાભ લેવાન્યો છે તે સર્વેએ પોતાના મત, આગ્રહ ઊડી, વૃષ્ણમીર્તનના પોતાના ચિત્ત પરોવ્યા છે

તેમની આ દક્ષિણ યાનાના અનેક પ્રતિજ્ઞામાર્ગ દોષ દાખલ આપણે અહીં જોઈએ

શ્રી મહાપ્રભુ જ્યારે સિદ્ધન્ટમા પધાર્યા ત્યારે ત્યાં એક સ્વરૂપ વૃક્ષની નીચે બેસીને ગીતાનો પાઠ કરતા હતા તેને જીવુ ૧૦ પૂરુષ

શ્રદ્ધા હતી પણ તેને શ્લોકોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર આવડતા નહોતા તેનો એને ખેદ થતો હતો ત શ્લોક વાચતો જતો અને તેની આખમાથી દડદડ આસુઓ વહતા હતા શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ ખૂબ જ પ્રેમથી તેનો ગીતાપાઠ સાલળતા હતા ગીતાપાઠ પૂરો થતા જ, તે બ્રાહ્મણને શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુ ભેગી પાંખા નિર્દોષ બ્રાહ્મણે તેમને પોતાની અજ્ઞાન દ્રષ્ટિ જણાવી તેને આશ્વાસન આપતા, પ્રભુએ જણાવ્યું કે,

ભૂદેવ ! તમે ધન્ય છો લગ્નગાન તો ભાનના બૂખ્યા છે તે ભાન શુદ્ધ હશે તો તેનું કૃષ્ણ શુદ્ધ જ મળશે ભાનસુદ્ધિની સાથે પાઠ શુદ્ધ હોય, તે તો સોનામા સુગંધ જેવું ! તમે પ્રયત્ન કરો તો તમને શુદ્ધ પાઠ ક્રાંતિ આવડી જશે '

શ્રીચૈતન્યની તે આશ્વાસનભરી ચાણીથી બ્રાહ્મણને ખૂબ જ આનંદ થયો અને પ્રભુએ તેને શુદ્ધ પાઠ કરાવેલો ઉપાય બતાવેલો

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ શ્રી ગ શ્લેષમા વેદ્ય લદ્દ નામના વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણને ત્યાં આતુર્ભાસ રહ્યા હતા તેમનો પુત્ર શ્રી ગોપાલ લદ્દ શ્રીચૈતન્યના અતરંગ ભક્ત બની ગયો હતો વૃદ્ધાવનમા ગહેતા શ્રીચૈતન્યના પ મ અનુરાગી ૮ ગોરનામીઓમા શ્રી ગોપાલભદ્રનો પણ સમાવેશ થાય છે તેમની ગ્યનાઓ હરિભક્તિવિલાસ, શ્રી ચૈતન્યચંદ્રામૃત નવદ્વીપ શતકમ્ ગંગે પ્રસિદ્ધ છે

મદુરામા શ્રીચૈતન્યને એક રામભક્તનો ભેટો થયો હતો તેણે શ્રીપ્રભુને લિષ્ઠા માટે બોલાવ્યા હતા પરંતુ બપોર સુધી તેણે રસોઈ તૈયાર કરી નહોતી તપાસ કરતા તે ગમખમ્તે સરળ ભાવે જણાવ્યું ' પ્રભો ! આ કાઈ અયોધ્યા થોડી છે, તે દાસદાસીઓ કામે લાગે ' આ તો અણ્યાસ ! લક્ષ્મણજી જગલમાથી કૃષ્ણકૂન લાવશે, ત્યારે સીતામાતા રસોઈ કંઈ અને ત્યારે મારા સગકાં પ્રસાદ પામશે

તેને દૈયે ગમકથા વસી હતી બાણે ૩ આળે જ લગવાન રામ અગ્ન્યમા નસતા હોય તેનું દુઃખ તેને દૈયે હતું તેનું જીવન જ

રામભાવથી ઓતપ્રોત હતું. તેના નિર્દોષ ભાવથી શ્રીચૈતન્ય પ્રભુનું હૈયું ડાલી જીક્યું. રામભક્તની સાથે તે પાણુ નાચ કરવા લાગી ગયા. બપોર પછી રસોઈ તૈયાર થઈ અને રામ સરકારને નૈવેદ્ય ધરવામાં આવ્યું અને તેણે શ્રીપ્રભુને લિલ્લા પીરસી બાફીને પ્રસાદ દાંડી રાખ્યો. ચૈતન્યપ્રભુએ તેને પ્રસાદ લેવા આગ્રહ કર્યો, તે બ્રાહ્મણ રહતાં રહતાં કહેવા લાગ્યો :

‘અરે મારા પ્રભુ ! હવે પ્રસાદ શી રીતે લેવાય ? પેલોં દુષ્ટ રાવણ આવીને સીતામાતાને હરી ગયો. એ દુષ્ટ રાક્ષસે માતાનો સ્પર્શ કર્યો; આથી વધારે દુઃખ શું હોઈ શકે ? હું હવે જીવીશ નહિ.’

શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુ તે રામભક્તનો મુખ્ય ભાવ જોઈ, ખૂબ જ વિરમય પામી ગયા. તેમણે સાક્ષીમાં બિરાજતી નિલ મુગલ છબિનો મહિમા ગાયો અને રાવણે તો હાથાડપ સીતાનું હરણ કર્યું હતું, એ કૃમ્પુરાણમાં આવેલી કથા સંભળાવી, તેથી રામભક્તનું દુઃખ ઓછું થયું, પણ તેને ‘હાથાડપ સીતા’ વિષે ખાતરી થઈ નહિ.

જ્યારે શ્રીપ્રભુ રામેશ્વર પધાર્યા ત્યારે ત્યાં એક ઠેકાણે કૃમ્પુરાણની કથા ચાલતી હતી. ‘સીતાજીએ હાથાડપ ધારણ કર્યું’ એ જ પ્રસંગ ચર્ચાતો હતો. શ્રીપ્રભુએ તેની નકલ કરી લીધી અને તે લઈ પાછા મદુરા પધાર્યા. તે રામભક્તને કૃમ્પુરાણના શ્લોકો વાંચી સંભળાવી તેના હૃદયનું દુઃખ દૂર કર્યું.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ જ્યારે અક્ષયવટમાં બિરાજતા હતા, ત્યારે એક નિર્જન શિવાલયમાં તેમણે રાત્રિ ગાળી હતી. ત્યાં તીર્થરામ નામનો એક ધનિક યુવાન સત્યાગાઈ અને લક્ષ્મીનાર્થ નામની એ વેશ્યાએ સાથે આવી પહોંચ્યો.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુની સુંદર કમનીય મૂર્તિ જોઈ, તે સ્ત્રીયને ખૂબ જ વિરમય થયો. તીર્થરામને પરીક્ષા કરવાનું મુશ્કેલ અને તેને વેશ્યાએને એકાન્તમાં બિરાજતા શ્રીપ્રભુ પૂજને મેલવી કમ્પુરું નું

કીર્તનમાં આનંદમગ્ન હતા. મધુરગ્વરે તે ભગવાનનું નામ લેતા હતા. થોડીવારે તેમણે આંખો ખોલી, બન્ને સ્ત્રીઓને જોઈને શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ હાથ જોડ્યા અને નમ્રતાથી પૂછ્યું :

‘માતાઓ ! આપના આ દીન સંતાન માટે શું આરા છે ? હું આપની શી સેવા કરું ?’

એ મધુર વચનોની જાદુઈ અસર થઈ. બન્ને વેશ્યાઓ તે પ્રભુના ચરણોમાં પડી અને ક્ષમા માગવા લાગી. તીર્થરામ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને આગાસન આપતાં શ્રીપ્રભુએ જણાવ્યું :

‘તમે પાપી નથી, પુણ્યાત્મા છો. પ્રભુના કૃપાપાત્ર છો. તે કરુણામય શ્રીહરિ બધાનું ભક્તું કરે છે. તમે તમારા મનમાંથી ગ્લાનિ કાઢી નાખો. નિત્ય હરિનું કીર્તન કરો.’

તે પાપીજન પ્રભુના સંસર્ગથી સુધરી ગયો અને શુદ્ધ વૈષ્ણવ બન્યો ગયો. બન્ને વેશ્યાઓને પણ પ્રભુએ હરિ નામનો આદેશ આપ્યો.

શ્રીપ્રભુ જ્યારે મલ્લાર દેશમાં પધાર્યા ત્યારે ત્યાં ભગવાંધારી ભરથરી સાધુની એક જમાત આવી હતી. તેમનો વેશ સાધુનો હતો, પણ તેમના આચારવિચાર ચોરલૂંટાર જેવા હતા. તેમણે શ્રીચૈતન્યના સેવક કૃષ્ણદાસને ફોસલાવી, પટાવી પોતાની જમાતમાં લઈ લીધા. શ્રી પ્રભુ તેને સમજાવવા ગયા, ત્યારે આ લોકોએ તેમની પર દંડા-લાઠીથી આક્રમણ કર્યું; પરંતુ શ્રીપ્રભુના દિવ્ય પ્રભાવથી તે અંજઈ ગયા અને કૃષ્ણદાસને પકડતો મૂકી ભાગી ગયા.

ત્યાંથી શ્રીપ્રભુ ભગવાન શંકરાચાર્યે સ્થાપેલ દક્ષિણ મહાશંકેરીમાં જઈ પહોંચ્યા અને ત્યાંથી બિડૂપીમાં આવેલ મધ્વાચાર્યના મઠમાં ગયા. ત્યાંથી પંદરપુર ગયા, ત્યારે શ્રી માધવેન્દ્રપુરીના શિષ્ય શ્રીરંગપુરીની તેમને મુલાકાત થઈ. તેમણે શ્રીપ્રભુ સાથે પ્રસંગ પડતાં, તેમના પૂર્વાશ્રમના મોટાભાઈની હકીકત જણાવી હતી.

‘આપ શ્રી જગન્નાથ મિશ્રના પુત્ર ધાવ, તે જાણીને ખૂબ જ આનંદ થયો. તેમના મોટા દીકરાએ અહીં જ સંન્યાસ લીધો હતો અને શંકરારણ્ય નામ રાખ્યું હતું; પરંતુ જે જ વર્ષમાં તેમણે શરીર છોડી દીધું.’

શ્રીરંગપુરીનાં દર્શનથી શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને ત્યાંથી ખંડવા દેશમાં ચોરાનંદી વનમાં આવી પહોંચ્યા. તે વનમાં લૂંટારા રહેતા હતા. તેમનો આગેવાન નૌરાજી ધણો જ દૂર અને ધાતકી હતો. તેના નામથી લોદો ધરચરતા હતા. તે વનના એક વૃક્ષ નીચે શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ આસન જમાવ્યું અને મીઠા રવરે શ્રી હરિના નામ ઉચ્ચારવા માંડ્યાં. નૌરાજીનો પકાવ તે જ વૃક્ષની નીચે હતો. તેના કાન પર શ્રીપ્રભુના મુખનાં હરિનામ પડતાં જ, તેનાં લાગ્ય જીઘડી ગયાં. તેનું પથ્થર જેવું હૃદય પણ પીગળી ગયું. તે શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ પાસે આવી વિનંતિ કરવા લાગ્યો :

‘પ્રભો ! આપે આજે મારા પર જાદૂ કર્યો છે. આપ જે મંત્રનો પાઠ કરો છો, તે મંત્રનો ઉપદેશ મને આપો. હું આપના ચરણની રજા છું. હિંસા, ચોરી, લૂંટફાટ કરીને મેં ઘોર પાપ એકઠાં કર્યાં છે. હું પતિત છું, પાપી છું, આપ મારો ઉદ્ધાર કરો.’

શ્રીપ્રભુએ તેને આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું :

‘નૌરાજી, તું ધણો જ લાગ્યશાળી છે. શ્રી કૃષ્ણકીર્તન કરવું, એ જ જીવનનો સાર છે. તું ગમરા નહીં. લગવાને જણાવ્યું છે કે, ‘લસેને કાઈ ગમે તેટલો દુરાચારી હોય, પરંતુ જો મને તે અનેરા ભાવથી લજે, તો તેને સાધુ જ માનવો. તારા પર પ્રભુની દયા છે, તેથી તને આ સદ્બુદ્ધિ સગી છે. હવે તું નિરંતર હરિનામનું કીર્તન કર.’

નૌરાજી પ્રભુને શરણે ગયો અને પ્રભુએ તેને મંત્રનો ઉપદેશ આપ્યો. સવાર થતાં જ ચૈતન્યપ્રભુએ ત્યાંથી ચાલતા માંડ્યું. એણે

નોરોણ બધુ જ છોડીને તેમની સાથે થયો. પ્રભુએ તેનો ઉદ્ધાર કર્યા માટે જ તેને સાથે લીધો હતો ત્યાથી નાસિક, પચ્ચટી વગેરેના દર્શન કરીને શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ ગુજ્જનમા વગેરગમા આવી પહોંચ્યા, ત્યાં જ નોરોણએ પોતાના દેહનો ત્યાગ કર્યો પોતાના શ્રીપ્રભુને તે નોરોણ પર પોતાના આત્મીયજન જેટલો ભાવ હતો તેમણે પોતે જ તેના નશ્વર દેહને સમાધિ અપાવી હતી સાચે જ ! જન્મથી હિંમા અને કૂં કમ્ કન્નાં એ લૂટારો અજરઅમર બની ગયો !

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ ગુજ્જાતના તીર્થરથાનોમા જમણુ કરતા કરતા હારકા પહોંચ્યા, અને ત્યાંથી પ્રભાસપાટણુ અને ગુપ્ત સરસ્વતીના દર્શન કરી પાછા ફર્યા તેઓ પાછા દક્ષિણુ માર્ગે જ ગાદાવરીને કિનારે કિનારે વિદ્યાનગર આવી પહોંચ્યા રાગ ગમાનદને પ્રભુના આગમનથી ખૂબ જ આનંદ થયો તેમના આગ્રહથી શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ બે નવુ દિવસ રોકાયા અને પછી થોડા જ દિવસોમા જગન્નાથ પુરીમા આવી પહોંચ્યા

શ્રી નામુદેન લદ્દાચાચે પ્રભુના નિવાસ માટે એકાંત સ્થાન પસંદ કર્યું હતું કટકના અધિપતિ મહારાજ પ્રતાપરુદ્રના પુરોહિત કાશીમિશ્રને રહેનારુ જે એકાંત સ્થાન હતું ત્યાં જ પ્રભુને રાખવામા આવ્યા તે સ્થાન તેમને ખૂબ જ ગમી ગયું !

પુરોહિત કાશીમિશ્રનુ હૃદય ભક્તિભાવથી ભરેલુ હતું તેમણે નિનનભાવે શ્રીપ્રભુને જણાવ્યુ કે, 'પ્રભો ! આ ઘર આપનુ જ છે આ દાસ પણ આપની સદા સેવા કરરો, એટલે મને સેવક ગણીને આપ જે આશા આપરો, તે હું માથે ઉગવીશ '

તે પછી શ્રી સાર્વભૌમ લદ્દાચાચે ચૈતન્યપ્રભુને કૃષ્ણદાસ, શિખી માઈતી, મુરાગિ, માધ્વી, પ્રહગ્ગિજ, પ્રદ્યુમ્ન મિશ્ર વગેરે જગન્નાથ મંદિરના અંતરગ સેવકોનો પગિયન કરાવ્યો તેમના પગિ સંપત્તી પ્રભુને ખૂબ જ આનંદ થયો તેમણે જણાવ્યુ કે, 'આપ

બધા ખૂબ જ ભાગ્યશાળી છો, કાળુ કે તમે નિરતર શ્રીજગતાધની પૂજનમાં યોજાએલા ગૃહો છો માથુસનુ એ જ મુખ્ય કર્તવ્ય છે કે, ભગવાનની સેવા-પૂજા સિનાયના બીજા બધા સસારી કાર્યો પગથી મન ઉડાની સે '

રાય રામાનંદના પિતા રાજા ભગાનંદજી પ્રભુના દર્શન કરવા માટે આવ્યા હતા તેમને જોઈ પ્રભુ ખૂબ જ આનંદમાં આવીને જણાવના લાગ્યા, 'સાચે જ આપ ધન્ય છો આપને રામાનંદ જેવા ભગવાનના ભક્ત પુત્ર છે, આપને મળીને મને ખૂબ જ આનંદ થયો '

ભગવાનંદજીએ સગળતાથી જણાવ્યું, 'પ્રભો ! હું તો આપનો દાસ છું આ અધમને આપના ચન્દ્રોનું શબ્દ આપો હું મારા કુટુંબપતિવાર સાથે આપની મેરા મારા માથુ છું માટે કૃપા કરી આપ મને આશા આપો.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ તેમની નિનયલક્ષિથી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા ભગવાનંદે પોતાના નાના પુત્ર વાણીનાથને પ્રભુની સેવામાં ત્યાં મૂકી દીધો.

ઈશ્વરપુરી મહારાજનો 'ગોવિંદ'નામનો નોકર શ્રીપ્રભુ પાસે આવી પહોંચ્યો અને પુરી મહારાજના વિદેહના સમાચાર આપતા, તેણે જણાવ્યું કે, 'પ્રભો ! તેમણે દેહનો ત્યાગ કરતી વખતે મને આજ્ઞા આપી હતી, તે પ્રમાણે હું આપની સેવામાં હાજર થયો છું '

ઈશ્વરપુરીનું અમરણ થતા જ, શ્રી ચૈતન્યપ્રભુની આખમ આમ્ર આવી ગયા પોતાના દીક્ષાગુરુને યાદ કરતા, તે કહેના લાગ્યા કે, 'પુરી મહારાજનો માગ પર ખૂબ જ પ્રેમ હતો તેઓ મને મન દીક્ષા આપી ચાલના ગયા, ત્યાં જાદ ફરીથી મને તેમના દર્શન થયા નથી અહા ! અતકાળે ગુરુદેવે મને યાદ કર્યો, એ જ મારા અહો ભાગ્ય ! ભાઈ ગોવિંદ, તું ભલે મારી પાસે રહે '

ગોવિંદ પ્રભુનો અતરંગ સેવક બની ગયો હતો અને પ્રભુની

સર્વ ઇચ્છાઓ સમજીને તે પ્રભાષે નર્તનો હોતો

પ્રભુએ પોતાના મેન-ફ્રંડ્સને જગનાથના મહાપ્રસાદ માથે નરહીપ મોકલ્યો તે શયિમાતાને મળ્યો અને તેમને શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુએ મોકલેલ પ્રસાદ આપ્યો તેના આગમનની ખબર મળતા જ, નરહીપના ગદા ભક્તજનો ભેગા થઈ ગયા શ્રીવાસ, અઢૈતાચાર્ય, વદેશ્વર, વિદ્યાનિધિ, ગદાધર, શિવાનંદ, હરિદાસ, રામુદેવ પ્ત, ગદન, નંદન, શ્રીમાન, શ્રીમાન ત્રણે પ્રભુના ભક્તજનો પ્રભુના દર્શન પૂના માટે જગનાથ જ્યાં તેનાં થઈ ગયા

દક્ષિણુયાના વખતે શ્રીચૈતન્ય પ્રભુને શ્રી પગમાન દપરી નામના એક સાધુ મળ્યા હતા તેઓ ગગાગ્નન અને તીર્થયાત્રા કરવા માટે નીકળ્યા હતા પરંતુ તેમણે નરહીપ તરફ પ્રવાણ કર્યું ત્યારે ત્યાં પ્રભુના આગમનના સમાચાર સાંભળતા જ, સૌથી પહેલા જગનાથ પહોંચી ગયા અને પ્રભુની પાસે જ ન્હા

પુરુષોત્તમ આચાર્ય નામે નરહીપના પ્રભુના અતરંગ ભક્ત હતા પ્રભુએ સન્યાસ માટે પ્રવાણ કર્યું, ત્યારે તેમને ખૂન જ લાગી આવ્યું હતું અને તેઓ કાશી ચાલ્યા ગયા હતા તેમણે સ્વામીશ્રી ચૈતન્યાનંદજી પાસે સન્યાસદીક્ષા લીધી હતી અને પોતાનું ‘અરૂપ’ નામ રાખ્યું હતું ‘દક્ષિણુયાનાથી પ્રભુ પાછા જગનાથમા આવી પહોંચ્યા છે,’ એ સમાચાર મળતા જ તે ‘અરૂપ’ મહાગજ પર જગનાથમા આવી પહોંચ્યા પ્રભુએ તેમનો હૃદયથી સંકાર કર્યો તે ‘દામોદર અરૂપ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા અને પ્રભુની સેવામા જ તેમણે પોતાના જીવનને સફળ બનાવ્યું તેમનું જીવન ખૂન જ લાભમય, પ્રેમ મય અને પ્રણયમય હતું તેમણે લખેની પ્રભુજીની લીલાની નોંધ ‘અરૂપ દામોદરના કડયા’ તરીકે તે અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે

કટક દેશના મહાગજ પ્રનાપરદને શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ વિશે ભક્તિ મળી હતી તે મોટે ભાગે જગનાથ પુરીમા જ જોતા હતા ‘શ્રી

ચૈતન્યપ્રભુ ગજલનનમા પધારી દર્શન આપે, 'તેની ભાવના તેમને
જાગી તેથી તેમણે સાર્વભૌમ લદ્દાચાર્યને ખબર આપી તેમણે શ્રી
પ્રભુ પાસે જઈને પ્રાર્થના કરી કે, 'પ્રભો, આપ અભનદાન આપો,
તો નિવેદન કરુ, આપે મારી પ્રાર્થના સીમન્ની પડશે' સગ
હૃદયથી શ્રી પ્રભુએ જણ્યા-શુ કે, 'લદ્દાચાર્ય નહારાજ' આપે તો
ભારે નાત કરી! અત્યારથી વચને બાધી હો છો! આપની નાત
માનના જેની હરો તો માનીશ, નહિ તો 'ના' કહી દર્શન પણ
આપ 'ના' પાડવી પડે એની નાત જ શુ કામ કરો?'

લદ્દાચાર્યએ પ્રભુની સમતિ મેળવતા, જણ્યા-શુ કે, 'પ્રભો!
મહાગજ પ્રતાપરૂપ આપના દર્શન કર્યા અને આપને ગજલનનમા
પધનના ચાહે છે, તો આપ તેને કૃતાર્થ કરો, તેની માગી પ્રાર્થના છે'

તે સાલગતા જ પ્રભુએ કાન પગ હાથ મૂળ દીધા અને હૃદયનો
અણુગમે બતાવના, જણ્યા-શુ

'અરે! લદ્દાચાર્યશ્રી, આપ આ શુ કહી નહા છો! માગ
સન્નામીને ગજલનન કેવળ લવા આપ જેના નિહાન આરી સમતિ
આપરો, તો માગ ધર્મની નક્ષા શી રીતે થને? આજુ બને તે,
મારે પુરી છોડવું પડે! સસારી નિર્યોમા ક્રમાયેના ગજના દર્શન!
આપ કેની દુખાવ વાત કરો છો, મહાગજ'!

निष्किंचितस्य भगवद्भक्तोन्मुखस्य

પાર પર જિગમિષોર્મગસાગરસ્ય ।

सदर्शनं प्रियणिनामय योपिता च

હા હન્ત હન્ત પ્રિયમક્ષણતોગ્યસાધુ ॥

જે માણસ અકિચન છે, કેવળ ભગવદ્ભક્તના નામને
અને સમારસાગરની પાગ જરા છડે છે, એને માગે વિદ્યુત જે
શ્રીઆનુ દર્શન એ નિમિષક્ષણ રાત પણ વધુ નહીં

લદાચાર્યજીએ નમ્રતાથી જણાવ્યું, ‘ પ્રભો ! આપ જણાવો છો, તે રાત બગગર છે, પરંતુ મહાગર પન્થ લખ છે અને જગતાથજના મેરક છે આપના ચગ્ગોમા તેમને અનુગમ છે, એટલે તેમણે પધગમણીની રાત કરી છે આપે તો ગગી અને વિપયા જોનો પણ ઉદાર કરાનો છે ! ’

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ તો પરમ ત્રિગગી હતા તેમને ગજની રાત ગમી નહિ પોતાના નિશ્ચયમા મક્કમ રહેતા તેમણે જણાવ્યું

‘ મહાશયજી ! સાપ દેખતા જ ચિત્તમા લન થાય છે, એ ગીતે વિપયા પુરગોના દર્શનથી ત્રિગગી સન્યાસીને ઉચે ક્ષાભ અગવો જોઈએ તેના સગથી અને રાત્રાલાપથી તો ફજ જ લાગતું જોઈએ ’

શ્રી સાર્લોમ લદાચાર્ય કાઈ ઉત્તર આપી શક્યા નહિ શ્રી પ્રભુજના દદ નિશ્ચય માટે તેમને માન જગ્યું અને તેઓ પોતાને ઘેર ગયા

થોડા રખત પછી, ગજકાજથી નિવૃત્ત થઈને વિનયનગગથી રાય ગમાનદજી શ્રીપ્રભુના દર્શન કરા પુરી આની પહોચ્યા તેમને જોતા જ નજુ ખૂમ આનદમા આનીને કહેવા લાગ્યા, ‘ અહો મને માન ગમ જ મળ્યા નથી, પરંતુ ગમ સાથે આનદ પણ મળ્યા છે એટલે મારા આનદની મીમા રહી નથી હવે નિનતર આનદ સાગગમા ફૂલકીઓ મારીશ ’

નય ગમાનદે વિનયીલાવે જણાવ્યું કે, ‘ પ્રભો ! કન્કના નરેશ પ્રતાપરુદ્રને મે ગજકાજથી નિવૃત્ત થવા જણાવ્યું છે પ્રસંગ નીકળતા, મે આપની વાન કરી તો તે ખૂમ જ આનદમા આની ગયા અને મને આપનો સેરક મળી, અતિશય માન આપ્યું તેમની આપના પ્રયેની લક્ષિત જોઈ મને પણ વિરોધ આનદ થયો ’

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ તે જામતમા વિરોધ ધ્યાન ન આપતા,

સામાન્યપણે જણાવ્યું, 'રાય મહાશય! ભગવાનના સેવકોને તો બધા જ સારી રીતે માન આપે છે તેમા રાય કે રક બધા સરખા છે '

એ રીતે વાર્તાનિબંધ કરીને, બંને છૂટા પડ્યા રાય રામાનંદ તે પછી જગન્નાથપુરીમા જ ગહેના લાગ્યા

વૃદ્ધ અદ્વૈતાચાર્ય સાથે બસોએક ભક્તજનો નદીયાથી પગપાળા ચાનતા અને 'હરિબોલ'નો મવુર ધ્વનિ કરતા, વીસ દિવસે જગન્નાથપુરીમા આવી પહોંચ્યા

આ બાબુ જગન્નાથ ભગવાનની રથયાનાનો સમય આનંદો હતો, તેથી ઘણા ભક્તજનો પુરીમા ભેગા થયા હતા પ્રભુના ભક્તજનોને જિતરવાની અને તેમના મહાપ્રસાદની વ્યવસ્થા કટકનરેશ પ્રતાપરુદ્રે જગન્નાથ મંદિર તરફથી કરી હતી, બધા ભક્તજનોની મંડળી પુરીમા આવી પહોંચી અને ભજનકીર્તન કરતી શ્રી ચતુર્થપ્રભુના નિવાસ સ્થાને જઈ રહી હતી ।

ગજમંદિરના ઝરખામા શ્રી પ્રતાપરુદ્રની સાથે વાસુદેવ સાર્વભૌમ અને ગોપીનાથ જીભા હતા અને પ્રભુના ભક્તજનોના નામ ઘડીને તેમનો પરિચય કરાવતા હતા શ્રીપ્રભુએ સ્વરૂપ દામોદર અને ગોવિંદને ચંદનમાળા લઈને મંડળીની સામે મોકલ્યા થોડીદારમા ભક્તમંડળી આની પહોંચી પ્રભુજી પોતે આગળમા જ જિભા હતા દ્વરથી કીર્તનનો પરિચય ધ્વનિ સાલળતા, તે ભાવાવેશમા આવીને નાચનાચ્છાગી ગયા નવહીપમા કરેલા કીર્તનો તેમને યાદ આવ્યા હતા ।

એટલામા અદ્વૈતાચાર્ય મંડળી સાથે આની પહોંચ્યા તેમને પ્રભુજી ભેગી પડ્યા અને પછી એકેએક ભક્તને ભેગીને તે આનંદસાગરમા નાચના લાગ્યા શ્રીચેતન્ય પ્રભુ બધા ભક્તોને વારવાર જોતા હતા તેમની નજરે હરિદાસ આવ્યા નહિ, એટલે તેમણે પૂછ્યું તો ખમર મળી કે, 'હરિદાસ પુરી સુધી તો આન્યા છે, પણ રસ્તામા જ ક્યાક રોકાઈ ગયા હશે '

જેયાર ભક્તજનો તેમને શોધવા નીકળી પડ્યા, તો હરિદાસજી એક ઝાડ નીચે બેસા હતા. ભક્તજનોએ જણાવ્યું કે, 'હરિદાસજી ! ચાલો, આપને પ્રભુજી યાદ કરે છે.'

ખૂબ જ દીનતાભરી વાણીથી હરિદાસે જણાવ્યું,

‘અરે ! હું તો નીચ અને પતિત છું. મારાથી મંદિર પાસે કેમ જવાય ? મહાપ્રભુના ચરણોમાં મારાં વંદન કહેજો. હું તો આ ઝાડ નીચે જ પડ્યો રહીશ.’

ભક્તજનોએ જઈને હરિદાસનો સંદેશો કહ્યો, તે સાંભળતા જ શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ આનંદમાં આવી ગયા અને હરિદાસના શીલ, સ્વભાવ અને ચારિત્ર્યનાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

‘આ હરિદાસ સાચો ભક્ત છે. તે પોતાની જાતને તણખલાથી પણ વધારે નીચ-હલકી માને છે ! એ જ કૃષ્ણકાર્તનનો ખરો અધિકારી છે, ચાલો આપણે તેનાં દર્શન કરીએ.’ એમ કહેતાં જ શ્રીચૈતન્યપ્રભુએ ચાલવા માંડ્યું અને સર્વ ભક્તજનો સાથે તે હરિદાસની પાસે આવી પહોંચ્યા.

હરિદાસ જમીન ઉપર પડ્યા પડ્યા ભજવાનનાં નામ મોટેથી બોલી રહ્યા હતા, ત્યાં શ્રીપ્રભુજીને દુરથી જ આવતા જોઈ, તે તેમનાં ચરણોમાં ઢળી પડ્યા. શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ હરિદાસને પોતાના બે હાથે ઉઠાવી ગળે લગાવી દીધા.

હરિદાસ ધણી જ આકુળવ્યાકુળ થઈ જણાવવા લાગ્યા, ‘પ્રભો ! હું અત્યંત પતિત અને નીચ જન છું; માટે મને અહીં જ રહેવા દો. મારાં અશુદ્ધ અંગોનો સ્પર્શ આપ ન કરો.’

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ ખૂબ જ સ્નેહથી જણાવ્યું, ‘હરિદાસ ! આપનાં અંગ પરમ પાવન છે. આપનાં અંગોના સ્પર્શથી મારાં ક્રોટિ ક્રોટિ જન્મોનાં પાપ નાશ પામી જશે. આપ જેવા પરમ વૈષ્ણવ ભગવદ્-

લકતો સર્વ જનોને પવિત્ર કરે છે, માટે આપ મારી સાથે ચાલો. '

શ્રીપ્રભુ હરિદાસને પોતાના નિવાસસ્થાને લઈ ગયા અને ત્યાં કૂલવાડીમાં એકાંત કોટડી હતી, તે રહેવા આપી. પછી બધા લક્ત-જનોને સાથે લઈને પ્રભુ સમુદ્રસ્નાન કરવા ગયા અને ત્યાંથી જગ-ન્નાથનાં દર્શન કરીને તેમના ઉતારા પર આવી પહોંચ્યા. લક્તજનો માટે પ્રસાદ આપી પહોંચ્યો. પ્રભુ પોતે લક્તજનોને પીરસવા લાગ્યા અને આગ્રહ કરીને બધાને જમાડવા લાગ્યા. બધા લક્તજનોના જમી લીધા પછી પ્રભુએ પણ નિજ લક્તજનો સાથે પ્રસાદ લીધો.

ગૌડીય લક્તજનો શ્રીપ્રભુની પાસે જ રહેવા લાગ્યા અને રોજ જગન્નાથ મંદિરમાં જઈ ભજનકીર્તન કરતા હતા. લક્તજનોની ચાર મંડળી બનાવી, શ્રીચૈતન્યપ્રભુ તેમની વચ્ચે કીર્તન કરતા ચાલતા હતા. તેમના શરીરમાં પ્રેમના સાત્વિક ભાવો ભગવાન હતા. પુરીનિવા-સીઓ તેમનાં કીર્તનની વિવિધ લીલાઓ જોઈને આશ્ચર્યમુગ્ધ બનતાં હતાં.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ કીર્તન કરતાં કરતાં જ લક્તજનો સાથે મંદિરની પ્રવક્ષિણા કરતા હતા. બધા લક્તો એકીસાથે મધુરસ્વરે ભગવાનનાં સ્તોત્રો ગાતા હતા. જગન્નાથના પૂજારી તે લક્તજનોને પ્રસાદી, માળા, ચંદન, દુલસી વગેરે આપતા હતા.

રથયાત્રાના ત્રણેક દિવસો બાકી હતા. કટકના મહારાજ પ્રતાપરદ પુરી આવીને રથા હતા. રાય રામાનંદ, સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય વગેરેની ઇચ્છા હતી કે, 'શ્રીચૈતન્યપ્રભુ મહારાજને દર્શન આપી, તેમને કૃતાર્થ કરે;' પરંતુ આ બાબતમાં શ્રીપ્રભુ પોતે ખુબ જ સંકોચ રાખતા હતા અને જણાવતા હતા કે, 'તમે બધા મહાતુભાવો છો અને તે મહારાજ પણ ભાગ્યશાળી છે; પરંતુ હું તો સંન્યાસી ! લોકો ભણેને આખો દિવસ ખરાબ કામો કરતા રહે; પરંતુ સંન્યાસીથી એક પણ ખરાબ કામ કેમ થાય ? અસ્વચ વસ્ત્ર પર નાનકડો ગ્રંથ પણ દેખાઈ

આવે ! લોકો જનજનની ચર્ચા કર, એવો અવકાશ તેમને શા માટે આપવો ?'

પ્રભુની એ નાન સાલગી, ભક્તજનો પણ સંદાય મેવતા હતા મહાગજનો ગજકુમાર ખૂબ જ મુદર હતો ગય ગમાન દુઃખે એક વખતે વેશભૂષા વગેરે પહેગીને તે ગજકુમારને ખૂબ જ શણગાર્યો અને તેને જગન્નાથના દર્શન કરના લઈ ગયા શ્રીચૈતન્ય પ્રભુને એ ગજકુમાર જોના જ દૃષ્ટિભાર જાગ્યો અને તેઓ 'દૃષ્ટુ, દૃષ્ટુ' કહી તેને ભેગી પથા ગજકુમારના હૃદયમા ખૂબ જ સાત્ત્વિક ભાવ જાગ્યો અને તે પ્રભુનો ભક્ત બની ગયો.

શ્રી જગન્નાથજીના મંદિરથી બે માઈલ દૂર ગુટિયા નામનું ઉદ્યાનમંદિર છે ગયયાના વખતે જગન્નાથની સનારી ત્યા જઈને અટકે છે અને ભગવાન એક અંકનાડિયા સુધી ત્યા નિરાસ કરે છે અને પછી પાછા ફરીને મંદિરમા બિગળે છે.

આ ઉદ્યાનમંદિરને સાફ-સ્વચ્છ કરવાનું કામ શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ ઉપાડી લીધું આકુ, ટોપલી વગેરે ઉપયોગી સાધનો લઈને પૂજારી અને ભક્તજનો સાથે તેઓ 'ગુટિયા' પહોંચી ગયા અને ખરપડી, સાવરણી વગેરે લઈને બધાની સાથે સફાઈના કામમા લાગી ગયા તેમના શરીરમાથી પગસેનાના બિદુઓ ટપકી રહ્યા હતા પોતે કચરો સાફ કરતા જતા અને બીજા ભક્તજનોના ઉત્સાહમા વધારો કરતા હતા આમ દોઢસો ગજ લાખ ઉદ્યાનમંદિર સાફતુનર થઈ ગયું, તે પછી ઘડાઓ ભરી ભરીને પાણીથી તે મંદિરને ધોઈ સ્વચ્છ કરી નાખ્યું ત્યાં જાદ પ્રભુ ઉન્મત્ત થઈને ત્યા સકીર્તન કરના લાગ્યા તેથી તેમનો થાક જીતરી ગયો અને પછી સરોવરમા જઈને ભક્ત જનો સાથે તેમણે રનાન કર્યું.

ગયયાનાનો દિવસ આની પહોંચ્યો જેટની પૂર્ણિમાથી જેટની અમાસ સુધી જગન્નાથ ભગવાન મહાલક્ષ્મીની સાથે એકાતમા વાસ

કરે છે. પડવાને દિવસે નેત્રોત્સવ થાય છે, સ્વારે જગન્નાથજીનાં દર્શન થાય છે. ખીજ અથવા ત્રીજને દિવસે ભગવાન રથ પર બિરાજમાન થઈને શ્રી રાધાજીની સાથે એક અડવાડિયા સુધી રહેવા માટે સુંદરાચલ જાય છે અને તેજ રથયાત્રા કહેવાય છે. અને વિશ્રામ પછી રથ પાછો ફરે છે, તેને ‘બિલટી રથયાત્રા’ કહે છે.

રથયાત્રામાં ત્રણ રથ હોય છે. સૌથી આગળ જગન્નાથજીનો રથ, તેની પાછળ બળરામજીનો અને છેલ્લો સુભદ્રાજીનો રથ હોય છે. સવારે રથ સિંહદ્વાર પાસે જોભો રહે છે. એકાંતના પંદર દિવસોમાં ‘દયિતા’ જાતિના ભક્તજનો ભગવાનની ખાસ મેવામાં રહે છે. તેઓ જગન્નાથજીને સિંહાસન પરથી લાવીને રથમાં પધરાવે છે અને પછી ભક્તજનો તે રથોને દોરડાથી બાંધી ખેંચવા લાગે છે.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ ભક્તજનોની મંડળી સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મહારાજ પ્રતાપસ્થ દાયમાં સોનાનો બનાવેલો સાવરણો લઈને ગ્તો સાફ કર્યો; તે પછી તેમણે જગન્નાથનાં પૂજન-અર્ચન કર્યા અને પછી હજારો ભક્તજનો રથને ખેંચવા લાગ્યા. શ્રીપ્રભુએ દશ મંડળીઓમાં પોતાના ભક્તજનોને વહેંચી દીધા હતા અને તે પોતે રથની આગળ નૃત્ય કરતા ચાલતા હતા. એક મંડળીમાંથી ખીજ મંડળીમાં એમ શ્રીપ્રભુજી દશેક મંડળીઓમાં નૃત્ય કરતા ફરી વળતા હતા !

મહારાજ પ્રતાપસ્થ પોતાના પરિવાર સાથે તેમનાં અહ્લુન નૃત્ય જોઈ, ખૂબ જ પ્રસન્ન થતા હતા. જે લોકોએ તેમનાં એ અસૌકિક નૃત્યો જોયાં નહોતાં, તે તો એ જોઈ મુગ્ધ બની જતા હતા. ‘હરિ ખેલ, હરિ ખેલ’ના મધુર ધ્વનિથી ભક્તજનો આનંદમાં આવી જતા હતા. શ્રીપ્રભુના ભક્તજનો જગન્નાથની સ્તુતિ કરતા કરતા તેમની સાથે સાથે ચાલતા હતા. જગન્નાથજીનો રથ ધીરે ધીરે આગળ વધતો હતો. ઝાંઝ, મૃદંગ, કરતાલ વગેરે વાદ્યો તાલ સાથે વાગતાં હતાં.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ રથની ચારે બાજુ પ્રદક્ષિણા કરતા હતા, તેમની

સાથે સાથે લક્ષ્મણીઓ પણ ફરતી હતી. જ્યો ધીર ધીરે બલગડી નામના ગયાને પહોંચી ગયા ત્યાં જા બપોરના સમયે શ્રીગંગાથરુને ભોગ વગવે છે. લક્ષ્મણનોની ખૂબ જ ભીડ જામી હતી. શ્રીપ્રભુ પાસેના બગીચામાં વિશ્રામ કર્યા ચાલ્યા ગયા, તેમની સાથે બધા ભક્તો પણ ગયા. એક સુદઃ વૃક્ષની ચીત્ર જાણમાં શ્રીપ્રભુ પગ પગ રાખીને સત્તા સકીર્તન અને નૃત્ય કરાવી તેમના અંગે શિથિલ થઈ ગયા હતા તેઓ પોતે અધીર આખ મીચીને ભાના વેશમાં સૂતેલા હતા!

સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્યની સાથે કર્મનરશ પ્રતાપરુદ તે બગીચામાં આવી પહોંચ્યા મહારાજે પોતાના ગજશાહી ન્ત્રો ઉતારી દીધા હતા. હા, ચામડા, મુગડા જેવે ગજચિહ્નોનો પણ તેમણે ત્યાં કર્યો હતો. સામાન્ય રીતે ઓઢીને ખુલ્લે પગે જ તે પ્રભુના દર્શન કર્યા ચાલ્યા, સાથે અગ્રક્ષેત્રને પણ આવવા દીધા નહિ.

શ્રીચૈતન્ય પ્રભુની પાસે જઈને, મહારાજ તેમના ચગણામાં બેસી ગયા. ધીર ધીરે તે પ્રભુના પગ દબાવવા લાગ્યા અને માંગ મધુર અર્થો લાગતના શ્લોકો જાના લાગ્યા. શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ તે મધુર શ્લોકો સાલગતા પ્રેમઅભાધિમાં આવી ગયા થોડીવારે તે ભાનમાં આવ્યા અને બેગ થઈ ગયા. મહારાજને જોઈને ભેગી પડતા, તે જોઈને લાગ્યા.

‘અહા, મહાભાગ! આપ ધન્ય છો. આજે મને પ્રેમામૃતનું પાન કરાવી, આપે મને ઋણી બનાવ્યો છે. હું આપને બદનામાં શું આપી શકું? મારી પાસે તો આ પ્રેમાલિંગ છે, તેજ હું આપને આપું છું.’

એમ કહી, શ્રીપ્રભુ તેમને ફરીથી ભેગી પડ્યા. મહારાજ પ્રતાપરુદ તો ખૂબ જ રાગ થઈ ગયા. અયત નમ્રતાથી તેમણે જણાવ્યું કે, ‘પ્રભો! હું તો આપનો દાસાનુદાસ છું. આજે માર

જીવન ધન્ય બન્યું છે. મારી જગન્નાથજીની સેવા આજે મને સફળ થઈ! આપનો હું દાસ બની રહું, એટલી જ મારી ભીષ છે. '

તેમનાં વાણી અને વર્તન જોઈ શ્રીચૈતન્ય પ્રભુ ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈ ગયા, એટલામાં તો મહાપ્રસાદના ધાગ આવી પહોંચ્યા. શ્રીપ્રભુ પોતે બધાને પીરસવા લાગ્યા. મહારાજ પાત્ર લક્તજનોમાં લગા ગયા હતા. બધાંની સાથે શ્રીપ્રભુએ તે મહાપ્રસાદ આરોગ્યો અને ઘોડીવાર આરામ કરીને ફરી પાછા રથ આગળ ચાલ્યા. મહારાજની સાથે શ્રીપ્રભુ રથને ખેંચી રહ્યા હતા અને લક્તજનો કીર્તન કરતા હતા. સાંજ થતાં પહેલાં તો રથ ગુંટિયાબવન પાસે પહોંચી ગયા અને ત્યાં નવ દિવસ સુધી ગ્ધ ગખવામાં આવ્યા. શ્રીચૈતન્ય પ્રભુએ પધ પોતાની લક્તમંડળી સાથે નવ દિવસે ત્યાં જ આનંદમંગળમાં પસાર કર્યા અને ત્યાંથી 'જિલ્દી રથયાત્રા' કરીને જગન્નાથના મંદિરમાં રથ પધરાવવામાં આવ્યા.

રથયાત્રાનો એ મહોત્સવ પૂરો થયા પછી, નવદ્વીપના ગૌડીય લક્તજનોએ શ્રીપ્રભુની વિદાય લીધી. તે લક્તજનોનું હૃદય વિવશ બન્યું હતું. શ્રીપ્રભુનાં નેત્રોમાં પથ્થુ જળ ભરાઈ આવ્યાં અને તેમણે એકેએક લક્તજનને આલિંગન આપી, વિદાય આપી, તે લક્તમંડળીને ધણે દુર સુધી તેઓ જાતે મૂકવા ગયા.

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ ઘણા વર્ષો સુધી જગન્નાથપુરીમાં જ નિવાસ કર્યો હતો અને નિન્ય જગન્નાથનાં દર્શન કરી ત્યાંથી જ સંકીર્તન ભક્તિનો તેમણે ખૂબ જ પ્રચાર કર્યો.

શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુની એ સંકીર્તન લીલા ગાતાં, શ્રી નીલકંઠુરે શ્રી ગૌરાંગરમરણમંગલ સ્તોત્રમાં ગાયું છે કે,

યૌદ્ધાન્ જૈનાન્ મજનરહિતાન્ તત્ત્વવાદાહતાઞ્ચ
માયાવાદહૃદનિષતિતાન્ શુદ્ધમકિપ્રચારૈઃ ।

સર્વાન્ ચૈતાન્ મજનકુશલાન્ યશ્ચકારાત્મશક્ત્યા
યંદેઽહં તં યદુમતધિયાં પાવનં ગૌરચન્દ્રમ્ ॥

ભજન-કીર્તનથી વિમુખ એવા જૈન, બૌદ્ધ, તત્ત્વવાદીઓ, માયાવાદીઓ વગેરેને જેમણે શુદ્ધ ભક્તિના પ્રચારથી અને આત્મ-શક્તિથી ભજન-કીર્તનમાં કુશળ બનાવ્યા; એ રીતે બીજા પણ અનેક મત-પંથવાળાઓને પવિત્ર બનાવ્યા, તે શ્રી ગૌરચંદ્ર ભગવાનને હું પંદત કરું છું.

કાશીમિશ્રદ્વિજયચરણે શુદ્ધચામીકુરામો
ઘાસશ્ચક્રે સ્વજનનિકરૈર્યૈઃ સ્વરૂપપ્રધાનૈઃ ।
નામાનન્દં સઠ્ઠલસમયે સર્વજીવાય યોઽદાત્
તં ગૌરાંગં સ્વજનસહિતં ફુલ્લમૂર્તિં સ્મરમિ ॥

જગન્નાથપુરીમાં કાશીમિશ્ર પૂજારીના ચમરી જેવા સ્વચ્છ ધવલ ભવનમાં શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ ધામોદગ્ધ-૨૩૫ જેવા ભક્તજનોની સાથે નિવાસ કર્યો હતો અને હમેશા સર્વ જીવોને શ્રીકૃષ્ણના નામકીર્તનનો આનંદ આપ્યો હતો; એના તે પ્રફુલ્લમૂર્તિ શ્રીગૌરાંગદેવને તેમના ભક્તજનો સહિત હું યાદ કરું છું.

નીલાગેશે રથમધિગતે વૈષ્ણવૈર્યંસ્તદગ્રે
નૃત્યન્ ગાયન્ હરિગુણગણં છાવયમાસ સર્વાન્ ।
પ્રેક્ષૌઢીયાન્ ગજપતિમુખાન્ સેવકાન્ શુદ્ધભક્તાન્
તં ગૌરાંગં સ્વસુખજલધિ માવમૂર્તિં સ્મરમિ ॥

જ્યારે જગન્નાથના વૈષ્ણુવ ભક્તજનો રથયાત્રાને નિમિત્તે શ્રી જગન્નાથના રથને નીલાચલ પર્વત પાસે લઈ ગયા, ત્યારે શ્રી ચૈતન્ય-પ્રભુ તે રથની આગળ નાચતા, કૂદતા અને નામ-સંકીર્તન કરતા ચાલતા હતા; તેમ જ ઓઢૂ દેશના ગજપતિ વગેરે સર્વ શુદ્ધ ભક્તજનો અને સેવકોને પ્રેમરસમાં તરબોળ કરતા હતા; એવા પ્રેમરૂપી સુખ-સાગર અને ભાવમૂર્તિ શ્રીચૈતન્યપ્રભુને હું યાદ કરું છું.

૫ : પ્રેમરૂપ શ્રીચૈતન્ય

પયોરાશેસ્તીરે સ્ફુરદુપવનાલોકલનયા

મુદુર્વેન્દારણ્યસ્મરણજનિતપ્રેમવિવશ ।

કચિત્ કૃષ્ણાવૃત્તિપ્રચલનરસો ભક્તિરસિક

સ ચૈતન્ય કિં મે પુનરપિ દશોર્યાસ્યતિ પદમ્ ॥

સમુદ્રને કિનારે આવેલ નન-ઉપવનોની સ્થામ કળા બેઠીને, શ્રી ચૈતન્યપ્રભુને વૃદાવનનુ રમણ્ય ધર્મ આવતું હતું અને તેથી તેમને જે શ્રીકૃષ્ણ વિષે પ્રેમ જાગતો હતો, તેમાં તે નિરાશ બની જતા હતા અને કૃષ્ણીક નામ ‘કૃષ્ણ કૃષ્ણ’ કહેતા તેમનામાં ભક્તિગ્ધસને પ્રનાહ પડેના લાગતો હતો, એવા ભક્તિગ્ધસિઃ શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ મારી બે આખોને ફરી મારે બેના મળરો ?

જગન્નાથપુરી શ્રી ચૈતન્યપ્રભુનું પ્રિય ધામ બની ગયું હતું સન્યાસ લીધા પછી તેમણે દક્ષિણ દેશની યાત્રા કરી અને પાછા ફરતા, જગન્નાથપુરીમાં જ નિવાસ કર્યો તેથી આ પુરી શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ-સંપ્રીતનમાં મોખરે આવે છે રથયાત્રાને મારણે ૬૦ વર્ષ હજારો યાત્રિકા અહીં ભેગા થતા અને શ્રી ચૈતન્યપ્રભુના સંકીર્તનો બેનાનો લાલ લઈ શકતા બગાલના ભક્તજનો પણ ત્યાં આવીને વસ્યા હતા પુરીમાં નિવાસ કરીને શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ અને દીન, પાપીજનોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, તે સાથે તેમણે સ્નાનસંધર્મના નિયમો અને ત્યાગી ઇનનની પ્રત, તપ સયમ નગેરે નીતિને પણ સખત રીતે અપનાવેલ છે

શ્રીપ્રભુની સેનામાં જેવા નાના હર્દિદાસ અને મગા કૃષ્ણદાસ મા નિયમપાલનની વૃત્તિની જગાક શિથિલતા જણાતા શ્રીપ્રભુએ તે બંનેનો ત્યાગ કર્યો હતો, આમ છતાં તેમના અગત સાથી અને મોટાભાઈ ગણાતા અનુદૂત શ્રી નિત્યાનંદ મહારાજને તેમણે ખાસ

આમલ ધીન, પુનઃખજિનો પ્રયાગ કર્યા મગ્નેશમા મો ની આપ્યા હતા, જેમણે પાલખીથી ગુરુ ધર્મમાં પ્રવેશ કરીને પાણી, પુનઃખજિનો નિરોધ પ્રયાગ કર્યો હતો તેમના પુત્ર શ્રી નિવ્યંશ બગાડના એક પુત્ર સંપાદના આદ્ય કર્તવ્ય ગણાય છે અને તેમના શર કુળની પાંચગ આજ્ઞાથી હયાત છે

શ્રી નિત્યાનંદજીના ગૃહગથાગ્રમ પ્રવેશને શ્રીપ્રભુએ સધાની લીધા હતો અને લોકનિર્વાણી પરમા નહિ જ્ઞાતા, શ્રી પુનઃખજિના પ્રયાગમાં નિરોધ ધ્યાન આપવાની પ્રભુએ તેમને સૂચના કરી હતી

જ્ઞાનાથપુત્રીમા નિરામ જ્ઞાતા જ્ઞાતા શ્રીપ્રભુની પ્રેમભક્તિ ઉપર અગ્ર પાંચુ જ્ઞાતી ગઈ તેમને વૃદ્ધવનની સારા કરવાની ભાવના જાગી અને એક વિજયાદશમીએ બે ચાગ બજાજનોતે માથે લઈ, ગોક દશના માર્ગ દર્શન કર્યા તેમણે પ્રણામ કર્યું એગિસા પ્રાપ્તને છે આવેન પદ્મા-ભાગીરથીના દર્શન થતા જ, શ્રી પ્રભુ ખૂબ જ આનંદમાં આવી ગયા તેમને જન્મભૂમિ અને જનની(માતા)ની સ્મૃતિ તાજી થઈ અને થોડા જ દિવસમાં તેઓ શાંતિપુરમાં શ્રી અદ્વૈતાચાર્ય મહાનંદને ત્યાં આવી પહોંચ્યા સચિમાતાને આ અવન મળતા જ પાતળીમાં મેસીને પોતાના લક્ષ્યપુનના દર્શન કરવા, તેઓ શાંતિપુર આવી પહોંચ્યા શ્રીપ્રભુ તેમના દર્શન કરવા સામે ગયા અને તેમના ચરણોમાં આગોળના લાગ્યા

જ્યારે શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ શાંતિપુર ગયા હતા, ત્યારે સખગામના ગદીશ ગોવર્ધનદાસના પુત્ર રઘુનાથદાસ તેમના દર્શન કરવા શાંતિપુર આવ્યા અને સાત દિવસ સુધી શ્રીપ્રભુની સાથે રહ્યા શ્રીપ્રભુની આજ્ઞાથી રઘુનાથ થોડા રોજ માતાપિતા પાસે ગઈને પછી જગન્નાથ પરીમાં આવી ત્યાં તેમનો વૈરાગ્ય એવો તીવ્ર હતો કે, તેમણે બધો મસર્ગ છોડી દીધો હતો અને એકાન્તમાં જ રહેતા અને જેવું પ્રાપ્ત થાય તેવું આઈને બજનનાનદમાં મગ્ન રહેતા હતા શ્રીપ્રભુજીએ

તેમના આરા મહાત્મનાદનો જૂપી રીતે આહાર લીધો હતો

શ્રી ન્યુનાથે શ્રી હમોદગ્વરૂપ પામે દીક્ષા લીધી હતી અને શ્રીચૈતન્યના દાસાનુવ્રસ બનીને પોતાનું જીવન ધન્ય ગનાવ્યું હતું

બે ચાગ દિસે ગલીને શયિમાતા માયાપુર પાછા ફર્યા બીજે કે ત્રીજે દિસે ભક્તજનોના આગ્રહને માન આપી શ્રીપ્રભુ પોતાના ગામ માનાપુર આવી પહોંચ્યા તે અદ્ભુત ત્રેમમૂર્તિના દર્શન કર્યા અપાર મેદની જામી હતી, તેમને સકીર્તનરસનો આસ્વાદ આપતા શ્રીપ્રભુ પોતાના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યા શયિમાતા તેમના દર્શન કર્યા આનંદ, પરંતુ શ્રી વિષ્ણુપ્રિયા દેવી સ કાચરશાન્ત આવી રાન્યા નહિ તેમણે ફરથી જ પોતાના પ્રણયથી પશુ વિનેા પ્રિય શ્રીપ્રભુના દર્શન કરી લીધા થોડી રારે શ્રીપ્રભુ એકલા જ રૂક્ષ નીચે આગમ લેતા હતા તે અસંગનો લાભ લઈ, શ્રી વિષ્ણુપ્રિયાદેવીએ તેમના ચણ્ણોમા જઈને પ્રણામ કર્યા શ્રીપ્રભુએ તેમને આશીર્વાદ આપ્યા અને પોતાની ચરણપાદુમ્બો તેમને પૂજા કર્યા માટે આપી

તે પછી શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ નદિયાથી વિદાય લઈ ગોડ દેશના તે સમયની ગજધાની રામકેલિ નગરીમા જઈ પહોંચ્યા ત્યાનો કાગ ભાગ ગોડ દેશના બાદશાહે હુસેનશાહના ની તેમના બે પ્રધાનો દબિર ખાસ અને જાકિર મલિક કરતા હતા તેમના પૂર્વજ કણ્યા દક દેશના વતની હતા તેમના દાદા પદ્મનાભ નરહાટીમા આવીને ગયા હતા તેમને પાંચ પુત્રો અને અઢાર કન્યાઓ હતી તેમાના સૌથી નાના મુકુદદેવના પુત્ર કુમારદેવે મધાઈપુરના હરિનાનંદપુર નિશાગદની કન્યા રેવતીદેવીની સાથે લગ્ન કર્યા હતા તેથી તેમને નણ્ય પુત્રો થયા, જેના નામ અમર, સતોપ અને અનૂપ ગણ્યા હતા પાંચળથી તેઓ જ રૂપ, સનાતન અને વલ્લભ નામે પ્રસિદ્ધ થયા હતા

તેમની માર્કુશજના અને છુદ્ધિની વિચક્ષણતાથી આખ્યાઈ ગોડ-દેશના બાદશાહે મને બાઈઓને પોતાના પ્રધાન બનાવ્યા હતા તેમના

રહેણી, કરણી, વેશભૂષા વગેરે બાંધાઈ ગયા હતાં; પરંતુ પૂર્વજન્મના પુણ્યના ગોગે તેમને તેમના જ જેવા એક કુશળ વિદ્વાનનો પ્રથમ ધી જ સંસર્ગ થયો હતો. તેમનું નામ ‘માલાધર વન્દુ’ હતું. તેમણે બંગાળી ભાષામાં ‘શ્રીકૃષ્ણવિજય’ નામે મહાકાવ્ય રચ્યું છે. દેવયોગે તેમના આચાર, વિચાર નામ-ગુણ વગેરે મુમલમાન જેવા ધર્મ ગયા હતાં અને તેઓ બાદશાહ હુસેનશાહના ગજમંત્રીપદે હતા. શ્રીરૂપ અને સનાતન પાત્ર બાદશાહના પ્રધાનો બન્યા પછી તેમના નિકટ સંસર્ગમાં આવ્યા હતા.

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ રામકેલિમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે તે બને ભાઈઓ શ્રી પ્રમુના સંસર્ગમાં આવ્યા અને તેમના ઉપદેશથી તેઓ રામકેલિ નગરીનો ત્યાગ કરી વૃંદાવન-રાસી થયા હતા. શ્રીપ્રભુએ તેમના ઉપર વિરોધ કૃપા કરીને તેમને વૈષ્ણવદીક્ષા આપી અને ભાગવત ધર્મના મુખ્ય પ્રતીક બનાવ્યા.

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ અત્યંત ઉત્કટ ક્ષમ્બ હોવા છતાં, તે વખતે વૃંદાવન જઈ શક્યા નહિ અને પાછા જગન્નાથપુરીમાં આવી પહોંચ્યા. પછી બીજે વર્ષે કોઈને પણ ખબર આપ્યા વિના, બળભર્ય ભટ્ટાચાર્યને સાથે લઈ તેઓ વૃંદાવનને માર્ગે ચાલી નીકળ્યા.

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ રાજમાર્ગે છોડીને તેમ જ કટકના પ્રદેશને પણ એક બાળુએ ગમીને, ઘોર વિકટ જંગલના માર્ગે યાત્રા કરી નહા હતા. જ્યાં યાં યાં દિવસ સુધી તો કોઈ ગામ પણ આનતું નહોતું, તેમ જ ભિક્ષા પણ મળતી નહોતી. માર્ગે કટલાય ભયંકર દિંસક પ્રાણીઓનો પણ તેમને ભેટા થતો. શ્રીપ્રભુ તો હરિરસમાં એટલા મમ રહેતા કે, દિંસક પ્રાણીઓને પણ તે હેનથી પાસે બોલાવતા અને તે પ્રાણીઓ પોતાનો કૂચ રસલાન ભૂલી શ્રી પ્રભુના ચરણોમાં આઘોટવા લાગતા અને તે જંગલના નિવાસીઓનો પણ શ્રીપ્રમુના દર્શનથી પોતાના જીવનને સફળ થયું ગણીને તેમને પ્રેમથી ભિક્ષા

આપતા અને તેમની સેવા કરતા

એ વિકટ માર્ગે ચાલીને શ્રીપ્રભુ કાશીનગરીમા આવી પહોંચ્યા શ્રી તપનમિશ્ર પ્રભુના આદેશથી કાશીમા ગહેતા હતા તેમને ત્યાં શ્રી પ્રભુએ નિરાસ કર્યો એ વખતે અદ્વૈત વેદાતના દંડીસ્વામી શ્રી પ્રકાશાનંદજી મહાગજ કાશીમા વસતા હતા અને સંન્યાસી-મહાજનમા તેમનો અપૂર્વ પ્રભાવ હતો શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ અત્યંત નમ્ર, વીતરાગ અને નિગલિમાન વૃત્તિના હતા તેમના પ્રેમભાવ અને કૃપા કીર્તનના ગ્રસ્થી આકર્ષાઈ, શ્રી પ્રકાશાનંદજી તેમના સુસ્ત અનુયાયી બની ગયા અને તેમણે રોષ જીવન વૃદ્ધાનનમા પસાર કર્યું

કાશી છોડી, શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ પ્રયાગ થઈને વૃદ્ધાનન ગયા, ત્યારે પ્રયાગ પામે અડેલ મુકામે શ્રી વલ્લભાચાર્ય મહાપ્રભુજી બિરાજ માન હતા, તે યુગના આ બંને મહાપુરુષો ભાગવતી ભક્તિના સ્થાપક અને પ્રચારક બંન્ના છે બંનેએ પ્રમાણુપ્રથ તરીકે શ્રીમદ્ ભાગવતનો સ્તોકો કર્યો છે બંનેના હૃદયમા શ્રીકૃષ્ણ નિમે અનેરી પ્રેમભક્તિ જાગેલી હતી અને તેને પગિયામે શ્રીકૃષ્ણર્ષનની તાલાવેલી બંનેમા જીવી દ્રાટિની હતી

આ બંને મહાન ભક્તપુરુષો બેચાગ વખત મળ્યા હોય, તે પ્રમાણેનો નિર્દેશ મળી આવે છે પ્રયાગ જતા વચમા અડેલ મુકામે જ્યારે શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ પધાર્યા ત્યારે બપોરનો સમય હતો શ્રી વલ્લભાચાર્યને ત્યાં હાકોરજનો રાજભોગ થઈ ચૂક્યો હતો અને બધાએ પ્રસાદ લઈ લીધો હતો શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ માટે નહીં સામગ્રી તૈયાર થઈ ગઈ 'પ્રભુને ધર્યાં સિવાય સામગ્રીનો ખીજો ઉપયોગ ન થઈ શકે', તેવી ચાલુ પ્રચ્છાલિકા પ્રમાણે શ્રી હાકોરજને ભોગ ધરાવવાની સૂચના થઈ, ત્યારે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ જણાવ્યું કે, 'શ્રી કૃષ્ણ ચૈતન્યના હૃદયમા સતત બિનાજમાન ભક્તતાપીન ભગવાન સાક્ષાત્ આરોગી લેશે, માટે બધી પ્રસાદી તેમની સમક્ષ મૂકી દો '

શ્રી વલ્લભાચાર્યનાં આ વાગ્યો ખુબ જ મુશ્કે છે અને શ્રીકૃષ્ણના લક્ષ્મણ ગિરે અનન્ય સમાદર સૂચવે છે.

આ વખતે નિરહટનિવાસી ચુપનિ હિપાધ્યાય નામના મૈથિલ પંડિત પ્રયાગમાં આવ્યા હતા. તેઓ સરમ કવિ હતા અને તેમનો કંઈ પણ મધુર હતો. જાને મહાપુરોના ભક્તિરસને ધોપક દેટલાક શ્લોકો તેમણે અંગ્રેસ મુકામે સંભળાવ્યા હતા. તેમાંના બે શ્લોક બાળ-ગોપાળની ભક્તિના સૂચક છે :

શ્રુતિમપરે સ્મૃતિમપરે ભારતમન્યે મજનતુ મવમીતાઃ ।

મહમિહ નન્દં વન્દે યસ્યાલિન્દે પરં બ્રહ્મ ॥

દેટલાક શ્રુતિને, દેટલાક સ્મૃતિ અને ખીજ દેટલાક સંસારથી ભયભીત બનેલા લોકો મહાભારતનો આશ્રય લે છે; પરંતુ હું તો મંદગાયને વંદન કરું છું, જેમના ખોળામાં પરબ્રહ્મ બિગળે છે.

શ્યામમેઘ પરં રુપં પુરી મધુપુરી વરા ।

વયઃ કૈશોરકં, ધ્યેયં આદ્ય ધવ પરો રસઃ ॥

જગતમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ રૂપ શ્યામસુંદરનું છે, બધી નગરીઓમાં મધુરા-મધુપુરી સર્વશ્રેષ્ઠ છે. બધી ઉંમરોમાં કિશોર અવસ્થા શ્રેષ્ઠ છે તેમ જ ધ્યાન ધરવા લાયક પરમ શ્રેષ્ઠ રસ પરબ્રહ્મનો આદ્ય એક મધુર પ્રેમરસ જ છે.

શ્રી રૂપસ્વામી પ્રયાગમાં પોતાના લાઈ અનૂપ(વલ્લભ)ની પાસે આવીને રહ્યા હતા. તેમની સાથે શ્રીપ્રમુખ દશ દિવસ રહ્યા. આ દશ દિવસોમાં એ અત્યંત પ્રજ્ઞવાન અને કુશળ રૂપસ્વામીએ શ્રી-પ્રમુ પાસેથી ભક્તિનાં ઘણાં જ ગૂઢ રહસ્યો જાણી લીધાં અને ભક્તિ-વિષયક અનેક પ્રશ્નોની રચના કરી હતી.

આ રીતે પ્રયાગમાં રહ્યા પછી શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ પગપાળા વૃંદાવન જતા નીકળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં મધુરા પહોંચતાંની સાથે જ તેમણે

નિશ્ચામઘાટે યમુનામા સ્નાન કર્યું તે જળભૂમિની પવિત્ર ગર જોઈને શ્રીપ્રભુ ખૂબ જ આનંદમાં આવી ગયા અને તે ગરમાં આગોટના લાગના યમુનાના સ્વામ વર્ણના જળમાં તેમને શ્રાદ્ધપુત્રી રના મૂર્તિના દર્શન થતા હતા, તેથી તે ખૂબ જ પ્રગલ્ભ થતા થતા સર્વ તન કરના લાગના તેમના તે અદ્ભુત નૃત્ય જોઈને મથુરાનાસીએ ખૂબ જ કુતૂહલ પામીને, તે મધુર સુદ ગૌરમૂર્તિને નિહાળવા લાગના

ત્યા તેમને શ્રીમાધવેન્દ્રપુરીના એક પવિત્ર બ્રાહ્મણ શિષ્ય મળ્યા-યો તેને સાથે લઈને શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ વૃંદાવનની યમુનાના ચોરીઘાટો પર પાના અને પ્રક્ષિણા કરી અને સ્નાન કર્યા, તેમ જ નર મહાના બારે વનોની પ્રક્ષિણા કરી શ્રીપ્રભુ અત્યંત પ્રસન્ન થયા

ઘોડા માસ વૃંદાવનમાં ગયા પછી, શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ તે પગપવિત્ર ભક્તિસપૂર્ણ વૃંદાવનભૂમિની નિદામ લીધી પાછા ફરતા તેઓ પ્રયાગ કાશી ગંગેરે તીર્થધામોના ફરીથી દર્શન કરીને જગતાથપરીમાં આવી પહોંચ્યા ભક્તજનોને ત્યારે ખૂબ જ આનંદ થયો સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય તથા ગાય નમાન હજી બધા ભક્તજનો સાથે શ્રીપ્રભુને લેવા સામે ગયા તેમની સાથે શ્રીપ્રભુ સૌ પ્રથમ જગતાથજના મંદિરમાં દર્શન કરના ગયા ઘણા સમયે જગતાથજના દર્શન થવાથી શ્રીપ્રભુ પ્રેમમાં નિહનગ મની મોટેથી રુદન કરના લાગ્યા અને ત્યાં પછી ભાગવેશમાં આવીને અદ્ભુત નૃત્ય કરના લાગ્યા ।

જગતાથજના પૂજારી શ્રીમદ્વામિશ્રનુ સ્થાન શ્રી ચૈતન્યપ્રભુને નહા માટે મળ્યું હતું તે મ્યાનમાં પામે એકાંત સ્થાન હતું ત્યાં શ્રીહરિ દાસ ગહેતા હતા શ્રીરૂપ અને શ્રીસનાનન પણ પુરીમાં આયા, ત્યાર શ્રીહરિદાસ સાથે તેઓ રહેલા અને તેમણે પ્રભુના ગમાગમનો પંચ લામ લીધો હોતો

શ્રીહરિદાસનું શરીર અસ્થાને કારણે શિથિલ થઈ ગયું હતું તેમણે ભોજનનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો દરાર અમુ- સખામાં

હરિનામ લેવાનો તેમનો નિયમ હતો, તે હવે શિથિલ પડ્યાં, તેમને ધણું જ દુઃખ થતું હતું અને તેથી શ્રીપ્રભુએ જ્યારે તેમની તબિયતના સમાચાર પૂછ્યા ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે, ‘શરીર તો સ્વચ્છ છે, પણ મન સ્વચ્છ નથી; કારણ કે સંખ્યા પ્રમાણેના જપ થતા નથી.’ તે સાંભળીને શ્રી મહાપ્રભુજી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને તેમને આશ્વાસન આપ્યું હતું.

શ્રી હરિદાસે પોતાના નશ્વરદેહનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. શ્રી ચૈતન્યપ્રભુની હાજરીમાં જ છેલ્લા શ્વાસ લેવાય, તેથી તેમની ભાવના હતી, તે પ્રભાણે ભક્તમંડળી સાથે શ્રીપ્રભુ આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં સંકીર્તન શરૂ કર્યું. શ્રી હરિદાસે પ્રભુને પોતાની સામે બેસાડ્યા અને તેમને પ્રણામ કરીને છેલ્લા શ્વાસ લઈને દેહ છોડ્યો. તે વખતે ‘હરિબોલ’ ના મધુર ધ્વનિથી વાતાવરણ ભક્તિમય બની ગયું હતું. પછી શ્રી જગન્નાથજીતું પ્રસાદીવસ્ત્ર મંગાવી, હરિદાસના શરીરને તેમાં લપેટી દીધું. એક વિમાન તૈયાર કરીને, શબને તેમાં ગોઠવવામાં આવ્યું. તેની આગળ ભક્તમંડળી સાથે શ્રી પ્રભુજી કીર્તન કરતા કરતા ચાલતા હતા. સમુદ્રકિનારે જઈને શબને સમુદ્રના જલથી સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું અને પછી રેતીમાં ખાડો ખોદીને, તે શરીરને સમાધિ આપવામાં આવી. પ્રભુએ જાતે ખાડામાં રેતી નાખી અને તે સમાધિ પર સુંદર ચબૂતરો બનાવવામાં આવ્યો. બધા ભક્તજનોએ તે સમાધિની પ્રદક્ષિણા કરી અને ચૈતન્યપ્રભુ સાથે કીર્તન કરતાં કરતાં બધા પાછા ફર્યા.

શ્રી હરિદાસને પોતાના આત્મીય ગણીને, શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ તેમને પોતાની પાસે રાખ્યા હતા. એ જ રીતે ખીજ પણ ભક્તજનો શ્રીપ્રભુના નિકટમાં રહ્યા હતા અને તેમની વિવિધ પ્રકારે સેવા કરતા હતા. જેમ જેમ દિવસો પસાર થતા હતા, તેમ તેમ શ્રી ચૈતન્યપ્રભુમાં શ્રીકૃષ્ણના વિરહભાવની વૃદ્ધિ થતી હતી. તેમણે પોતાને માટે એક

નાની ઓઝડી ગખી હતી, જે ગલીગ મદિર તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી પામેના ઓરડાઓમા સ્વરૂપ દામોદર, રઘુનાથદાસ, જગદાનંદ, ગોવિંદ વગેરે ગહેના હતા

દિવસે દિનમે શ્રીપ્રભુમા સાત્ત્વિક ગધાભાન જાગૃત થતો હતો સ્વરૂપ દામોદર અને નાય રામાનંદ પ્રભુના ભાવને સારી રીતે જાણી શકતા હતા વિયોગિની શ્રીરાધાજીનો ભાન પ્રભુમા પ્રગટ થતો ત્યારે તેમની નિગૂઢવેદના ઓછી કરનામા એ જ ને મહાનુભાવો મદદ કરતા હતા સ્વરૂપ દામોદરનું ગુણ ધણુ જ ક્રોધમળ હતું તેઓ સૂરીયા તાનથી મધુર ભાવના પદો ગાઈ ગાઈ પ્રભુને રીઝવતા હતા રાય રામાનંદજી રૂઢ્યકથાના ગ્હાસ્વાદથી પ્રભુને સતોષ આપતા હતા, તેથી શ્રીપ્રભુ તેમને સખી જેના પોતાના પ્રેમીજનો ગણતા હતા

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુમા જે અદ્ભુત સાત્ત્વિક ભાવો જાગતા હતા, તેનું વર્ણન કરતા ગૌર્યામી રૂઢ્યદાસ મરિચાજી જણાવે છે કે,

‘ ક્ષણે ક્ષણે ઉઠે પ્રેમાર તરખ અનંત,
 હવ છાર કાઠાં તાર પાઈ બેઠ અંત,
 શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્ય યાહા કરેન આસ્વાદન;
 સખે એક જાને તાણા સ્વરૂપાદિ અણુ ’

જેમ અનંત મહાતાવરના જલખો વાયુ હાગ વહન થઈને મનુષ્યને શીતળતાનું આસ્વાદન કરાવે છે, તેવી રીતે શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમ સાગરના જનબિદુઓ જીવોને પ્રેમરસનું આસ્વાદન કરાવે છે એ સાગરમા ક્ષણક્ષણમા પ્રેમની અનંત લહરીઓ જીઠે છે, પણ સાધારણ જીવો તેનો પાર કેમ કરીને પામી શકે ? શ્રી મહાપ્રભુજી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમરસનો જે સ્વાદ લે છે, તે તો તેમના પરમ પ્રિયગણ શ્રી સ્વરૂપ દામોદર તથા રામાનંદગણ જેવા જ જાણી શકે

એ ગલીરા મદિરમા પ્રગટ થયેલી લીલાઓ સાચેજ અદ્ભુત હતી, તેની બુદ્ધિથી કંપના આવી શકે નહીં એમ કહેતા, તે કવિરાજ જણાવે છે કે,

‘પ્રભુર ગંભીર લીલા ના પારિ બુદ્ધિતે;
બુદ્ધિ પ્રવેશ નાહિ તાતે ના પારિ વર્ણિતે’

સાથે જ મહાપ્રભુજી પોતે પ્રેમમય હતા, પ્રેમમૂર્તિ હતા તેમના પ્રેમનો ઉન્માદ દોષ લોકિક રોગ નહોતો ! એ પ્રેમના ભાવ, મહા ભાવ તથા નિરુદ્દેશ પદ્યવૈભવોએ અનેક પ્રથો લખ્યા છે કનિરાજ દૃષ્ટાન્તે તેને આલેખના જણાવ્યું છે કે,

‘રાધિકાર ભાવે પ્રભુ સદા અભિમાન,
સેઈ ભાવે આપનાકે ઉચ ‘રાધા’ જ્ઞાન,
દિવ્યોન્માદ એ છે ઉચ, કિ ઈલા વિસ્મય ?
આધરૂદ ભાવે દિવ્યોન્માદ મવાપ ઉચ’

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુજી ગદ્યાભાવમાં મદમન્ન બનીને તેજ અભિમાનથી પોતાને ‘ગદ્યા સમજતા હતા, એટલે પછી તેમના શરીરમાં દિવ્ય ઉન્માદ પ્રગટ થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? તે ભાવ વધી જતા દિવ્ય ઉન્માદમાં પ્રનાપ થાય જ

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ આની ઉન્માદશામાં ઘણી ગનિઓ પસાગ કરી હતી ગાંધકી નખતે તો તેમને સ્વપ્રમા નસનીલાના દર્શન થાય સખીઓની વચમાં રનામ નાયતા દેખાય અને તેની બાબુમાં ગદ્યારૂપે પોતાને જુએ ! ત્યાં તો શ્યામ અદસ્ય થાય અને ‘શ્યામ ગના માગ શ્યામ’ એમ પુનઃરી બેઠે અને તે સાથે જ તેમનું સ્વપ્ન તૂટી જાય તે નિંદ્રામાં આવી શ્યામને ગોધના લાગે તેમનો સેરક ગોનિદ તેમને આશ્વાસન આપી સેવા કરી, ફરીથી સુનાડી દે ! તેમની બધી જ ક્રિયાઓ યતની જેમ ચાલતી હતી બહાગની શંકાબુદ્ધિ તેમને નિરોધ રહી નહોતી ! રાતદિવસ તેમને શ્યામનું ગણુ રહ્યા કરતુ હતુ તેમની આખમાંથી સતત અનુધારાઓ વહ્યા કમ્તી હતી દૃષ્ટપ્રેમના ગ્રીત સાલજાને તે નાચી બિસ્તા અને દૃષ્ટપ્રીત્તન કરના લાગતા હતા એ દિવસ શ્રીપ્રભુ સમુ તન્ન કરના જતા હતા ત્યાં દુઃખી જ તેમને રેતીનો ચંક નામનો પહાડ દેખાયો પ્રભુજી તેને ગોવર્ધન

પર્વત સમગ્ર હુંકાર કરતા તે તરફ દોડ્યા આવેશમા અને આવેશમા તેઓ વાયુવેગે દોડ્યે જતા હતા તેમના શરીરમા સાત્ત્વિક ભાવો પ્રગટ થતા હતા ભક્તો તમની પાછળ દોડ્યા પણ તેમને ડાણ પકડી શકે ? છેવટે થરથર ક પતા, તે જમીન પર પડી ગયા ગોવિંદ તેમની પામે પહોંચી ગયો અને તેમના મુખ પર જલ જાડી, પાન નાખના વાગ્યો એટલામા ભક્તજનો ત્યા આવી પહોંચ્યા અને કીર્તન કરના લાગ્યા, તેથી પ્રભુગ્રહાનમા આવ્યા અને ભક્તજનો માથે નીવાચલ તરફ પોતાના નિરામરથાને ગયા તેમની એ દશાથી ભક્તજનો ખુશ થિતાનુ રહેતા હતા

હવે તો તેમની નિદ્રા પણ ચાલી ગઈ હતી તેઓ કોઈવાર મુખ અને મસ્તકને દોનાલો સાથે ધસના લાગતા, તેથી તેમના શરીરમાથી લોહીની ધાર નહીં લાગતી તેમનું મુખ લોહીલોહાણુ ધઈ જતું હતું કોઈ કોઈવાર તો અત્યંત કરુણ સ્વર તેઓ ગડના લાગતા હતા દિવસ કરતા રાત્રે તેમના નિદ્રાવેદના વધારે રહી જતી હતી વેદનામા તેઓ ભાન ભૂલાને ગમે ત્યા ભાગી જતા અને બેભાન થતા પડી જતા હતા

ગોવિંદ શ્રીપ્રભુની સતત યોગી રાખના કરતો, શ્રીપ્રભુગ્રહ સૂઈ જતા ત્યારે પણ ધનંતો ધક્કધક અનાજ આવે, તેવો તેમના નામસ્મરણનો અનાજ ચાતુ ગહેતો થોડીથોડી રારે ‘શ્રીકૃષ્ણ’નો અનાજ પણ પ્રગટ થતો હતો ગોવિંદ સૂઈ જતો, તોપણ તેનું ધ્યાન શ્રી પ્રભુગ્રહમા ગહેતું અને જગાક અનાજ બધ થતા તે સફાળો જાગી જતો

શ્રીપ્રભુગ્રહ મલાગની અદર સૂઈ જતા અને તેને દગનાળે જ ગોવિંદ સૂઈ જતો એક નખત ગોવિંદ સૂતો હતો તે સફાળો જાગ્યો, તો તેને કોઈ અનાજ સભાળ્યો નહિ તેણે તરત જ દીવો પ્રગટાનાને બેસુ, તો ગલીગમા પણ શ્રીપ્રભુગ્રહ નહોતા । તેણે તરત જ જૂમ પાડીને સ્વરૂપ ગોસ્વામી અને બીજા ભક્તોને મોતાવ્યા બતા રોધારોધ કરના લાગ્યા, પણ શ્રી મહાપ્રભુગ્રહનો પત્તો નહોતો ।

ગોવિંદ મિહકાગ પામે જઈ પદાઓ ના માગી તેનગી ગારો
 જિભેની હતી ગોવિંદ જોગથી જૂમો પાગા લાગો જ, પ્રમુદ્ધ અહી જ
 હા, પગ તેનું ઈએ મનથુ નહિ ગોવિંદ ગાયોની અંદ
 વૃક્ષીને જોવા લાગો તો રથમા ઈ ઈડુ વળીને પડતુ હતુ અન
 બધી ગારો તેને ગેરુથી ચાપ્તી હતા મગાન ધરના જ એને મહા
 પ્રમુદ્ધ ખાયા

શ્રીપ્રમુદા હાથપત્ર પત્ની અંદ ઘૂસી ગયા હતા તમની આટુનિ
 નચવાના જેની બની ગઈ હતી મુખમાથી મનન મીચુ રડતું હતુ
 રામાય ખડા થઈ ગયા હતા તંત્રમાથી અશ્રુધાન રહેતી હતી
 તમની ચાર બાબુ ગારો વર્ગ રંગી હતી અને પ્રેમથી તેમને સુધતી
 તેમ જ ચાપ્તી હતી

ગોવિંદ અન લખજનોએ શ્રીપ્રમુદ જિયમ્યા અને ગભીગના
 નામ પામ લાન્વા નામનગીર્જન પ્રયામા આન્યુ ધણા રખત
 પછી તેમને લાન આન્યુ ત્રાગે તમના હાથપત્ર સીધા થયા વાગ્યા
 તેધીરો ધીગ થાસ લેવા લાગ્યા મુચ્છમાથી જમના જ, ને પૂછવા લાગ્યા
 'મને અહી ગેડુ લાગુ ? મને માગ સ્થામચુદ્ધ મળ્યા
 હતા, મને ત્યા તઈ જાવ'

એમ કહીને તે જીને દાડવા નાગ્યા સ્વરૂપ ગોગ્રામીએ તેમને
 પડડી લીધા અને રૂપચિત્રહતા પદ ગાઈ, શાન પ્રા, પગ તેમની
 ચિન્દવેદના રથના લાગી હતી તે પોતે જ વચ્ચાવતા, 'સ્વરૂપ !

તો એકદમ ગાડો થઈ ગયો છુ કણુ ખલે કમ, ગણિ માગે માટે
 ઘણી જ ખડાયક થઈ ગય છે મારી વેદના નાનિમા ઘણી જ
 રથી જાવ છે હું નાકુળ થઈને બહાર નીકળના ઇચ્છતો હતો પગ
 અધાગમા બાગચુ જ જડચુ નહિ તેથી જીનમા બાગચુ કના માટે
 મા ધમના લાગ્યો આ લોહી નીમ્બુ ને ધા થયો, તેનો મને માર્ક
 જ ખાન નથી

શ્રીપ્રમુદો શક નામ અતરંગ લક્ષ્મ હનો તેજુ ગતે પ્રમુદે

નભાગનાની મેના રીકરી પ્રભુના ચગણુકમલાને પોતાની છાતી પર
ગમ્પીને જ તે સૂઈ જતો પ્રભુના ચગણુનો તકિયો 'પ્રભુપાદોધાન'
એવું તેનું નામ પડી ગયું હતું તે સતત પ્રભુ પામે જ હાજર
રહેતો હતો.

તેમના આ દિવ્ય ઉન્માદનો બીજો એક અદ્ભુત પ્રસંગ બન્યો
હતો. એક દિવસે ગય ગમાનદગ્ધે યમુના તટની જળકાંડાનું નર્તન
સભળાવ્યું શ્રીપ્રભુને આખો દિવસ તે વીનાની યાદ આવ્યા કરી
દિવસ વીત્યો, ગાન આવી, તેમની વિન્દવેદના પણ યથા લાગી
શકુ જે ગોવિંદની નજર ચૂકી, તે સિદ્ધાંતથી મહાગ નીકળી ગયા
અને પછી તો પાનવેગે સમુદ્રને કિનાર આઈટોંગ નામના ગ્રામે
પહોંચી ગયા.

પિશાગ સાગરના આસમાની મોજા ઊછળતા હતા તેમા તેમને
યમુનાના દર્શન થયા પોતાના હૃદયમા પણ સુમધુર મગીત ઊભું
હતું તેનું નશ થઈ, પ્રભુ આગળ ધપી પડ્યા હતા સમુદ્રની ભૂતિ
તેમને ચાલી ગઈ અને નેત્રથી મર્મના કળા, તે અગાધ સાગરના
જળમા ફૂદી પડ્યા જળમા ફૂંટતા અને નર ગો પગ ઊછળતા, આખી
ગત વીતી ગઈ.

આ બાબતુ લક્ષ્યરૂપે જાગી ગયા અને ગારણાવ્યુ રોધખોળ
શર થઈ ગઈ, જ્યારે હાઈ દેગપુ પ્રભુના પત્નો નાગે નહિ. સનાગ
થતા, તો બધા પ્રભુને તાવના સમુદ્રને કિનાર વર્ષ પહોંચ્યા, પણ
કાઈ પત્નો ખાધો નહિ.

એટલામા ખભે જાગ લગ્નકાની, 'હરિ હરિ' બોલતો એક માછી
માર શ્રીસ્વરૂપ ગોસ્વામીના જોનામા આવ્યો તેમણે માછીમારને જો
રાખ્યો અને ધીરેથી પૂછ્યું.

'કેમ લાઈ! તમે આમ કેમ લવરી કરો છો? કોઈ માણસ
તમાગ જોવામા આવ્યો છે? નમે શા માટે કરી ગયા છો?'

લયથી મૂંઝતા મૂંઝતા, માછીમારે જણાવ્યું કે, 'મહાગજ, મે

કોઈ માણસને તો જોયો નથી, મારી જગમા એક મડદુ ફસાઈ આવ્યું હતું તેને બહાર કાઢતા અને તેનો સ્પર્શ કરતા જ મને જૂન નાગવું છે? હવે મારી સી દશા થને? કોઈ જુવો મળી આવે, તો મને છોડાવે.

સ્વરૂપ ગોસ્વામી તેની વાત પરથી સમજી ગયા કે, તેને શ્રી પ્રભુના શરીરનો જ સ્પર્શ થયો હોવો જોઈએ તેમણે વિચાર કરીને માછીમારને જણાવ્યું કે,

‘ભાઈ! તું શા માટે જૂના પામે જાય છે? મને જ જૂન હો જતા આનંદ છે જના હું મન જોવાના માડીયદેનાર જૂત જીતગી જગા

એમ કહીને સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ મન લણીને તેને માથે હાથ મૂક્યો, તેની સાથે જ તેનો ભન ફર થયો તેને અવ્યથ જોઈને સ્વરૂપે જણાવ્યું

‘ભાઈ, તું જને જૂત ગણે છે તે તો શ્રીમહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવ છે તું અમને બતાવ કે તેઓ ક્યા પગા છે? અમે મધા તેમની જ રોધમા નીકળ્યા છીએ.’

તેમની વાત માલજાને માછીમાર આશ્ચર્ય પામ્યો ભગ્નજનોને સાથે લઈને તે માછીમાર પ્રભુજની પાસે પહોંચી ગયો. શ્રીચૈતન્ય પ્રભુનું સુદૃઢ મુવર્ણ સમાન શરીર સમુદ્રની રેતીમા પડ્યું હતું આખો જીવો ચડેલી હતી પેર ફૂલી ગયું હતું કોઈ જાનનું બહાગન એ ન દેખાતું નહોતું.

બધા જ ભક્તજનોને સ્પષ્ટ ખાતરી થઈ ગઈ કે, ‘હવે તો શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુ આ લોક છોડીને ચાલ્યા ગયા છે! તે જના અતગ લક્ષ્મણનોએ આશા છોડી નહિ તેમણે શ્રીપ્રભુના દેહને જીવળીને શીતળ છાપામા મૂક્યો અને પછી નામ-સકીર્તન શરૂ થયું શ્રી દામોદર સ્વરૂપ તેમના કાનમા ‘શ્યામ, શ્યામ’ના મધુર નામ પુકાડવા લાગ્યા.

‘શ્રી મધુર નામસ્મરણથી શ્રીપ્રભુના શરીરમા ફર્યા ચૈતન

આવ્યું. તેમણે પણ મંદ સ્વરે ‘હરિ, હરિ’ના નામનાં ઉચ્ચારણ કર્યાં. લક્તજનોનો આનંદ સમાતો નહોતો ! ઉત્સાહમાં આવીને બધાં સંકીર્તન કરવા લાગ્યા અને પ્રભુને જિયજીને તેમના નિવાસસ્થાને લઈ ગયા !

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ તે પછી લોકિક ભાન તો યુમાવ્યું જ હતું તેમના રંગદંગ જોઈને, અંતરંગ લક્તજનોને ખાતરી થઈ હતી કે ‘પ્રભુ હવે લીલા સંકેલવા માગે છે.’

શાકે ૧૪૫૫ (સંવત ૧૫૮૦, ઈ. સ. ૧૫૩૩)નો આખા માસ હતો. દર વર્ષની જેમ રથયાત્રાનો મહોત્સવ આવી પહોંચ્યો. ગોડ દેશમાંથી લક્તજનો આવી ગયા હતા. શ્રી પ્રભુ તે દિવસે વિશેષ ગંભીર બની ગયા હતા. શ્રી દામોદર સ્વરૂપ કૃષ્ણકથા સંભળાવી રહ્યા હતા; એટલામાં તો શ્રીચૈતન્યપ્રભુ સફાળા જિલા થયા અને દોડપલાગ્યા. તેમના લલાટમાંથી અદ્ભુત તેજ પ્રગટ થતું હતું. તે એકલ જ વાયુવેગે શ્રી જગન્નાથજીના મંદિર તરફ દોડી રહ્યા હતા અને તેમની પાછળ પાછળ લક્તજનો દોડતા હતા.

ન્યારે શ્રીપ્રભુ દર્શન કરવા પધારતા, ત્યારે તે ગરુડસ્થાન પાસે જિલા રહેતા અને ત્યાંથી જ દર્શન કરતા હતા; આજે તો ત્ય નહિ અટકતાં, શ્રીપ્રભુ આગળ ધસી ગયા. તેમણે બારણાં પાસેથી જ શ્રીમૂર્તિનાં દર્શન કરી લીધાં અને પછી જલદીથી મંદિરમ દાખલ થયા. જગન્નાથજીની સામે જિલા રહીને, તેઓ ગદગદ કરી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને પછી તે શ્રી જગન્નાથપ્રભુનાં ચરણોમ ઢળા પડ્યા અને એ રીતે તેમણે પોતાના દેહનું વિસર્જન કરી દીધું.

મોટા પૂજારી શ્રી કાશીભિશ્ર દોડતા આવી પહોંચ્યા અને મુઝલાવે પૂજ્યા લાગ્યા, ‘પ્રભો ! આપ આ શું કરો છો ? દયાજો ! આપની આ કેવી લીલા છે ?’ એમ કહેતા કહેતા તે શ્રી ચૈતન્યપ્રભુને પકડવા દોડ્યા; પરંતુ ત્યાં હવે પ્રભુ ક્યાંથી ? એ તો પોતાના સ્વરૂપમાં લળી ગયા હતા !

ધોડીવારમાં બધા ભક્તજનો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને પૂજારીને પૂજવા લાગ્યા. તેમણે જે અદ્ભુત દમ્ય જોયું હતું, તેનું વર્ણન કરવા તેમની પામે વાણી નહોતી. ‘શ્રી પ્રભુ તો અદૃશ્ય થઈ ગયા’ એટલું જ તે બોલી શક્યા !

તે સાલગતાં જ ભક્તજનો પછાડ ખાઈને પડવા લાગ્યા. ‘દ્રાઈ બીંત સાથે માથું ધસવા લાગ્યા, તો ‘દ્રાઈ ધૂળમા આબોટવા લાગ્યા. પૂજારીએ બધાને સાધાન થઈને, મંદીર્ન કરવાનો આદેશ આપ્યા !

જગન્નાથપુરીમા એ સમાચાર વાયુવેગે પહોંચી ગયા. શ્રી ગૌનામના એ મધુર મંગલ દેહનાં છેવટના દર્શન ન થવાથી, અંતરંગ ભક્તજનો ખૂબ જ દુઃખી થઈ ગયા. તેઓ જગન્નાથપુરીમાં રહી શક્યા નહિ અને દેહસાક વૃંદાવન નરક, તો દેહસાક ગૌડ દેશ તરફ ચાલ્યા ગયા.

શ્રી ભક્તિ ચિંતોદ દુકુરે શ્રી ગૌરાગમ્ભરણ મંગલ-સ્તોત્રમાં ચૈતન્યપ્રભુની પ્રેમલીલા ગાતા બોલાવ્યું છે કે,

ગતો વદ્ધદ્વારારુપલગ્નમધ્યાદ્ યદિ રહો,
મયાં કાલિંગાનામપિ સમતિગચ્છન્ ઘૃતિગણમ્ ।

• પ્રકોષ્ઠે સંકોચાદ્ યત નિપતિતઃ કચ્છપ દ્વ
શચીસૂત્રુઃ સાક્ષાત્ સ્મરણપદવીં ગચ્છતુ સ મે ॥

હાર બંધ હોવા છતાં, જે પ્રભુ ગંભીર મંદિરના જિમગને આળંગીને સિંહદાર મુધી પહોંચી ગયા અને ત્યાં કાકડું ત્રણાને પચા હતા, તેથી તેમની આકૃતિ કાચળા જેવી લાગતી હતી. ગાયો પ્રેમભાવથી તેમના શરીરને ચાટતી હતી; એવા તે શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુ શચિમાતાના પુત્ર મારા સ્મરણપદ્ધે આવો.

ઘજારણ્યં સ્મૃત્વા વિરહવિકલાન્તૈર્વિલપિતો

મુલં સંઘૃપ્ત્યાયં રુધિરમધિકં તદ્ વધદહો ।

પવ મે ફાન્તઃ કુણ્ણો વદ વદ વદેતિ પ્રલપિતઃ

શચીસૂત્રુઃ સાક્ષાત્ સ્મરણપદવીં ગચ્છતુ સ મે ॥

જે શ્રીપ્રભુને વ્રજભૂમિ અને વૃંદાવન યાદ આવતાં, કરણ કર્યાં રદન થતું હતું. જમીન સાથે મુખ ધસવાથી, ખૂબ જ સોડી નીકળતું હતું. 'મારા કાંત કૃપ્ય ક્યાં ગયા, કહો, કહો; ' એમ જે વારંવાર પ્રલાપ કરતા હતા, તે શ્રીચૈતન્યમહાપ્રભુ-શચિમાતાના પુત્ર મારા સ્મરણપથે આવો.

પયોરાશેસ્તીરે ચટકગિરિરાજે સિકતિલે

વ્રજન્ ગોષ્ઠે ગોવર્ધનગિરિપતિં લોકિતુમહો ।

ગૌઃ સાર્ધે ગૌરો વ્રુતગતિયિશિષ્ટઃ પ્રમુદિતઃ

શચીસન્નુઃ સાક્ષાત્ સ્મરણપદર્શી ગચ્છતુ સ મે ॥

જગન્નાથપુરીના દરિયા પાસે 'ચટક' નામનો ગિરિરાજ છે, તે રેતીઓના ઢગલાથી ઘેાળે લાગે છે; તે ચટકને વૃંદાવનનો ગોવર્ધન માની શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ તેનાં દર્શન કરવા માટે વાયુવેગે દોડી જતા હતા અને ત્યાં બેભાન થઈ પડી જતા હતા. લક્ષ્મણનો તેમની પાછળ જઈને તેમને બિચકી લાવતા હતા, જ્યેા તે શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ-શચિમાતાના પુત્ર મારા સ્મરણપથે પધારો.

હા હા કષ્ટં સફલજગતાં ભક્તિમાજાં વિદોષં

ગોપીનાથાલયપરિસરે ક્ષીતંને યઃ પ્રદોષં ।

અપ્રાકટયં વત સમમજન્ મોહયન્ ભક્તનેત્રં

વન્દે તસ્યાપ્રકટચરિતં નિત્યમપ્રાકૃતં તત્ ॥

સકળ જગતના શ્રવેા માટે ખરેખર એ કષ્ટજનક ઘટના બન છે; તેમાંય લક્ષ્મણસિક લક્ષ્મણનોને માટે તો તે ઘટના અતિશય કષ્ટકારી હતી, જે શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુ બપોર પછીના પ્રદોષ વખતે સંકીર્તન ચાલતું હતું, ત્યારે શ્રી જગન્નાથના મંદિરમાં પ્રભુના સ્વરૂપ પાસે ચાલ્યા ગયા અને ત્યાં જ અપ્રકટ-અદૃશ્ય થઈ ગયા ! એવા અપ્રાકૃત નિત્ય અપ્રકટ ચરિતને શોભાવનાર શ્રી ચૈતન્યપ્રભુને પ્રણામ કરું છું.

૬ : શ્રી ચૈતન્ય શિક્ષાષ્ટક

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ પોતે 'કાઈ' મથની ગ્યના મરી નથી સરજીત
સાહિત્યના તે ઉચ્ચ પ્રદિના નિદાન હતા વ્યાકરણ, નવ્યન્યાય,
કાવ્ય, અલંકાર વગેરે શાસ્ત્રોના તે ગહન અભ્યાસી હતા અને વેદાત
દર્શનના તે નસત તરવેતા હતા, છતાં પણ તેમની પ્રેમભાવની દશા
એની જીતી હતી તેમને મથગ્યનાની અભિનાયા જાગી જ નહોતી

તેમણે શ્રીસનાતન અને શ્રીરૂપ દ્વાગ લક્ષિતશાસ્ત્રની ગ્યના કરાવી
છે શ્રીસનાતનના મથો 'બૃહદ્ ભાગવતામૃત, બૃહદ્ વૈષ્ણવતોપિણી,
શ્રીપગ્ગુનીલાસન, શ્રીહરિલક્ષ્મિનિલાસ એ ગૌડીય સપ્રદાયના મૌલિક
સિદ્ધાન્ત મથો છે

શ્રી રૂપસ્વામીએ સક્ષેપભાગવતામૃત, લક્ષ્મિગ્ધસામૃતસિધુ,
'ઉત્કલનીનમણિ, લલિતામાધવ, વિદગ્ધમાધવ વગેરે મથો અને
નાનકા ગ્યેના છે

ત્યાગ બાદ શ્રી ગોપાલભટ્ટ, શ્રી રઘુનાથદાસ અને તે પછી શ્રી જીન
ગ્રાસ્વામીએ રચેના મથો શ્રી ચૈતન્યપ્રભુના બતાવેલા સિદ્ધાંતોને
સપૂર્ણ રીતે અનુસરે છે

'શ્રીમદ્ ભાગવત' મથ પગ શ્રી ચૈતન્યપ્રભુને નિરોધ આદર
હતા, તેમ જ તેમણે 'શ્રીધરી ટીકા'ને જ પ્રમાણભૂત ગણી હતી,
જે ટીકા આજે પણ વિદ્વાનોમા પગમ આદરણીય છે

શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુની પોતાની રચના તે 'શિક્ષાષ્ટક' છે,

તેમ જ ખીખ ઘોડા છૂટક મોગે છે, જેનો સંગ્રહ શ્રી રૂપ ગોસ્વામીએ 'પદ્માનનિ' નામના ગ્રંથમાં કર્યો છે આ શિક્ષાષ્ટક સર્વોત્તમ છે અને તેમના લક્ષિતજીવનનું સુદ પ્રતિબિંબ છે શ્રીરૂપ્યુસમીર્તન સર્વોત્તમ માધન છે અને તે સાત પ્રકારના મ્લ્યાણુ કરે છે તેઓશ્રી જણાવે છે કે,

ચેતોર્ધર્પણમાર્જન મવમહાદ્વાવાગ્નિનિર્ગપણ

શ્રેય કૈરવચ્ચદ્રિકાવિતરણ વિદ્યાવધૂજીવનમ્ ।

માનન્દામ્બુધિવર્ધન પ્રતિપદ પૂર્ણમૃતાસ્વાદનમ્

સર્વાત્મસ્તપન પર ત્રિજયતે શ્રીરુપ્ણસકીર્તનમ્ ॥ ૧૥

શ્રીરૂપ્યુસકીર્તન એક અમોઘ માધન છે તે ચિત્તરૂપી દર્પણના મેનને દૂર કરી તેને શુદ્ધ કરે છે સસાગ્રધવાનનમાં પડેલા માણસને બાળનાર પાપ, તાપ, સતાપરૂપી અગ્નિની જ્વાળાઓને શમાવનાર છે તે માનનના પરમમગનરૂપ કુમુદનો નિભસ કગ્વા માટે, આ સમીર્તન શીતળ ચાદનીના દાન આપનાર છે સર્વોત્તમ જ્ઞાનરૂપ નવનધૂના જીવનરૂપ છે, આનંદના સાગરને નધાગ્નાર છે અને પદે પદે સપૂર્ણ અમૃતગ્નત્તનુ આસ્વાદન કરાવનાર છે આપણા તન, મન અને આત્મા નણ્ણેને સ્નાન કરાવી, શુદ્ધ બનાવી, શાંતિ આપનાર ઉત્તમ જગ છે તે શ્રીરૂપ્યુસમીર્તન નિન્ય પામે છે

પ્રભુના પવિત્ર નામ લેતા, માનનને પોતાની ચાર બાબતો અનુક્રમી ગઢી છે (૧) પ્રભુના સ્વરૂપ વિષે અજ્ઞાન, (૨) પોતાના હૃદયનો પ્રમાદ, (૩) દુષ્ટજનો માથેનો સંગ્ર અને (૪) પોતાના અપરાધો જે જીવ પ્રભુના નામ નથી લેતો તેના દુર્ભાગ્યન નથુન કરતા શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ જણાવે છે કે,

નામ્નામકારિ થદુઘા નિજસર્વશક્તિ

તત્રાર્પિતા, નિયમિત સ્મરણે ન કાલ ।

एतादृशी तव कृपा भगवन् ! ममापि
दुर्दैवमीदृशमिहाजनि नानुरागः ॥ २ ॥

હે કરાડાસાચ બગવાન ! આપના અનં. નુનું મનોહર
નામો પ્રસિદ્ધ થયાં છે અને ખૂબી તો એ છે કે, એ બધા નામોમાં
આપે આપની સઘળા શક્તિઓ મૂકી દીધેલી છે. દ્રોષ પણ નામ શક્તિ-
વિનાશુ' નથી. તે ઉપરાંત નામનું સ્મરણ કરવા માટે અમુક જ
સમય જોઈએ એવું નથી. માણસ જીકતા, બેસતા, ખાતાં, પીતાં,
હરતાં, ફરતાં ગમે તે કાળે આપનાં નામને યાદ કરી શકે છે. હે પ્રભુ,
આપની આટલી બધી કૃપા છતાં મારા હૃદયમાં અનુરાગ-પ્રેમ
પ્રગટ થયો નથી.

નામસ્મરણનો અધિકારીજન પોતાને અત્યંત દીન, બીન અને
નમ્ર માનનારો હોય, તે વિષે શ્રીપ્રભુજી જણાવે છે કે,

तृणादपि सुनीचेन तरोरपि सहिष्णुना ।

अमानिना मानदेन कीर्तनीयः सदा हरिः ॥ ३ ॥

પ્રભુનાં સંકીર્તન કરનાર ભક્તજન પોતાની જાનને તણખસાધી
પણ વિશેષ નીચ-હલકી ગણે છે તેમ જ વૃક્ષથી પણ વિશેષ સહન-
શીલતા ધારણ કરે છે, તે પોતે માન લેતો નથી પણ ખીજોને
માન આપે છે; આવો સ્વભાવ ગખીને ભક્તજને સદા સર્વદા પ્રભુનું
કીર્તન કરવું જોઈએ.

પ્રભુની ભક્તિ કરીને ભક્તજન લૌકિક કામનાઓ અથવા રિદ્ધિ-
સિદ્ધિની આશા રાખતો નથી. તે તો જન્મજન્માંતર સુધી ટકે તેની
ભક્તિ જ માગે છે.

न घनं न जनं न सुन्दरीं कांटेतां वा जगदीश कामये ।

मम जन्मनि जन्मनीश्वरे भवतात् भक्तिर्हैतुकी खयि ॥ ४ ॥

હે જગદીશ્વર, હું ઘન, જન, ગાંધવાં, સુંદર, સ્ત્રી કે પાંડિત્યની

જો રાખતો નથી હે પ્રભુ, જન્મોજન્મ તારામા મારી નિષ્કામ
મતિ થાય એટલી જ મારી ઇચ્છા છે

લક્ષ્મણ પ્રભુના ચરણકમળની રજ ધ્વની રહે, તે જાવના શ્રી
પ્રભુજી વ્યસ્ત કરે છે

મયિ નન્દતન્નુજ ! કિંઠર પતિત મા વિનમે મવામ્પુષો ।

રૂપયા તવ પાદપક્વજસ્થિતધૂલીસદૃશ વિચિન્તય ॥ ૫ ॥

હે નન્દનન ! આ વિષમ લનસાગરમા પડેલો હું આપનો
કિ કં-દાસ છું આપ માગ પગ કૃપા કરીને મને આપના ચરણ
કમળમા પડેલી ધૂળ સમાન ગણી મારો આપ સ્વીકાર કરે!

હે એવિંદ, આપના નિન્દાથી મારો એ નિમેષ જોડેલો વખત
પણ યુગ જોડેલો થઈ ગયો, નેનામા નારાસતુ આવી થઈ અને આપ
જગત શન્ય જોડુ થઈ ગયું

પ્રભુનું નામસ્મરણ કરતા લક્ષ્મણની જે દશા થાત કે તેનો
અનુભવ શ્રીપ્રભુએ પોતે રેલો છે અને બીજાને જણાવે છે

નયન ગલદહુધારયા વદન ગદગદહૃદયા ગિરા ।

પુલકૈર્નિચિતં યપુ કદા તવ નામગ્રહણે મવિપ્વતિ ॥ ૬ ॥

હે પ્રભો ! તમારું નામ લેતી વખતે માગ નેના આંસુની
ધારાથી વગસતા હોય, માગ મુખમાની નાણી કં મહગદ્ થતા રૂધાઈ
જતી હોય, તેમ જ માગ શરીર પર રવાના ખડા થઈ જતા હોય,
એની પ્રેમમગ્નીની દશા મને મારે મળતો ?

સામાન્ય રૂપે તે સસાન્ના રાગભોગમા રંગરેલો રહે છે,
પગ પ્રભુના લક્ષ્મણની તો પ્રભુનો કાણનો વિશેષ પણ મહન થઈ
શકતો નથી લક્ષ્મણની એ વિ હદશા જણાવના શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ
કહે છે :-

યુગાયિતં નિમિષેણ ચશ્રુયા પ્રાવૃણાયિતમ્ ।
શૂન્યાયિતં જગત્ સર્વં ગોવિન્દવિરહેણ મે ॥ ૭ ॥

ગોવિંદપ્રભુના વિરહથી મને નિમિષ યુગ જેટલો થાય છે, આંખ-
થી અશ્રુવર્ષા થાય છે અને સઘળું જગત શૂન્યમય લાગે છે.

પ્રભુ ભક્તજનની જે કોઈ સારી નરસી દયા કરી નાખે, તે
દશાનો ભક્તજન સ્વીકાર કરીને પણ પોતાના અત્યંત પ્રિયતમ
પ્રભુને તે નહિ હોડી શકે, એવા પ્રકારની ભક્તની નિશ્ચિત ભક્તિનો
પદેશ આપતાં, શ્રીપ્રભુ જણાવે છે કે,

આશ્લિષ્ય ઘા પાદરતાં પિનષ્ટુ મામ્
અદર્શનાન્મર્મહતાં કરોતુ ઘા ।
યથા તથા ઘા વિદધાતુ લંપટો
મત્પ્રાણનાથસ્તુ સ ઇય નાપરઃ ॥ ૮ ॥

તે મારા પ્રાણનાથ મને આશ્લિંગન આપે અથવા તો મારા
ચૂરેચૂરા કરી નાખે; તોપણ તેના ચરણમાં જ મારી ભક્તિ છે. તે
મને દર્શન આપે તોયે ભલે અને ન આપવાથી મારું હૃદય હણાઈ
જાય તો ભલે, તેઓ મને ગમે તેમ કરે, પણ હું તેનો ત્યાગ કરવાનો
નથી. મારા પ્રાણોના નાથ તો એ જ છે, ખીજો કોઈ નથી.

૭ : શ્રી ચૈતન્યની શિષ્યમંડળી

શ્રી વિષ્ણુપ્રિયાદેવીજી

શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ ઘર છોડીને ચાલ્યા ગયા; તેથી તેમનાં પત્ની શ્રી વિષ્ણુપ્રિયાદેવીને જે દુઃખ થયું હતું, તેનું વર્ણન તો કાણ કરી શકે? તેમણે પતિના વિરહમાં સંસારના સર્વ રાગભોગ ત્યજી દીધા હતા. શ્રીપ્રભુ જ્યારે સંન્યાસીવેશે પધાર્યા ત્યારે તેમનાં સ્મૃતિ-ચિહ્ન તરીકે તેમણે તેમની પાદુકાઓ માગી લીધી હતી; તેનું તેઓ નિન્યપૂજન કરતાં હતાં.

વૃદ્ધ શચિમાતાનું હૃદય પણ પુનરોક્થી જગ્જગિતિ થઈ ગયું હતું અને ઘોડાં વપોં ગાળી, શચિમાતા પરસોક્થાસી થયાં હતાં. તેમના જવાથી વિષ્ણુપ્રિયાજીનો વૈરાગ્ય થણે વધી ગયો હતો. તે પોતાના પ્રાણનાથના વિયોગમાં તરફડતા હતાં, એટલામાં શ્રી ચૈતન્યપ્રભુના અદસ્ય થયાના સમાચાર મળતાં, તો તેમના પર વીગળી વૂટી પડી; તેમણે અનન્યજીનો પાણ ત્યાગ કરી દીધો.

એક દિવસ શ્રીપ્રભુએ તેમને સ્વપ્નમાં દર્શન આપ્યાં અને ઘરના આંગણમાં રહેલા લીમડાના કાષ્ટની મૂર્તિ બનાવી તેનું નિન્ય પૂજન કરવાનો આદેશ આપ્યો. ઘરના નોકરે વંશીવન્નને પણ તેનું જ સ્વપ્ન આવ્યું હતું. તેણે પોતે જ એ લીમડાના કાષ્ટમાંથી ગોગંગ પ્રભુની સુંદર મૂર્તિ બનાવી.

શ્રી વિષ્ણુપ્રિયાદેવી તે ગોરાંગ મૂર્તિનું નિન્યપૂજન કરતાં અને તેના પ્રસાદ તરીકે અનન્યજી લેતા હતાં. ગોડ બજારનો ત્યાં એના ઘના

અને રૂપચીત્તન કરીને, તેમની વિગ્ધવેદનાને શાત કરતા હતા

શ્રી નિષ્કુપ્રિયાદેવીએ એક એવું કાવ્ય રત લીધું હતું કે, રાજા જોટલી સખ્યામા હગિના નામના જપ થાય તેટલી સખ્યામા ચોખાના દાણા ભોજનમા લેના અને તેને મીઠા વિના રાધીને પ્રભુને ધરાની પોતે જમતા હતા આ તેમનું જ્ઞાનન જન્યુ હતું ! દિવસે દિવસે તેમનો દેહ જજ્જગિત થવા લાગ્યો હવે તો તેઓ ગતદિવસ જ્યાં જ કરતા હતા તેમની આખમાથી સતત અનુધાગ વહ્યા જતી હતી ફાગણની પૂનમ એ શ્રી શ્રૈતન્યપ્રભુનો જન્મસ્થિત હતો, તે દિવસે તેમનો જન્મમહોત્સવ કરીને તેમણે મહાન્થી મદિગના દ્વાર બંધ કરી દીધા અને પ્રિયતી મૂર્તિના ચળ્લોમા તેમણે પોતાનો દેહ સમર્પણ કર્યો

મદિગના દ્વાર ખોલ્યા તો શ્રી નિષ્કુપ્રિયાદેવીજીએ આ નશ્વર જગતનો ત્યાગ કર્યો હતો અને તે પ્રભુને શરણે ચાલ્યા ગયા હતા

અવધૂત શ્રી નિત્યાનંદપ્રભુ

ગઢ દેશમા એક ચાકા ગામના ગૌરિય બ્રાહ્મણ શ્રી હાકાર્ધ પડિતને ત્યાં શ્રી નિવાનદનો જન્મ થયો હતો બાળ્યે રોજ તે ધન છોડીને ચાલી નીકળ્યા હતા રીસ વર્ષ સુધી તેમણે આખા ભારતમા પગિભ્રમણ કર્યું પછી તે શ્રીગોગય પ્રભુ પાસે આવી પહોંચ્યા તેઓ રૂપચીત્તનના પ્રયાગને માટે ગૌડદેશમા રહ્યા હતા અને પાછળથી તેમણે ગૃહસ્થધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો તેઓ ભક્તની અને રસુ મતી નામની બે પત્નીઓ સાથે રહેતા હતા, છતાં શ્રીપ્રભુ વિશે તેમને અદ્ભુત અનુરાગ હતો રસુમતીએ વીગ્યદ્રને જન્મ આપ્યો હતો એને ભક્તજનોને મનદીક્ષા આપનાનો અધિકાર મોપીને શ્રીનિવાનદ આ નશ્વરદેહનો ત્યાગ કરી, પગલોક સિધાવ્યા હતા

શ્રી અદ્વૈતાચાર્યજી

શ્રી અદ્વૈતાચાર્યજી ગૌડ દેશના શાંતિપુર ગામમા નિવાસ કરતા

હતા તે પગમ વૈષ્ણવ હતા જા પશુ તેમણે પોતાને ઘેર પુન તરીકે શ્રી હરિદાસને ગણેલા હતા જેઓ જાતે મુસનમાન હોવા છતાં તૃપ્તિના પગભાંગ હતા અને ચૈતન્યપ્રભુની સાથે જ પુરીમા નિરામ કરતા હતા

અદ્વૈતાચાર્ય દ્વ ૪૧ ન્યાનામા પુરી જતા અને શ્રીપ્રભુની ભક્તમંડળીમા પ્રીર્તન-નૃતનમા મુખ્ય ભાગ લેનાર ગણાતા હતા શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ ત્રીલા નિસર્ગન થી ગયા તે સમાચારના આધારથી શ્રી અદ્વૈતાચાર્ય પશુ આ નધર જગત છોડીને આશ્વા ગયા હતા

વૃદ્ધાવનમા વસેલા છ ગોસ્વામીઓ

શ્રી ચૈતન્યપ્રભુએ જે નામસ પ્રીર્તનના સપ્રદાયની સ્થાપના કરી, તેનો સપૂર્ણ વિકાસ તો વૃદ્ધાવનમા થયો છે ત્યાં તેમના છ ગોસ્વામીઓએ ગૌડીય નપ્રદાયની સ્થાપના કરી છે

એમાના શ્રી રૂપ અને શ્રી સનાતન ગોસ્વામી તો મુસનમાન ગણ્ય મા ધણા મોળા હાદ્દા પગ હતા તેઓ સર્વ માનપ્રતિષ્ઠા છોડીને શ્રી પ્રભુના અતરંગ ભક્તજનો મની ગયા અને શ્રીપ્રભુજની આજ્ઞા પ્રમાણુ વૃદ્ધાવનમા આનીને રખ્યા આ બંને લાઈઓ સંસ્કૃત સાહિત્યના પ્રાગ પડિતો હતા કવિ હતા અને ભાનુજ ભખ્તો હતા

શ્રી સનાતન જ્યારે પુરીમા લા હતા, ત્યારે તેમના શરીરે ઢાઢ થયો હતો પરંતુ પ્રભુજના સ્પર્શથી તેમનો ઢાઢ દુર થયો હતો અને તેમની આજ્ઞા સીકારી, તે વૃદ્ધાવન આનીને રખ્યા હતા

શ્રી રૂપ ગોસ્વામી યુમોતે ૪૧ની વયે ઈ સ ૧૫૬૩મા આ નધર જગતનો ત્યાગ થી ગયા હતા શ્રી સનાતન પશુ સિતે ૪૧ના વયે ઈ સ ૧૫૫૪મા પરલોખાસી થયા હતા

શ્રી છઠ ગોસ્વામીજી

શ્રીરૂપ અને શ્રીસનાતનના નાના ભાઈ અનૂપ સાથે જ અનૂપ

હતા તેમને હોયે પગમ વેગમ સ્ત્રોતો હતા પોતાના ભાઈ શ્રીરૂપ માથે
જગન્નાથ જતા, યાત્રામા જ તેમણે પોતાનો નશ્વર દેહ છોડી દાંધો
હતો તેમના મુખ પર તે શ્રીજીવ ગાંગામી તેઓ ઉચ્ચ ગૌડીના નિહાન
અને ભક્ત-જન હતા તેમને શ્રીચૈતન્ય પ્રભુના દર્શન થતા હોય એમ
લાગતું નથી, પરંતુ શ્રી નિન્યાન અવતૂતની આત્મા માથે ચડાવી,
તે વૃદ્ધાવસ્થામાં આવીને રમ્યા હતા

ભક્ત મીંગણે જેમના દર્શનની ઇચ્છા કરી હતી, તે આ જીવ
ગાંગામી ગૌડીય સપ્રધાયના ગચ્છ જતા હતા તેમણે ઘણા મોગ
પ્રધોની ગચ્છના કરી છે તેમના દેહનિવૃત્તિ નિધિ ત્રાગીખ
મળતી નથી

શ્રી રઘુનાથદામજી ગાંગામી

સ સાનુ મુખ, અને ધન, ભોગ, અર્થ અને સર્વનો ત્યાગ
કરીને શ્રીચૈતન્ય પાસે દોડી આરનાર શ્રી રઘુનાથદામજી તે પ્રભુની જ
સેવામાં રોકાઈ ગયા હતા શ્રી મહાપ્રભુના અર્ચન થયાથી તેમને
જગન્નાથપુરી અકાગી લાગી હતી અને પોતે વૃદ્ધાવસ્થા નિવાસ કર્યા
આલ્યા ગયા હતા લગભગ માએક વર્ષો મુધી જીવે તેમણે ગૌડીય
સપ્રધાયની ઘણી મારી મેરા કરી છે પોતે ક્ષતિ-જન્ય પૂત હોના
હતા મૃતના સાગ કરી હતા તેમના ઉ મધે ૧ અવસ્થામાં,
૨ અવસ્થામાં અને ૩ શ્રી દાનચંદ્રિ મળી આવે છે

શ્રી રઘુનાથ ભટ્ટ

શ્રી મહાપ્રભુના નિકટ સ્થાપના આવેલા શ્રી તપન મિશ્રના
પુત્ર શ્રી રઘુનાથ ભટ્ટને જન્મથી જ ઘણા સાગ સરજાગ મળેલા હતા
પોતાના માતાપિતાના પન્સોકગમન પછી, તેઓ વૃદ્ધાવસ્થા જઈને
શ્રીરૂપ અને શ્રીસનાતનની માથે નિવાસ કરતા હતા તેમને આખું
ભાગવત ૨૨ હવુ તેમનો મધુર કૃત્ત સર્વને અત્યંત પ્રિય લાગતો

તેમને ત્રિણે વિશેષ હકીકત મળતી નથી.

શ્રી ગોપાલ ભટ્ટ

શ્રી રંગદેવ નિવાસી વેંકટ ભટ્ટના પુત્ર તથા શ્રી પ્રકાશાનંદ સરસ્વતીના ભત્રીજા શ્રી ગોપાલ ભટ્ટ દક્ષિણની યાત્રા વખતે શ્રીચૈતન્ય પ્રભુના પરિચયમાં આવ્યા હતા અને પછી તેમણે વૃંદાવનમાં નિવાસ કર્યો હતો.

તેમના ઉપાસ્ય દેવ શ્રીરાધારમણ્યની મૂર્તિ આજે પણ વૃંદાવનમાં બિરાજમાન છે. તેમણે શ્રીરૂપ અને શ્રીસનાતનની સાથે જ ગૌડીય સંપ્રદાયના પ્રચારમાં ખૂબ જ રસ લીધો હતો, તેમને વિષે વિશેષ હકીકત મળતી નથી. તેમના રચેલા ગ્રંથમાં (૧) શ્રીહરિ-ભક્તિવિલાસ, (૨) પદ સંદર્ભકી કારિકા વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

આ ઉપરાંત ખીજા પણ ઘણા ભક્તજનોનાં પુણ્યનામ અત્યંત રમણીય છે. શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુના શુદ્ધ પ્રેમમય ભક્તિભરેલા વાતાવરણથી આકર્ષાઈને આ ભક્તમંડળી ભેગી થઈ હતી અને પોતપોતાની અનોખી શક્તિ અને ગુણવત્તાથી ભક્તિભાવની વૃદ્ધિમાં પોતાની સેવા ભાવના નોંધાવી ગઈ છે.

‘સસ્તુ’ સાહિત્ય એટલે ઊંચામાં ઊંચું સાહિત્ય’

ઉપયોગી પુસ્તકો

ધર્મગ્રંથો

રામાયણ

તુલસીકૃત રામાયણ ૧-૨, ૧૦-૦	
વાલ્મીકિ રામાયણ ૧-૨ ૧૨-૦	
ગિરધરકૃત રામાયણ ૫-૦	
શ્રીરામચરિતમાનસકોશ ૦-૫૦	
તુલસી રામાયણના	

મહાવાક્યો ૦-૫૦

પુરાણો

મહાભારત (૭ ગ્રંથોમા) ૬૪-૦	
શાંતિપર્વ-મહાભારતનું ૧૦-૦	
શ્રીમદ્ ભાગવત ૧-૨ ૧૦-૫૦	
શ્રી શિવમહાપુરાણ ૧-૨, ૧૨-૦	
શ્રીમદ્ ભગવતી	
(દેવી) ભાગવત ૬-૫૦	
એકાદશ સ્કંધ-ભાગવતનો	
(એકનાથી ટીકા) ૬-૦	
એકાદશ સ્કંધ-ભાગવતનો ૨-૫૦	
વિષ્ણુપુરાણ ... ૪-૫૦	

ઉપનિષદો

માણ્ડૂક્ય ઉપનિષદ ૩-૦	
બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ ૨-૦	
સો. ઉપનિષદો ... ૫-૦	
ઈશ અને કેન ઉપનિષદ ૧-૨૫	
મહાવાક્યરત્નાવલિ ... ૧-૦	
શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યકૃત ગ્રંથો	
મોહમુહર અને બીજાં	
દશ રત્નો ... ૧-૦	
શતશ્લોકી અને બીજાં	
ચાર રત્નો ... ૦-૭૫	
સ્તોત્રસંગ્રહ .. ૦-૬૨	
શ્રવવેદાંત સિદ્ધાંત-સારસંગ્રહ ૧-૨૫	
વિવેકચૂડામણિ ... ૧-૦	
મથુરત્નમાલા ... ૧-૫૦	
શ્રીદક્ષિણામૂર્તિસ્તોત્ર ... ૧-૫૦	
હસ્તામલકસ્તોત્ર અને	
વાક્યસુધા ... ૦-૧૨	
પ્રશ્નોત્તરમાળા અને	
જીવનમુક્તિ આનંદલહરી ૦-૧૯	

ધર્મ કથા-પ્રાર્થના

ચંડીપાઠ	૧-૨૫	ઈશ્વરપ્રાર્થનામાળા ...	૮-૦
શ્રી સત્યનારાયણની કથા	૦-૭૫	સ તોની કૂલવાડી	૦-૫૦
પુરુષોત્તમમાસમાહાત્મ્ય	૨-૫૦	નારાયણકવચ	૦-૫૦
નિત્યપાઠ	૦-૭૫	શ્રીશિવમહિમ્નઃસ્તોત્ર ...	૦-૫૦
શ્રીઐકાદશીમાહાત્મ્ય	૧-૫૦	શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ ..	૦-૨૫
જપ અને નામસ્મરણ	૧-૨૫	બીધમસ્તવરાજ ...	૦-૧૫
રામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ (પુ. ૧૬)	૨-૫૦	હનુમાનચાલીસા ...	૦-૦૬
, , (પુ. ૨૭)	૨-૦	ગજેન્દ્રમોક્ષ .	૦-૩૭
નૃકારામગાથા ૧-૨	૬-૦	ભગવતપ્રસાદ ..	૦-૨૫
ધર્મજ્યોતિ	૧-૫૦	કંઠાભરણમ ..	૦-૨૫
ઉપદેશસારસંગ્રહ	૧-૫૦	પ્રાતઃ અને સાયંકાળની	
આપણો ધર્મ	૨-૦	પ્રાર્થનાઓ ...	૦-૩૭
સંતગુરુનો પરિચય	૨-૦	ગંગામાતા ..	૦-૨૭
મીઝુબોધરત્નાકર	૧-૫૦	મેનાવતી ને ગોપીચંદ તથા	
મહાબોધમરિતા ...	૧-૫૦	ભર્તૃહરિ ને વિક્રમ	૦-૨૫
સુબોધ કથાસાગર ...	૨-૦	જેસલ-તોરલ તથા	
સંતોની અનુભવ-વાણી	૧-૫૦	જલધર-ગોપીચંદ	૦-૨૫
મંત્રની વાતો .	૧-૫૦	તંત્રની સાધના	૦-૨૫
ધર્મકથાઓ	૧-૫૦	શ્રીરામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ	
સુબોધક કથાવાર્તાઓ	૧-૫૦	(ભાગ ૧)	૦-૫૦
બોધક વાર્તાઓ	૧-૫૦		

સ્વ. પઢિયારનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનો પ્રકાશ ૨-૦ । સ્વર્ગનો આનંદ ૨-૦ । સાયુંસ્વર્ગ ૨-૦

નવલકથા-વાર્તાસંગ્રહો

સમર્પણ ...	૧-૫૦	અરબલ અને ખીસ્ત ..	૧-૦
કડવો ધૂંટડો ...	૨-૦૦	ગામડું જોડે છે ...	૦-૭૫
ચાણુક્ય ને ચંદ્રગુપ્ત	૩-૫૦	મરતીઓટ ...	૨-૦
લાખેણી વાતો	૨-૦	સંગમ ...	૨-૦
જીવનના અમૃત	૧-૭૫	રંગ અને દીવા ..	૧-૫૦
ગુજરાતી સાહિત્યમાં		જીવનસુવાસ ...	૧-૫૦
અથ દારૂપ્રસંગો	૨ ૦૦	માટીની મૂર્તિઓ ...	૦-૭૫
અમર અજવાળાં ...	૧-૩૦	અક્ષયપાત્ર	૨-૫૦
દિવ્ય વાર્તાઓ ..	૧-૦	ઇન્સાન મિટા દૂગા અને	
ઉચ્ચ જીવનની મંગળ વાતો	૨-૦	જીજી વાતો	૧-૩૫
આળા હૈયા ...	૨-૦	ઇતિહાસને અજવાળે	૦-૭૫
મુલાખસિંહ ...	૪-૦	અફાલતને આંગણે	૧-૫૦
પલટાતા રંગ	૧-૫૦	*	
પરાક્રમી દશ કુમાર ...	૨-૫૦	બે ડોસાની જાત્રા ...	૦-૨૫
કમળકુમાર ...	૦-૭૫	જીવલેણ ગાડું ..	૦-૨૫
જોજીપ્રબંધ ...	૧-૨૫	જમણ નારદ અને	
ઉત્તરરામચરિત ...	૧-૫૦	પાકુ અવેરી	૦-૧૬
કથાસરિત્સાગર ..	૧-૦		
સંત જગદામ અને પતિતા	૦-૬૨		

નાટકો

મુક્તધારા ...	૧-૦	સૌખ્યપ્રમુદરી અને ખીજાં	
અજબકુમારી ...	૧-૨૫	નાટકોનું નવનોન	૧-૫૦
ગુજરાતનાં નાટકો :		કાઈને કહેજો નહિ	૧-૦૫
ગીતોની સારીગમ	૨-૫૦	*	
આસમાની ચટ્ટી ...	૧-૫૦	ભાઈદરિનિવેંદ ...	૦-૪૦
મંગલ મંદિર ...	૧-૦	એકચળ્ય ને જીજી નાટિકાઓ	૦-૩૧
કૃષ્ણચરિત ...	૧-૫૦	ગુજરાતની રંગભૂમિ ..	૦-૩૭
અંધારા રંગમહેલનો રાજા	૧-૦		

નીતિશ્રેયો

સુખાધિતરત્નબ્રાહ્મણ	૧૦-૦	સુખાધિત નીતિમંજરી	૧-૫૦
મનુસ્મૃતિ	૪-૫૦	નયવદારમાળા	૦-૫૦
બાલવિલાસ	૧-૫૦	વૈરાગ્યશતક	૦-૩૭
દ્વિદુધમંત્રી બાળપોથી	૦-૬૨	નીતિશતક	૦-૨૫
આર્યધર્મનીતિ અને		વિજ્ઞાનશતક	૦-૩૭
આધ્યુત્તમનીતિસાર	૦-૭૫	નવસંહિતા	૦-૩૭

સંતવાણી-ભજનો

ભજનસાગર-આ ૨ જો	૦-૦	અધિરાજના પદો	૦-૩૭
માક્ષાતકારને ૫ થે તુકારામ	૨-૦	તુલસીદાસની સાખીઓ	૦-૦૫
મીરાબાઈના ભજનો	૦-૭૫	કબીર સાહેબની સાખીઓ	૦-૨૫
નરસિંહ મહેતાના ભજનો	૦-૭૫	કબીર સાહેબના ભજનો	૦-૫૦
પરિચિત પદસમૂહ	૧-૭૫	પ્રભોધમાવતી	૦-૨૫
દસપતરામની કવિતા	૦-૭૫	બક્તકવિ રહીમ	
શામળના છંપા	૦-૭૫	અને જમાન	૦-૦૫
અખાના છંપા	૧-૦	રવિ, બાણુ અને	
અક્ષરમાળા	૦-૩૭	ગોરાસાહેબની વાણી	૦-૨૫
સુમુખ તથા નૃસિંહકવર		સાધ્વિ દીનદરવેશ	૦-૨૫
(જો આખ્યાનો)	૦-૩૭	કેશવકૃત	૦-૦૫
સાખ્યસાર અને યોગસાર	૦-૩૭	દોહારતનાવાલિ	૦-૧૬
વૈતાલ કહે	૦-૧૬	બક્ત સુરદાસના પદો	૦-૩૭
ગોરખવાણી	૦-૩૭	ભોજ ભગતના આખ્યા	૦-૬૭
સત દાહ	૦-૨૫	કવિ દીનદયાળગિરિ	૦-૨૫
ગિરિધર કવિરાય	૦-૧૬	ધીરા ભગતના પદો	૦-૨૫
રામનામભજનાવલી	૦-૩૭	સતકવિ નઝીર	૦-૫૦
કૃપાખ્યાન	૦-૨૫	હરિપાઠ	૦-૧૫
		કવિ ગંગ કહે	૦-૨૦

નીતિમંથો

સુભાષિતરત્નભાડાગાર	૧૦-૦	સુભાષિત નીતિમંજરી	૧-૫૦
મનુસ્મૃતિ	૪-૫૦	ન્યવદારમાળા	૦-૫૦
ખાલવિલાસ	૧-૫૦	વૈરાગ્યશતક	૦-૩૭
દ્વિદુધમંની ખાળપોથી	૦-૬૨	નીતિશતક	૦-૨૫
આર્યધર્મનીતિ અને		વિજ્ઞાનશતક	૦-૩૭
આશુક્યનીતિસાર .	૦-૭૫	નવસંહિતા	૦-૩૭

સંતવાણી-ભજનો

ભજનસાગર-આ ૨ જો	૨-૦	ઋષિરાજના પદો	૦-૩૭
માહાત્માકારને ૫ થે તુકારામ	૨-૦	તુલસીદાસની સાખીઓ	૦-૨૫
મીરાબાઈના ભજનો	૦-૭૫	કબીર સાહેબની સાખીઓ	૦-૨૫
નરસિંહ મહેતાના ભજનો	૦-૭૫	કબીર સાહેબના ભજનો	૦-૫૦
પ્રગ્વિત પદસમૂહ	૧-૭૫	પ્રબોધનાવની	૦-૨૫
દલપતરામની કવિતા	૦-૭૫	મક્તકવિ રહીમ	
શામળના છંપા ..	૦-૭૫	અને જમાન ..	૦-૨૫
અખાના છંપા .	૧-૦	રવિ, માણુ અને	
અક્ષરમાળા	૦-૩૭	ગોરારસાહેબની વાણી	૦-૨૫
સુમુખ તથા નૃસિંહકેવર		સાઈ દીનદરવેશ	૦-૨૫
(જે આખ્યાનો)	૦-૩૭	કેશવકૃત .	૦-૨૫
સાખ્યસાર અને યોગસાર	૦-૩૭	દોહારનાવાલ ..	૦-૧૬
વૈતાલ કંઈ	૦-૧૬	મક્ત સુરદાસના પદો	૦-૩૭
ગોરખવાણી ..	૦-૩૭	ભોજ ભગતના આખ્યા	૦-૬૭
સત દાઢ ..	૦-૨૫	કવિ દીનદયાળગિરિ	૦-૨૫
ગિરિધર કવિરાય	૦-૧૬	ધીરા ભગતના પદો	૦-૨૫
રામનામભજનાવળી	૦-૩૭	સંતકવિ નઝીર	૦-૫૦
સુવાખ્યાન	૦-૨૫	હરિપાઠ ..	૦-૧૫
		કવિ ગંગા કંઠે	૦-૨૦

વેદાંત-તત્ત્વજ્ઞાન

યોગવાસિષ્ઠ

મહાભાષ્ય ૧-૨ ૧૪-૦

રત્તિપ્રભાકર ... ૫-૦૦

પચ્ચદશી ... ૪-૫૦

યુક્તિપ્રકાશ ... ૧-૫૦

તત્ત્વવાનુસંધાન ... ૩-૦

સનાતન ધર્મ (પંચશતી) ૧-૦

સનત્સુગતનો ઉપદેશ અર્થાત્

મૃત્યુનું રહસ્ય ... ૦-૭૫

સૂર્યકાંત ... ૨-૦

ત્રીજી આંખ ... ૧-૦

જીવ-મુક્તિવિવેક ... ૧-૨૫

કપિલ અને દેવહતિ ૦-૬૨

વેદાંત-રસખિંદુ ... ૦-૭૫

બળવાન બનો ... ૦-૭૫

સ્વરૂપવિચાર ... ૦-૬૨

મક્તિયોગ (વિવેકાનંદ) ૨-૦

હયોગપ્રદીપિકા ... ૧-૫૦

*

મોક્ષનો માર્ગ

(ઉપલ્બ્ધનવનીત) ૦-૫૦

સમુ યોગવાસિષ્ઠસાર ... ૦-૩૭

જ્ઞાનલહરી ... ..

દમ્ભરૂપવિવેક ... ..

ધ્યાન અને જ્ઞાન ... ..

વિચારસાગર (હિંદી ૫૬

યોગવાસિષ્ઠના મુત્રો

પ્રવાસી ... ..

વિચારમાળા ... ..

પુરોગામી ... ..

શાકિય ભક્તિમૂત્ર

અવધૂતગીતા

શ્રીરામગીતા ... ..

અષ્ટાવક્રગીતા

પાંડવગીતા ... ..

જ્ઞાનેશ્વર ને ચાંગદેવ ... ૧

મનોબોધ (મનાચે શ્લોક)

નારદનાં ભક્તિમુત્રો ...

પરમહંસ શ્રી રામકૃષ્ણદેવ

વચનામૃતો ... ..

શ્રી રામકૃષ્ણ ઉપદેશ

મદાલસા અને અલક

ગીતાંજલિ ... ..

વધુ વિગત માટે વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મંગાવો :

સ સ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યા

સ્વામી આખંડાનંદ માર્ગ, શરદ પાસે, પો. બો. નં. ૫૦, અમદા
અને ૧૪૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, હવાડા સામે, સુબર્ધ-૨